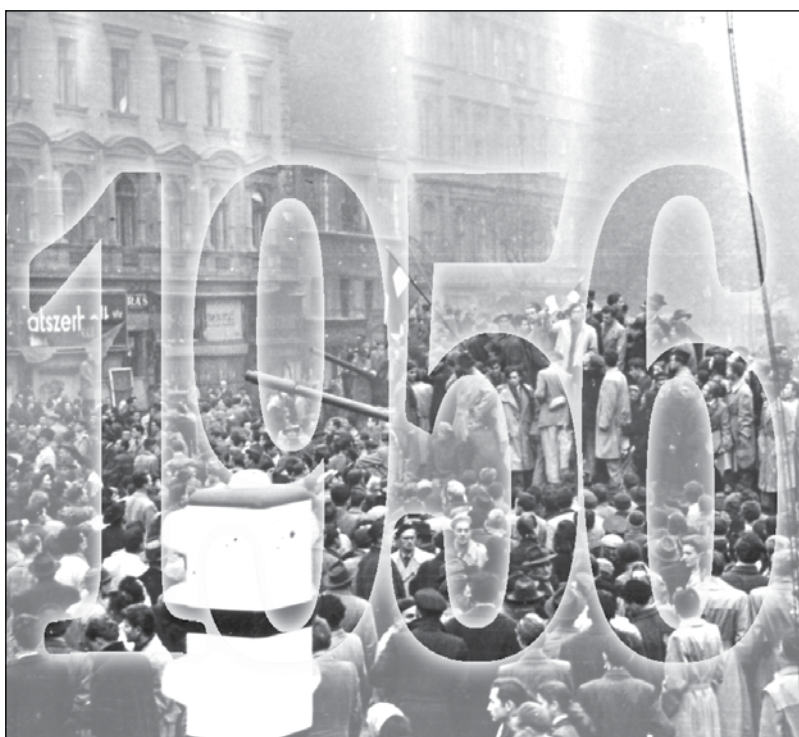

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

3
2006

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XXXVI. évfolyam, 2006, 3. szám

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ

Fő- és felelős szerkesztő:

Németh Ferenc

A szerkesztőbizottság tagjai:

Fábri Miklós

Fehér Kálmán

Kartag-Ódri Ágnes

Ózer Ágnes

Papp Árpád

Kéziratgondozó:

Čekić Ida

Simon Teodóra

Tördelőszerkesztő:

Buzás Mihály

*E számot – Palatinus Aranka írását kivéve – Kovács József 56-os fotóival
illusztráltuk*

E számunk támogatói: a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az Illyés Közalapítvány
és a Határon Túli Magyarok Hivatala

TARTALOM

1956 a történészek szemével

Rainer M. János	1956 – A magyar forradalom Európa történetében. . .	5
Szakolczai Attila	Az 1956-os forradalom és szabadságharc.	21
Valuch Tibor	Sorsok és pályák	25
Standeisky Éva	Forradalom előtt	36
Bálint István	Munkástanácsok az 56-os magyar forradalomban. .	47

Emlékezések

Kovács József	Budapesten, 1956-ban.	68
Takács Ilona	Az én forradalmam	79
Palatinus Aranka	A forradalom hozta őket össze	101

1956 a vajdasági sajtóban

Vladimir Popin	A Magyar Szó cikkei a forradalomról.	128
Palatinus Aranka	A Zrenjanin hetilap írásai 56-ról.	157

Miscellánea

Markovics-Majtényi András	Az ötvenhatos forradalom és az Újvidéki Rádió . . .	165
Vicsék Károly	Čosić és a mitikus bátorság.	175

Rainer M. János

1956 – A MAGYAR FORRADALOM EURÓPA TÖRTÉNETÉBEN

1956. október 23-án délután Budapesten kétszázezer ember ment az utcákra. A magyarok békés tüntetéssel adtak hangot a szabadság, demokrácia és nemzeti függetlenség iránti vágyuknak. A kommunista párt vezetése, a politikai hatalom tényleges birtokosa elutasította a tüntetés követeléseit, és fegyveres erőszakkal válaszolt. Még aznap este fegyveres összecsapások kezdődtek a Magyar Rádió épülete előtt. A sztálini hatalmi rendszer Magyarországon néhány óra leforgása alatt megbénult, működésképtelenné vált. Másnap hajnalban szovjet páncélosok jelentek meg a budapesti utcákon. Fegyveres harc bontakozott ki köztük és a magyar felkelők között. A budapesti felkelés – amit hamarosan *magyar forradalom*nak nevezett el a világsajtó – a második világháború óta legsúlyosabb hidegháborús válság volt Európában.

1945-ben a sztálini Szovjetunió és a demokratikus Nyugat együtt ünnepelte a náci Németország és szövetségesei fölött aratott közös győzelmet. Egy történelmi pillanatig úgy tűnt, hogy Európa jövőjét közös akaratum, közösen vallott demokratikus elvek határozzák meg. Az Atlanti Charta, a jaltai nyilatkozat mind ezt a reményt táplálta. Ám ahogy a közös ellenség eltűnt, a szövetséget felváltotta a bizalmatlanság és a rivalizálás. Az Egyesült Államok attól tartott, hogy a világ leghatalmasabb szárazföldi hadseregével rendelkező szovjetek elfoglalják és bolsevizálják egész Európát. Sztálin valóban az évszázados orosz expanzió folytatójának tudta magát, de tartott az amerikai atombombától. Mindkét fél az 1945-re kialakult *status quo* megőrzését, szavatolását tartotta elsődleges céljának. De mindketten azt feltételezték, arra készültek és arról is beszéltek, hogy a másik oldal agresszióra és befolyási övezetének kiterjesztésére készül. Az eredmény: katonai szempontból béke, lábhoz tett fegyverrel. A gazdaságban embargó. A politikában, a sajtóban és a propagandában éles és állandó harc. Együttesen: a hidegháborús feszültség, amit az emberek az atomháborús szakadék szélén való egyensúlyozásnak éreztek. E *háború* fő európai frontvonala az 1949-re megszállási zónái mentén kettészakadt Németországban húzódott. De a *vasfüggöny* kettéosztotta az egész kontinenst, sőt az egész világot, és egyes perifériákon – így 1950-ben Koreában – valódi háború is kirobbant.

Budapest, 1956. október 25. – A Kálvin tér

Frontország lett Magyarország is. A hidegháború felgyorsította azokat a szovjet terveket, amelyek a kelet-európai államok szovjet mintájú átalakítására valószínűleg már korábban szövődtek. Pár évnyi korlátozott demokrácia után a helyi kommunisták 1947 és 1949 között Magyarországon is átvették a hatalmat. Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József és társaik hozzáláttak ahhoz, amit ők a *szocializmus építésének* neveztek. Minden politikai hatalom, minden érdemi döntés az uralkodó egypárti szűk, informális vezetése kezébe került. A végrehajtásról óriásira duzzadt bürokrácia és kiterjedt fegyveres erő (közte a rettegett politikai rendőrség, az Államvédelmi Hatóság) gondoskodott. Központosított, tervutasításokra épülő gazdaságpolitikával kívánták elérni a célokat: óriási nehézipart a háborús felkészülés szolgálatában és szovjet mintájú szövetkezetekben termelő mezőgazdaságot. A kulturális élet feladata a *kommunista nevelés* és a politikai célokra történő mozgósítás lett, a Szovjetunió fensőbbségének állandó hangoztatásával.

1951 elején Sztálin úgy látta, hogy 1953 vége felé már akár világháború is kitörhet. Ezért az átalakítás egész Kelet-Európában feszített ütemben folyt, kíméletlen erőszakkal. Magyarországon a negyvenes évek vége és 1956 között több mint negyvenezer embert börtönöztek be politikai okokból, félezret kivégeztek. Több tízezer embert internáltak vagy kitelepítettek lakóhelyéről, százezrekre rúgott azok száma, akiket a gazdasági parancsuralommal való összeütközés miatt ítéltek el. A represszió több mint egymillió embert személye-

sen érintett. A magyar társadalomban mélységes elkeseredettség lett úrrá, és ez feszítő indulatokat szült. Hasonló helyzet alakult ki a szovjet zóna valamennyi államában.

1953 márciusában Sztálin meghalt. Utódai tisztában voltak vele: a vezér nyomasztó tekintélye nélkül a már lappangó válság akár a birodalom széteséséhez is vezethet. Éles személyi harcokba bonyolódtak egymással Sztálin utódlásáért. Közben korrekciókkal kísérleteztek a legveszélyesebbnek tartott feszültségócokban. Kelet-Berlinben 1953 júniusában munkásfelkelés tört ki, és szovjet tankok verték le. Pár nappal korábban a szovjet vezetés Moszkvába rendelte Rákosi Mátyás magyar pártvezért és miniszterelnököt. Rákosit súlyosan megbírálták, elsősorban a mezőgazdaság katasztrofális helyzetéért, a túlzott iparfejlesztésért és az óriási méretű represszióért. Rákosinak le kellett mondania a kormányfői tisztségről, s azt át kell adnia Nagy Imrének. Nagy is régi, ekkor még Moszkvában kommunista volt. A negyvenes évek végén azonban szót emelt az erőltetett és erőszakos szovjetizálás ellen.

Nagy Imre viszonylag gyorsan végrehajtotta a Moszkvában elrendelt korrekciókat. Ez reményeket keltett a magyar társadalomban, és megalapozta a korábban nem túlságosan ismert politikus népszerűségét. Később igyekezett további gazdasági és politikai reformokat életbe léptetni, ám éles ellenállásba ütközött. Rákosi megőrizte hatalmi pozícióinak és híveinek egy részét, és igyekezett sabotálni Nagy programjának végrehajtását. Moszkva örült annak, hogy Magyarországon stabilizálódik a helyzet, de tartott Nagy reformjaitól, elsősorban a bírálat szabadságától és a nagyobb nyilvánosságtól. Nagyot 1955 kora tavaszán ugyanúgy szovjet közreműködéssel váltották le, ahogyan 1953 nyarán hatalomra került. Az év végén kizárták a pártból, de új idők jeleként nem tartóztatták le és nem ítélték el politikai perben.

Az ötvenes évek közepén némileg megváltozott a hidegháború természete. A kezdetre jellemző éles szembenállás után enyhülés állt be a nemzetközi kapcsolatokban. 1955 májusában aláírták az osztrák államszerződést, a megszálló csapatok, köztük a szovjetek, elhagyták a semleges Ausztria területét. A moszkvai hatalmi harcban nyeresre álló Hruscsov pártfőtitkár Belgrádba utazott, és látványosan kibékült Tito marsallal. A jugoszláv vezetés 1945 után elsőként épített ki szovjet mintájú rendszert a Szovjetunió kívül, de meg kívánta őrizni nemzeti függetlenségét, s ezért még a Sztálinnal való szakítást is vállalta. 1955 júliusában Genfben találkoztak a négy nagyhatalom (az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és a Szovjetunió) vezetői. Kilenc év, Potsdam óta ez volt az első nagyhatalmi csúcstalálkozó. Az Egyesült Államok elnöke felvetette a kelet-európai országok helyzetét, de Hruscsov erről nem volt hajlandó tárgyalni. Még abban az évben Moszkvába látogatott Adenauer nyugatnémet kancellár, a következő évben Hruscsov Londonba utazott. Az enyhülést végig kísérték a konfrontáció elemei: 1954-ben Nyugat-Németország tagja lett az

1949-ben alapított NATO-nak, 1955-ben a Varsói Szerződés keretében szovjet parancsnokság alá helyezték a kelet-európai országok hadseregeit. Az Egyesült Államokban ekkor hágott tetőfokára a kommunistaellenes hisztéria.

Miközben a Szovjetunió szorosra fűzte csatlósrendszerét, a hagyományos gyarmatbirodalmak bomlása felgyorsult. A világpolitikában új, ázsiai és afrikai szereplők jelentek meg. Közülük a legnagyobb tekintélyre India és Egyiptom tett szert. 1955 áprilisában az indonéziai Bandungban 29 afroázsiai ország csúcsertekezletén elfogadták az ún. Pancsa Silát, a nemzetközi kapcsolatok öt alapelvét (nemzeti függetlenség, szuverenitás, egyenjogúság, területi sérthetlenség és a belügyekbe való be nem avatkozás). Az öt alapelvet elfogadta a kommunista Kína, Jugoszlávia, sőt 1955 végén Hruscsov indiai látogatása során a szovjet kormány is. Az egykor a háborúban vesztes, most szovjet csatlós országokat – köztük Magyarországot – 1955 végén felvették az Egyesült Nemzetek Szervezetébe. 1956 februárjában, a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusán Hruscsov kijelentette, hogy a háború nem elkerülhetetlen, a két világrendszer békés versenyben élhet egymással.

Nagy bukását csalódottan és rezignáltan fogadta a magyar társadalom, a nemzetközi élet fejleményeit viszont bizakodva és reménykedve. Magyarországon széles körben hallgatták a nyugati rádiók adásait (a televízió gyakorlatilag még nem létezett nálunk), elsősorban a müncheni Szabad Európa Rádiót. Az amerikai irányítás alatt álló program azt sugallta, hogy a Nyugat, főleg az Egyesült Államok mindent megtesz a „rab népek” felszabadításáért. Valójában az amerikai kormány nem akart konfrontációt, s a „felszabadítást” csak igen hosszú folyamat, „titoista” átmenet nyomán látta lehetségesnek. Ami Nagy Imrét illeti, még titoistának sem tekintették.

Pedig Nagy 1955-ös bukása után nem gyakorolt önkritikát, hanem belső ellenzékbe vonult. Személye körül hamarosan kiábrándult kommunista értelmiségiekből álló politikai csoport verbuválódott. A XX. kongresszuson Hruscsov titkos beszédben (amit a Szabad Európa hamarosan teljes egészében leadott) bírálta Sztálin hibáit és elítélte bűneit. Ezután a sajtóban és a kommunista ifjúsági szövetség vitafórumán, a Petőfi Körben egyre nyíltabban bírálta a *sztálinizmus* különféle jelenségeit, és mozgalmat indított a Nagy 1953–54-es reformjaihoz való visszatérésért. A magyar sztálinisták, Rákosi és csoportja képtelen volt változtatni, de ereje sem volt a valódi visszacsapásra. Ellenkezőleg, Rákosi kénytelen volt elismerni felelősségét a magyar kirakatperekben (köztük az 1949-es Rajk-perben), ez végképp tarthatatlanná tette helyzetét. Amikor a lengyelországi Poznanban 1956 júniusában munkásfelkelés tört ki, felfüggesztették a Petőfi Kör működését, s elítélték az ellenzék tevékenységét. De az *olvadást* nem tudták feltartóztatni. Az ellenzék rohamosan növelte táborát értelmiségi, diák, sőt munkás körökben is. A szovjet vezetés újabb beavatkozása nyomán 1956 júliusában Rákosi Mátyás lemondott a párt elsőtitkári tisztségéről, de a

Budapest, 1956. október 25. – Letartóztatottakat kísérenk be

tehetetlen és szorongó magyar pártvezetés Gerő Ernőt választotta utódjául, aki 1945 óta a párt második embereként részes volt a magyarországi sztálinista rendszer bevezetésében.

Lengyelország 1956 nyarán és őszén sok mindenben hasonlított Magyarországra. Nagy különbséget jelentett, hogy a lengyel pártvezetés reformerei október közepére a hatalom küszöbére juttatták emblematikus alakjukat, a nemzeti kommunista Wladyslaw Gomulkát, aki az ötvenes évek elején börtönben ült. Ennek hírére október 19-én a moszkvai pártelnökség Varsóba repült, s a lengyel földön állomásozó szovjet haderő is megindult a főváros felé. Gomulkák ragaszkodtak a reformokhoz, de szövetségesi hűségükről biztosították Hruscsovot. A szovjet intervenció előkészületeit leállították, Gomulkát pártvezetővé választották. A magyar közvélemény a Szabad Európából erről az eseményről már szinte egyidejűleg értesült. Az emberek amúgy is lázas állapotba kerültek a sajtóban kibontakozó bírálattól, az írók és az újságírók fellépésétől. 1956. október 6-án Budapesten tízezrek vettek részt az 1949-ben kivégzett Rajk László belügyminiszter temetésén. A párton belüli leszámolás áldozatainak gyászszertartása (egyelőre) néma kommunistaellenes demonstrációnak tűnt. A lengyel hírek hallatán a társadalom úgy érezhette: itt a pillanat, amikor lehet, sőt kell cselekedni, hiszen a szovjet vezetés is meghátrál, ha kellőképpen határozott ellenféllel kerül szembe.

Sőt a legradikálisabb erők ekkor már a cselekvés útját járták. 1956. október 16-án Szegeden egyetemi hallgatók egy csoportja független szervezetet alakított, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezetét. A MEFESZ-hez néhány nap alatt valamennyi magyar egyetem és főiskola diáksága csatlakozott, s szegedi mintára megfogalmazták követeléseiket is. Ezek között

tanulmányi és szociális reformok mellett nyíltan politikai célkitűzések is helyet kaptak, köztük a szovjet csapatok kivonása, új választások, a bűnösök felelősségre vonása. Október 22-én a Budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen tartották a legnevezetesebb gyűlést, amelyet a végén megfogalmazott kiáltvány „az új magyar történelem hajnalának” nevezett. A híres műegyetemi 14 (más változatban 16) pont tartalmazott pártellenzéki követeléseket (Nagy Imre kormányfői kinevezése, pártkongresszus összehívása, a beszolgáltatási és normarendszer felülvizsgálata), de többségében demokratikus és nemzeti célkitűzéseket fogalmazott meg (többpártrendszer, szabad választások, polgári szabadságjogok, illetve gazdasági függetlenség, a hagyományos nemzeti ünnepek és szimbólumok visszaállítása). A pontok élén a szovjet csapatkivonás állott. A műegyetemisták és a budapesti bölcsészek október 23-ára tüntetést szerveztek követeléseik nyilvánosságra hozatala érdekében és a lengyel néppel való szolidaritás kifejezésére.

A magyar párt vezetése éppen október 23-án reggel érkezett meg Belgrádból, ahol igyekezett megkötni a maga különbékéjét Tito elnökkel. Úgy döntöttek, hogy a tüntetést, ha kell, erőszak árán is meg kell akadályozni. Révai József és Marosán György nyíltan kimondták: „*Ha kell, lövetni fogunk.*” Az állambvédelem és a rendőrség tisztjei azonban közölték, hogy nincsenek eszközeik egy tüntetés vértelen feloszlatásához. Ennek, valamint a különféle tiltakozások (diákok, írószövetség, Petőfi Kör, sőt olyan kebelbeli intézmények, mint a pártlap és az ifjúsági szövetség) hatására a tilalmat visszavonták. A felvonulás ekkor már, függetlenül a tilalomtól, elkezdődött. A tüntetők létszáma rohamosan növekedett, mert a kora délutáni órákban a diákokhoz tömegével csatlakoztak munkások és más fővárosiak. Az 1848-as szabadságharc lengyel tábornoka, József Bem szobránál már több tízezer fő demonstrált. A kezdetben ünnepélyes csendet kórusban skandált jelszavak váltották fel. Kezdetben az eredeti célokat tükrözték (*Lengyelország példát mutat – kövessük a magyar utat!*), később mind élesebbé váltak (*Rákosit a Dunába, Nagy Imrét a kormányba!*), végül spontán nemzeti jellegűre egyszerűsödtek (*Aki magyar, velünk tart! Ruzsik haza!*). Kora este a menet a Parlament elé vonult, ahol már vagy kétszázezren voltak. Nagy Imrét kívánták hallani.

Nagy is csak előző éjszaka tért vissza a fővárosba, nem diplomáciai tárgyalásról, hanem badacsonyi szüretéről. A tüntetést a pártellenzék vezetői sem fogadták osztatlan lelkesedéssel. Provokációtól tartottak. Amúgy optimista hangulatban voltak. Gomulka sikere hallatán biztosra vették, hogy Magyarországon is változások lesznek. Összeállították a régi, eltávolítandó vezetők névsorát s azokét, akiket a pártellenzék soraiból Nagy Imre mellett a vezetésben szeretnének látni. Leszögezték, hogy a kibontakozás alapja az 1953. júniusi kormányprogram. Nagy megvárta, amíg az MDP Politikai Bizottsága is kéri, hogy mondjon beszédet. Este kilenc óra tájban érkezett a Kossuth térre, s lépett

a téren feszülten várakozó tömeg elé. Már a megszólítás – Elvtársak! – is csalódást és indulatos visszautasítást váltott ki a tüntetőkből. Még inkább beszéde, melyben az 1953. júniusi kormányprogramot, „a párton belüli tárgyalást és tisztázást” jelölte meg a kibontakozás útjaként. Ezután felszólította az embereket, hogy térjenek haza. A tér ki is ürült.

A tüntetők egy része a budapesti rádió épületéhez ment, ahol már délután tüntetők gyülekeztek. Be akarták olvasatni a műegyetemi pontokat, ám ezt a rádió vezetői a pártvezetés utasítására megtagadták. Még este 8-kor viszont elhangzott Gerő Ernő rádióbeszéde, amelyben elítélte, „nacionalista tüntetésnek” nevezte a megmozdulást. Alig valamivel később egy másik tüntető csoport a Városligetben ledöntötte Sztálin 1951-ben állított hatalmas bronzszobrát. Este 9 óra körül a rádióból a követelések nyilvánosságra hozatalához ragaszkodó, az épületet „ostromló” tüntetők közé lőttek. Válaszul a védőktől, az erősítésül küldött katonaságtól, gyári raktárakból szerzett fegyverekkel megkezdődött az épület igazi ostroma. A tüntetés fegyveres felkeléssé változott.

Gerő Ernő már a tüntetés kezdetén telefonált Moszkvába, és katonai beavatkozást kért. Ugyanezt tették a budapesti szovjet tanácsadók és Jurij Andropov nagykövet. Az esti órákban a szovjet pártelnökség rövid úton az intervenció mellett döntött. Nagy Imre, aki a Kossuth térről a közeli pártközpontba ment, nem tiltakozott a szovjet beavatkozás ellen. Késő este összeült a Központi Vezetőség, és elhatározta, hogy a felkelést, amelyet „ellenforradalmi, fasiszta elemek” művének tartottak, katonai, államvédelmi és szovjet erőkkel le kell verni. A szovjet vezetés kérésére továbbra is Gerő maradt a párt vezetője, ugyanakkor a miniszterelnöki posztra jelölték Nagy Imrét. Néhány sztálinista kimaradt, Nagy néhány híve, így Donáth Ferenc és Losonczy Géza bekerült a Politikai Bizottságba. Október 24-én reggel a rádió közölte, hogy gyülekezési és kijárási tilalom, továbbá statárium lépett életbe. Közölték, hogy a kormány a szovjet csapatok bevetését kérte a rend helyreállításához.

A szovjet páncélosok október 24-én hajnalban jelentek meg Budapesten. Az 1953-as berlini felkelés idején sikerrel alkalmazott *elrettető demonstráció* taktikáját kívánták alkalmazni. Eredménytelenül, mert a 23-án este fegyverhez jutott, s a következő napokban növekvő számú felkelők – néhány ezer fő – felvették velük a harcot. A rádió épületét a szovjetek október 24-én visszafoglalták, de a fegyveresek nem adták fel. Sikerült néhány bázist kiépíteniük Pesten a Corvin közben, több helyütt a VIII. és a IX. kerületben, Budán a Széna téren és a MórícZ Zsigmond körtéren. Megtámadták az ide-oda mozgó szovjet páncélosokat, veszteségeket okoztak nekik. Nagyrészt igen fiatal, tizenéves és húszas éveik elején járó munkások, ipari tanulók, középiskolások, köztük fiatal lányok is, fogtak fegyvert. Általában Budapest legszegényebb ipari negyedeiből, munkásszállásokról, kollégiumokból jöttek. Többségüket nem kifejezetten politikai motívumok vezették a fegyveres harcba, inkább az elkeseredettség,

amelyet gyakran saját marginális helyzetük, egyéni tragédiáik csak fokoztak. A fegyveres harc romantikus és heroikus kiutat jelentett, a szolidaritás élményét, mert a lakosság mindenütt támogatta a felkelőket. Idősebb ember, értelmiségi a felkelők között ritkán akadt. Az első vezetők mégis sokszor közülük kerültek ki, mert ők rendelkeztek elemi katonai, vezetési és politikai tapasztalatokkal. A felkelők között nem kis számban akadtak igazi pesti „vagányok”, akik közül nem egy a törvénnyel is összeütközött. Azonban magával ragadta őket a többség naiv hite és tiszta hősiessége.

A „pesti srácok” kitartása és szívóssága döntő tényezőnek bizonyult. Nagy Imre magához térve az október 23-i sokkból már 24-én délben bejelentette a rádióban, hogy a statáriumot nem alkalmazzák azok ellen, akik a fegyvert leteszik. A megadás határidejét aznap s a következőkben többször is meghosszabbították. Ennek ellenére a felkelők nem adták fel a harcot. Ez volt az egyik oka annak, hogy a politikai vezetés képtelennek bizonyult „rendet teremteni” reformok ígéretével.

A másik ok a társadalom forradalmi mozgása, a helyi önszerveződés volt. Október 24-étől spontán általános politikai sztrájk bontakozott ki előbb Budapesten, majd szerte az országban. Október 23-ától kezdve tüntetések, felvonulások zajlottak le a vidéki városokban, majd a községekben is. A helyi vezetők egy része elmenekült, másik része igyekezett csatlakozni a forradalomhoz. Nemzeti, forradalmi bizottságok alakultak, amelyek kézbe vették az egyes települések életét. Miskolcon október 23-án, Budapesten október 24-én alakultak az első *munkástanácsok*, és a rendkívüli helyzetben átvették az üzemek vezetését. A bizottságokban és tanácsokban is rendszerint fiatal emberek tevékenykedtek – országosan több tízezer ember –, akik a korábbi nehéz években tanúsított magatartásukkal elnyerték szűkebb közösségük bizalmát, és képesek voltak azért cselekedni. A forradalmi szervezetek ellenőrzésük alá vonták a helyi rádióadókat és a sajtót. Ezen az úton, továbbá küldöttségekkel közvetlenül is igyekeztek nyomást gyakorolni Nagy Imrére, akit kormányfőként egyre inkább az ország tényleges vezetőjének tartottak.

Róla ezekben a napokban terjedt el a jóindulatú legenda: fogságban tartják a tankoktól körülvett Akadémia utcai pártközpontban, géppisztollyal a hátában mondja hiábavaló felhívásait a rend helyreállítására. Nagy valóban fogoly volt, de nem ebben az értelemben. Inkább a régi, zavart és kapkodó kommunista vezetés pánikhangulatáé és saját illúzióié, hogy a válság a kommunista párt normái szerint is megoldható. A felkelés leverésére alakított ún. Katonai Bizottság ezt az erő alkalmazásától remélt. Így rendelték el a fegyvertelen tüntetőkre adott szovjet sortűzet október 25-én délelőtt a budapesti Parlament előtt. A sortűznek csaknem száz halálos és rengeteg sebesült áldozata lett. A következő napokban számos vidéki városban történt hasonló eset: államvédelmisták – esetenként katonák – lőttek a tüntetők közé. A mosonmagyaróvári határőrlaktanya

előtti sortűznek egyedül több mint száz halálos áldozata volt. A terror azonban nem érte el célját, viszont még hevesebb indulatokat keltett. Olyannyira, hogy a feldühödött tömeg több helyütt az önbíráskodás eszközéhez nyúlt, s meglincsel néhány államvédelmis tisztet, akiket bűnösnek vélt.

Október 24-én Budapestre érkezett Mikojan és Szuszlov, a szovjet párt elnökségének két tagja. Kezdeményezésükre október 25-én, a Kossuth téri vérengzést követően Gerő helyett Kádár János lett a párt vezetője. Kádár, akit az ötvenes években koholt vádakkal börtönbe zártak, már 1956 júliusában tagja lett a párt vezetésének. Nem tartozott Nagy hívei közé, sőt bizalmatlanul tekintett a pártellenzékre, többnyire gyakorlati megfontolások alapján foglalt állást. A megoldás továbbra is Nagy Imre állásfoglalásán múlt. Hívei, Donáth és Losonczy október 26-án a Központi Vezetőség ülésén kezdeményezték, hogy a felkelést nyilvánítsák nemzeti-demokratikus mozgalomnak. Nagyot küldöttségek sora igyekezett felvilágosítani arról, mi is történik az országban. Így lassan számára is világossá vált: *semmiféle kibontakozás nem lehetséges a népi követelések elfogadása nélkül*. Sikerült erről meggyőznie a szovjet kiküldötteket és Kádárt is. A pártvezetésben október 27–28-án tartott éles vita után Nagy Imre október 28-án meghirdette a tűzszünetet. Rádióbeszédében közölte: a felkelés követeléseinek egy részét a kormány elfogadja. A szovjet katonák elhagyják Budapestet, s tárgyalások kezdődnek a szovjet csapatok kivonásáról az országból. Bejelentette az Államvédelmi Hatóság feloszlását; a rend fenntartását a felkeléssel rokonszenvező budapesti rendőrségre, a honvédségre és az ezek kötelékébe bevonni szándékozott felkelő alakulatokra kívánta alapozni. A leginkább kompromittált sztálinista vezetők, Gerő Ernő, Hegedűs András, Kovács István, Piros László és mások a Szovjetunióba menekültek. A miniszterelnök azt remélte, hogy az új, a sztálinistáktól megtisztult pártvezetés és az új kormány hozzáláthat reformtervei megvalósításához.

A budapesti harcok ezt követően egy-két napon belül valóban megszűntek. De az október 28-i félfordulat nem volt elegendő a konszolidációhoz. A sztrájk folytatódott. A felkelők, a szabaddá vált sajtó és rádió révén megnyilvánuló különféle politikai áramlatok, a munkástanácsok és a forradalmi bizottságok egybehangzónan többpártrendszer, a szovjet csapatok azonnali teljes kivonását, sőt a Varsói Szerződésből való kilépést és a semlegesség kinyilvánítását követelték. Néhány napig sokan a győzelem eufóriáját érezték. A város lázban égett, bár szinte senki sem dolgozott, a közüzemek működtek, vidékről ingyenes élelmiszer-szállítmányok érkeztek. Bűncselekmények szinte nem fordultak elő, a betört ablakú kirakatokból senki nem vitte el az árukat, még a harcosok számára igénybe vett élelmiszerekért is fizettek a csoportok vezetői.

Nagy Imre most már gyorsabban és határozottabban reagált. Október 30-án bejelentette az egypártrendszer megszüntetését, és a döntéshozatalra létrehozott egy szűkebb, az 1945-ös koalíciós pártokat tömörítő kabinetet. Ennek tagja

Nagy Imre, Losonczy Géza, Kádár János (MDP), Tildy Zoltán és Kovács Béla (FKGP), Erdei Ferenc (NPP) volt; a szociáldemokraták számára fenntartott helyet az SZDP vonakodása miatt egyelőre nem töltötték be. Bejelentette, hogy a felkelőket bevonják az új karhatalom szervezésébe, eltörlik a parasztságot sújtó begyűjtési rendszert, és tárgyalásokat kezdenek a szovjet csapatok teljes kivonásáról. Tárgyalt a fegyveres felkelők vezetőivel. Találkozott Kéthly Annával és az 1948-ban a kommunista pártba olvasztott, most újjáalakult Szociáldemokrata Párt vezetőivel egy széles nemzeti egységkormány létrehozása céljából. Megalakult a Forradalmi Karhatalmi Bizottság, amely hatáskörébe vonta a rendőrség és a honvédség rendfenntartó erőit, valamint a felkelőkből, diákokból, üzemőrségekből alakítandó Nemzetőrséget. Élére a börtönből októberben szabadult (koholt vádakkal elítélt) Király Béla tábornokot választották. A hadsereg forradalmi bizottmánya támogatásáról biztosította a kormányt. A kommunista párt feloszlott, majd október 31-én a Magyar Szocialista Munkáspárt újjáalakult. Intézőbizottságát Kádár kivételével Nagy és elvbarátai alkották.

A forradalmi szervezetek többsége mégis bizalmatlan maradt. Többet akartak. Bár Nagy Imre október 30-án elismerte a forradalmi bizottságokat, munkástanácsokat, és támogatásukat kérte, tovább érkeztek a küldöttségek a követelésekkel. A felkelő csoportok nem akarták letenni a fegyvert, s csak intakt egységekként voltak hajlandók belépni a karhatalomba. A munkástanácsok is várakozó álláspontra helyezkedtek. Elterjedt a jelszó: ameddig az oroszok ki nem vonulnak, senki se dolgozzon! Destabilizáló jelenségek is mutatkoztak. A börtönökből országszerte kiszabadították a politikai foglyokat, de számos köztörvényes bűnöző is szabadlábra került. Az ÁVH feloszlata nem csökkentette a korábbi napokban felizzott gyűlöletet. Október 30-án a budapesti Köztársaság téren a gyűlölet lángra is kapott. A budapesti pártbizottság rendőregyenruhába átöltözött ávos őrsége letartóztatott néhány, az épületet átkutatni szándékozó fegyverest, s amikor újabb egységek érkeztek a helyszínre, azokat is tüzzel fogadták. Valóságos ostrom kezdődött, amelyet a pártház felmentésére küldött honvédségi páncélosok döntöttek el: tévedésből szinte szétlőtték az épületet. Mező Imrét, a pártbizottság titkárát, Nagy hívét lelőtték. A védők közül többet – miután megadták magukat – bestiális kegyetlenséggel lemészároltak. Ezt követően azonban a forradalmi szervezetek egész sora, az Írószövetség, a szabad sajtó s benne neves személyiségek emelték fel szavukat az utcai népitéletek ellen.

Nagy Imre már jóval a forradalom előtt felismerte a nemzeti függetlenségi eszme fontosságát, s híve volt Magyarország tömbönkívüliségének. Gyakorlati megvalósításra ekkor még nem gondolt. Október 31-én a parlament előtti beszédében jelezte: megkezdte a tárgyalásokat a Varsói Szerződésből való kilépésről. Ez a lépés a nemzetközi politika és egyensúly alapkérdéseit érintette.

A magyar forradalom kitörését a közvélemény nagy szimpátiával fogadta. Magyarország képe Nyugaton a 20. század eleje óta meglehetősen kedvezőtlen

volt, s ezen a szovjet megszállás sem enyhített. Ez most egy csapásra megváltozott, a tömegkommunikációt a szabadságukért felkelt, hősiessen harcoló magyarok képe uralta. Szolidaritási tüntetésekre került sor, humanitárius segítségkéréseket szerveztek. Ugyanígy gondolkozhattak a kelet-európai országok népei is, bár – a lengyelek kivételével, akik között ugyancsak tömeges és aktív szolidaritási akciókra került sor – ennek nemigen adhattak hangot. Ha mégis, mint az több szovjet egyetemen, romániai nagyvárosban megtörtént, súlyos retorziók következtek. Ugyanakkor a sajtó, a rádió (Nyugaton és Amerikában a televízió) híreit nem egyedül a Budapestről érkezők uralták. 1956. október 29-én Izrael megtámadta Egyiptomot. Nasszer egyiptomi államfő szovjetbarát politikát folytatott. Egyiptom még 1956 nyarán saját tulajdonába vette a stratégiai fontosságú, brit–francia ellenőrzés alatt álló Szezei-csatornát. Anglia és Franciaország október 31-én bekapcsolódott az Egyiptom elleni hadműveletekbe. A Szovjetunió viszont kivonta katonai tanácsadóit az arab országból. Az európai *status quo* többé-kevésbé megváltoztathatatlannak tűnt. Szezei tétje viszont az volt, hogy mely hatalmak milyen módszerekkel szereznek befolyást abban a térségben, amit később harmadik világnak neveztek.

A magyar forradalom sorsát elsősorban az döntötte el, hogyan reagál a történetekre a Szovjetunió vezetése. A szovjet birodalmi politikát a kommunista ideológia és második világháborús tapasztalataira épülő katonai-stratégiai megfontolások egyaránt befolyásolták. Az október 23-i moszkvai döntés a fegyveres beavatkozásról, és az a tény, hogy a magyarok ellenálltak, nehéz helyzetet teremtett Hruscsovék számára. Az erőszak eszközlésének az emberiség „felszabadítását” Sztálin után békés eszközökkel zászlajára tűző nagyhatalom imázsát rombolta volna le. A visszavonulás egy olyan kis ország felkelői előtt, amelyet a szovjet csapatok foglaltak el 1945-ben, a katonai szuperhatalom presztízsére mért volna csapást. Moszkvában egy darabig abban bíztak, hogy Nagy konszolidálja a helyzetet, s végül is nem kell újra támadásra vezényelni a Vörös Hadsereget. Október 28-án Hruscsov már utalt arra, hogy szükség esetén új kormányt kell alakítani, mely ismét szovjet segítséget kér. Aztán mégis elfogadta Nagy kérését, és a szovjet alakulatokat kivonták a magyar fővárosból. Sőt október 30-án a szovjet kormány ünnepélyes nyilatkozatot tett közzé, amelyben elismerte a sztálini korszakban a szövetséges országokkal szemben elkövetett hibákat. Mi több, tárgyalásokat ígért a szovjet csapatok Magyarországról való kivonása ügyében. A pártelnökség vitájában többen lehetségesnek tartották a haderők visszahívását más kelet-európai országokból is.

Valószínűleg a nyilatkozat szövegéről folytatott vita néhány órája volt a *desztalinizáció* történelmi csúcspontja, már ami az SZKP vezetését illeti. A kétely, a bizonytalanság, a revízióra való hajlam párosult azzal a reménnyel, hogy a csatlós országokban lehetségesek olyan rendszerek, amelyek szabad akaratból, társadalmi támogatás birtokában – szocializmust építenek. Másnap,

október 31-én Hruscsov indítványára ugyanezek az emberek némi vita nyomán pontosan az ellenkezője mellett döntöttek: határozat született a magyar forradalom katonai erővel történő leverésére. Erre valószínűleg sok tényező együttes értékelése nyomán került sor. Az engedékenység Hruscsov pozícióját fenyegette hazai sztálinista ellenfelei részéről. A hadvezetés presztízsét féltette. A többpártrendszer budapesti meghirdetése és a Naggyal szembeni gyanakvás felidézte a szovjet modelltől teljesen elforduló Magyarország rémképét, és ez vonzó mintául szolgálhat más csatlós államok számára. Moszkvában úgy vélték, az egyiptomi visszavonulás (amely egyébként nem bizonyult valóságnak) és a magyar kudarc felbátorítja a Nyugatot. A nemzetközi kommunista mozgalomban betöltött szovjet vezető szerepet éppen vitatni kezdő kínai kommunisták a keménykezű beavatkozást sürgették. Hasadás fenyegetett a két legnagyobb kommunista ország között. Hogy mindezt elkerüljék, az újabb beavatkozás kockázatai is vállalhatónak tűntek. Így a frissen deklarált békepolitika hitelvesztése a humanista kommunizmus *image*-ének megkérdőjeleződése.

Talán egyedül az Egyesült Államok hathatós fellépése ellensúlyozhatta volna ezeket a szempontokat. Tulajdonképpen ezt remélte a magyar forradalom tábora is. A Szabad Európa Rádió adásait hallgatók úgy vélték, Amerika Magyarország teljes függetlensége mellett áll, ezért értelmes dolog állandó nyomás alatt tartani Nagy Imre kormányát. Sőt, gondolták, Amerika tettekre is kész Magyarorszáért. Washingtonban valóban megfogalmazódtak olyan tervek, amelyek politikai, sőt katonai alkut javasoltak, például amerikai csapatkivonást szovjetért cserébe. A vezető politikusok, köztük Eisenhower elnök és Dulles külügyminiszter viszont a katonai beavatkozást vagy az ezzel való fenyegetést kizárták, mert úgy vélték, hogy ez nukleáris háborúhoz vezetne. Túlságosan nagy engedményeket sem tartottak célszerűnek. Ezért arra szorítottak, hogy október 27-én – majd később többször is – a szovjet vezetésért adják, hogy az Egyesült Államok nem tekinti potenciális szövetségeseinek a majdani felszabaduló Magyarországot. Ezt a NATO kiterjesztése miatt aggódó szovjet politikusok és katonák megnyugtatósára szánták. Azok valóban meg is nyugodtak, mert világossá vált, hogy katonai akciójuk során nem kell amerikai beavatkozással számolni. Hruscsov november 1-je és 3-a között tájékoztatta szövetségeseit, valamint Titót a tervezett invázióról. Egyedül Gomulka jelentett be egyértelmű ellenvéleményt. Tito, akit riadalommal töltött el a magyar forradalom demokratikus jellege, nemcsak tudomásul vette a szovjet inváziós terveket, de megígérte azt is, hogy segít a kritikus pillanatban Nagy Imre és kormánya „kikapcsolásában”.

A magyar közvélemény abban is bízott, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete lehet az a nemzetközi intézmény, amely felkarolhatja a forradalom ügyét. Október 28-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa napirendre is tűzte a magyar kérdést, de aztán gyorsan elnapolta az ügyet. Szuezi ügyében a szövetségesei ré-

gimódi eljárását elítélő Egyesült Államok még a Szovjetunióval is kész volt együttműködni, s az ENSZ fellépése látszatra valóban hozzájárult az angolok és a franciák visszavonulásához. Ez újabb remények forrásává vált: jellemző módon egyre-másra terjedtek el a hírek az „ENSZ-csapatok” közeli megjelenéséről. Akadt „szemtanú” is, aki a határon találkozott előőrseikkel.

Október 31-én érkeztek az első hírek Budapestre arról, hogy a szovjet csapatok előző napokon elkezdődött kivonulása megállt. Újabb egységek özönlöttek az országba, megszállták a fő stratégiai pontokat, bekerítették a városokat és a repülőtereket. Mindez akkor, amikor úgy tűnt, az utca és a lelkek rendje valamelyest helyreállt. A felkelők részvételével folyt az egységes karhatalom felállítása, megszűntek a helyenként előforduló utcai népitételek. A hadsereg élére a felkelés mellett egyértelműen kiálló tiszt került, Maléter Pál tábornok személyében. Szerveződni kezdtek – olykor visszas gyorsasággal is – a koalíciós és egyéb pártok, társadalmi szervezetek. A Győrött október 30-án létrejött *Dunántúli Nemzeti Tanács*ban kalandor elemek megkíséreltek ellenkormányt alakítani, de a győri munkásság és a tanács vezetője, Szigethy Attila higgadt fellépése csírájában fojtotta el ezt a kísérletet.

November 1-jén tovább folytatódtak az inváziót előkészítő szovjet csapatmozgások. A páncélos oszlopok körülzárták Budapestet. Nagy Imre választ kért a Mikojanék távozása után Budapesten maradt Andropov nagykövettől. A semmitmondó, félrevezető válaszok után a Nagy Imre-kormány ismét választás elé került. Vagy beletörődve veszni hagyja az ügyet – netán némi eredmény halovány reményében maga áll a visszarendeződés élére –, vagy egy utolsó heroikus kísérletet tesz a forradalom megmentésére. Nagy Imre az utóbbit választotta. 1956. november 1-jén este a kormány deklarálta a Varsói Szerződésből való egyoldalú kilépést és Magyarország semlegességét. Nagy abban bízott, hogy ez a drámai lépés meggondolásra készíti a szovjeteket, ezért nem fordult azonnal az ENSZ-hez, hogy az tűzze napirendre a magyar semlegesség ügyét. Másnap ez is megtörtént, de különösebb eredmény nélkül.

A visszhang sokkal jelentősebb volt itthon: a konszolidáció minőségileg új szakaszába lépett. A budapesti munkástanácsok november 1-jén este tartott közös értekezletükön felhívást adtak ki a munka november 5-i, hétfői felvételére. Számos helyen már 3-án, szombaton megkezdődött a munka, a főváros több helyén megindult a villamos- és az autóbusz-közlekedés. Itt-ott hozzáálltak a romok eltakarításához. Korábban bizalmatlan forradalmi szervezetek delegációi (Csepel, Borsod, Újpest, Győr) támogatásukról biztosították a kormányt. Mindszenty József bíboros, a katolikus egyház feje, aki a forradalom idején szabadult házi őrizetéből, november 3-án este a konszolidációt támogató rádióbeszédet mondott. Még a szovjet parancsnokság megtévesztő lépése is a remény növelte: november 3-án délelőtt a Parlamentben megkezdődtek a megbeszélések a csapatkivonás technikai felvételeiről. Ugyanezen a napon átalakult a kabi-

net. A kommunistákat Nagy Imre miniszterelnök (aki november 1-jén átvette a külügyi tárcát is) és Losonczy Géza képviselte, a szociáldemokratákat Kéthly Anna, Kelemen Gyula és Fischer József, a kisgazdapártot Tildy Zoltán, Kovács Béla és B. Szabó István, a Petőfi Pártot (Nemzeti Parasztpárt) Farkas Ferenc és Bibó István (valamennyi államminiszterként). A honvédelmi miniszter Maléter Pál vezérőrnagy lett.

A kabinet tagjai között szerepelt Kádár János államminiszter neve is. November 1-jén ő jelentette be a rádióban az új kommunista párt megalakulását, a kabinet ülésén támogatta a semlegességet és a Varsói Szerződésből való kilépést. Még aznap este tárgyalásra hívta a szovjet nagykövet. Innen azonban másnap Moszkvába vitték, és részt vett a pártelnökség ülésén. Ott még Nagy Imre kormányának tagjaként adott helyzetképet Budapestről, másnap, november 3-án viszont vállalta a Forgószél hadművelettel egyidejűleg felálló ellenkormány vezetőjének szerepét. Kádár döntése alapvető jelentőségű volt Hruscsov számára. Személyében a sztálinista periódusban nem kompromittálódott, hazai gyökerű, sőt egy darabig a forradalomban is szerepet vállalt politikus került a magyar politika élére, nem pedig Rákosi vagy Gerő, a jelentéktelen Münnich Ferenc. November 4-én hajnalban Kádárt Szolnokra szállították, s egyidejűleg bejelentették az általa vezetett *forradalmi munkásparaszt kormány* megalakulását. Kiáltványa a forradalom céljainak megvalósítását ígérte, sértetlenséget a résztvevőknek, de egyidejűleg katonai segítséget kért a szovjet kormánytól a „fehérterror és a burzsoá restauráció erői” ellen.

A tőköli szovjet parancsnokságon a KGB elnöke, Szerov tábornok november 3-án éjjel letartóztatta a csapatkivonásról tárgyaló magyar delegációt, amelynek élén Erdei Ferenc és Maléter Pál álltak. November 4-én, vasárnap hajnali negyed ötkor megkezdődött a szovjet invázió. A magyar hadsereg nem állt ellen, hamarosan lefegyverezték. Nagy Imre fél hat előtt szűkszavú nyilatkozatban jelentette be a Budapest elleni támadást, majd a várható letartóztatás előtt Tito elnök hívására a jugoszláv követségre menekült. Budapesten és az ország néhány pontján a felkelők néhány napig elkeseredett, elszánt harcokban próbáltak ellenállni az óriási számbeli fölényben levő, s ezúttal megsemmisítő csapásra törekvő szovjet hadsereggel szemben. Mindhiába. A harcok néhány nap múlva befejeződtek.

Elsősorban a munkástanácsok, de más forradalmi szervek is december elejéig folytatták a politikai sztrájkot. Tárgyalóasztalhoz kényszerítették a Kádár-kormányt, szívósan képviselték a forradalmi célkitűzéseket. A forradalom egy hónapos fordulóján, november 23-án egy órára elnéptelenedtek Budapest utcái. December 4-én gyászruhás asszonyok sokezres menete vonult végig a városon. December elején nem egy városban került sor tüntetésekre és a tüntetőkre leadott sortűzekre. A jugoszláv követségen tartózkodó Nagy Imre nem mondott le a kormányfői tisztségről (néhány nap után az Elnöki Tanács „felmentette”).

November 22-én a büntetlenség ígéretével kicsalták a menedékből, és egyelőre Romániába internálták. December elejétől kezdve a szerveződő kádárista karhatalom sorra tartóztatta le a forradalom résztvevőit. Hamarosan statáriumot hirdettek, és megkezdődött a magyar történelem egyik legsúlyosabb politikai leszámolója. A következő három évben több mint 230 embert akasztottak fel a forradalomban való részvételért, köztük 1958 júniusában Nagy Imre volt miniszterelnököt. Több mint húszezret börtönöztek be, tizenháromezret internáltak. Mindezt az amnesztia ígérete után, s úgy, hogy a résztvevők jelentős része elmenekült az országból.

A tömeges emigráció minden remény elvesztét jelezte. Az ENSZ közgyűlése, majd a Biztonsági Tanács november 4-én az invázió hírére napirendjére tűzte a magyar kérdést, de érdemi eredmény nélkül. Különbizottságot állítottak fel, és az éveken át rendszeres jelentéseket adott Magyarország helyzetéről (az elsőt 1957 őszén magáról a forradalomról), anélkül hogy a magyar kormány egyetlen tagját is beengedte volna az országba, amelyet több mint kétszázezer ember hagyott el, jórészt fiatal, az átlagnál képzetesebb emberek. A második világháborút követő kényszerű népességmozgások óta ez volt legnagyobb exodus Európában. A legtöbben – hosszabb-rövidebb ausztriai és jugoszláviai táborlét után – Észak-Amerikában, illetve Nyugat-Németországban, Angliában, Franciaországban, Svájcban telepedtek le, nagy számban maradtak Ausztria területén is. A menekülteket kitüntetett figyelem és nagyfokú segítőkészség fogadta. Bevándorlási politikájukban szűkkeblű országok is szinte korlátlanul megnyitották kapuikat. A forradalom leverésének visszhangja talán még magánál az eseménynél is nagyobb volt. Nyugat-Európában több helyütt került sor szovjetellenes tüntetésekre. A nyugati kommunista pártok – amelyek rövid habozás után támogatásukról biztosították az intervenciót – tagsága jelentősen csökkent. Mindez érdemben nem sokat változtatott a magyar társadalom helyzetén.

Tíz évvel a forradalom után Svájcban írott könyvében Molnár Miklós *egy vereség diadalának* nevezte 1956-ot. Két dologra gondolt. 1956 emlékét a demokratikus országok társadalma – nem csupán a magyar emigráció – megőrizte. Akkor is, ha éppen 1956 mutatott rá arra, hogy a Nyugat saját erejéből nem tud és nem is akar tenni semmit az 1945-ös *status quo* megváltoztatásáért. Magyarország, a magyar történelem képét meghatározta az 1956-os Budapest. De nem felejtette el a forradalmat az annak romjain berendezkedő új magyar kommunista vezetés sem. Nem szívesen emlegette születésének pillanatát, de okult belőle. Ahogyan bizonyos fokig valamennyi kommunista országban így történt. Akár pártfőtítkárokról, akár a későbbi nemzedékek reformereiről vagy lázadóiról legyen szó, 1956 példa és tanulság maradt. Kádár János és rendszerre mindent elkövetett, hogy 1956 forradalma itthon feledésbe merüljön. Ez a látszat ellenére nem sikerült. Rendszere válságának idején az emlék nagyhatalmú politikai tényezővé vált, és ezt Kádár eredményei sem tudták ellensú-

lyozni. 1956 forradalmának emléke a magyar demokratikus rendszerváltásban kulcsszerepet játszott. A magyar átalakulásból jobbra hiányoztak a tüntetések, ahogyan az azokkal szembeálló rendőráttakok is. A legnagyobb tömeget egy temetés, a magyar forradalom kivégzett miniszterelnökének temetése mozgatta meg 1989. június 16-án. 33 évvel a forradalom után valóságossá vált a *vereség diadala*. Hiszen az a temetés valójában nem a kommunista miniszterelnök, hanem sokkal inkább a kommunista korszak és rendszer temetése lett.

Szakolczai Attila

AZ 1956-OS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC

A sztálini kommunista rendszer válságát a Kreml nyomására már 1953 nyarán elismerni kényszerült a magyar pártvezetés, a Nagy Imre fémjelzte új szakaszt azonban 1954 végére elgáncsolták a kiújuló nemzetközi feszültségek és a párt élén meghagyott Rákosi Mátyás. Az elkövetett törvénytelenések kényszerű beismerése, a tömeges represszió legkirívóbb formáinak felszámolása – és természetesen Sztálin halála – után azonban nem lehetett restaurálni az 1953 előtti rendszert. Az SZKP XX. kongresszusát követően Magyarországon az írók szálltak síkra érdemi reformokért, majd a Petőfi Kör nyílt vitái tárták fel a legégetőbb kérdéseket, sürgetve azok megoldását. Az egyre nyilvánvalóbb gazdasági, politikai és morális válság kezelése érdekében Moszkva menesztetni kényszerült Rákosit, az utódjául kiválasztott Gerő Ernő azonban képtelen volt érdemi intézkedésekre. A terebélyesülő elégedetlenség elérte a pártot és a fegyveres testületeket, külön utakat kerestek a korábban a pártállam szolgálóivá süllyesztett társadalmi szervezetek is. A magyarországi kommunista hatalmat végképp megroppantotta Rajk László és kivégzett társai október 6-i ünnepélyes újratemetése.

Október 16-án, megbontva az addig monolit intézményi struktúrát, a párttól független szervezetet alakítottak a szegedi egyetemisták (MEFESZ). Demokratikusan, maguk választották vezetőiket, állították össze programjukat, felhívásukban szorgalmazták a szervezet országossá bővítését. Kezdeményezésükre országsszerte diákgyűléseket tartottak, az elfogadott programokban egyre nagyobb teret nyertek és élesedtek a politikai követelések. Október 22-én a budapesti műegyetemisták a lengyelországi változásokkal szolidaritást vállaló tüntetést is hirdettek másnapra.

Október 23-án a pártvezetésnek sem bátorsága, sem ereje nem volt a demonstráció megakadályozására. Délután a diákokhoz csatlakoztak a dolgozók és a munkások, több százazres tömeg tüntetett a Bem téren, majd a Parlament előtt, ahol Nagy Imre beszéde nem volt képes lecsendesíteni az embereket.

Miután órákon át követelték, hogy a rádió közvetítse a műegyetemisták pontjait, késő este az épület védelmére rendelt karhatalmisták tüzet nyitottak a tömegre, az pedig válaszul felfegyverkezett a gyárak raktáraiból, és ostrom

alá vette a rádió székházát. A békésen indult tüntetés ezzel fegyveres felkeléssé változott. Hamarosan megérkezett Budapestre a Gerő és Hegedűs András kérte szovjet katonai segítség. A páncélos egységek megjelenése azonban nem törte le a megmozdulást, sőt kiszélesült az ellenállók tábora: a felkelés nemzeti szabadságharcra is vált. Eredménytelenek voltak a helyzet rendezése érdekében hozott politikai intézkedések: Nagy Imre kinevezése a Minisztertanács élére, valamint a statárium és a gyülekezési tilalom.

Miközben Budapesten elkeseredett harcot vívtak a szabadságharcosok, a pártvezetés pedig meddő vitákat folytatott a helyzet értékeléséről, valamint a politikai, illetve a katonai lépésekről, az egész ország csatlakozott a megmozduláshoz. A gyárak és egyéb munkahelyek vezetését átvették a választott munkás- vagy forradalmi tanácsok, miként a települések, sőt egyes megyék irányítását is. Ezek demokratikus, független, semleges Magyarország megteremtését követelve támogatásukról biztosították a fegyveres harcot folytatókat.

Október 28-án szovjet jóváhagyással Nagy Imre tüzszünetet hirdetett, egyben bejelentette több követelés teljesítését, legfontosabbként az ÁVH felszámolását és tárgyalások kezdeményezését a szovjet csapatok kivonásáról. A belső béke azonban csak a többpártrendszer visszaállítására és Magyarország semlegességének bejelentése után állt helyre. November első napjaiban a fegyveresek és a forradalmi testületek egyaránt elismerték a kormányt, meghirdették a munka november 5-i felvételét, és megkezdődött a forradalomhoz hű karhatalom, a nemzetőrség felállítása.

Mire azonban az országban helyreállt a rend, Hruscsov elszánta magát a magyar forradalom fegyveres leverésére, a felállítandó bábkormány élére kijelölt Kádár Jánost a szovjet fővárosba vitték tárgyalni. A november 4-én megindított újabb szovjet támadás napokon belül felszámolta a fegyveres ellenállást, a küzdelem azonban folytatódott. Az ország nem ismerte el Kádár kormányát, hanem kitarzott a jugoszláv követségre menekült Nagy Imre mellett. Eredménytelen volt a tanácsrendszer restaurálásának kísérlete, számos településen továbbra is a forradalom során megválasztottak intézték a közösség ügyeit. Az ellenállás központjaivá a Kádár és a szovjetek által is elismerni kényszerült munkástanácsok váltak, amelyeknek november közepén országosan elfogadott központja alakult: a Nagy-budapesti Központi Munkástanács (KMT).

Kádár, aki december elejéig sem közigazgatási apparátussal, sem pártszervezettel, sem magyar fegyveres erővel nem rendelkezett, tárgyalni kényszerült a munkástanácsokkal, de érdemi engedményekre nem volt hajlandó. November 21-én szovjet katonai segítséggel megakadályozta az Országos Munkástanács megalakítását, másnap pedig elrabolták, és Snagovba deportálták a jugoszláv követséget elhagyó Nagy Imrét és társait. A hónap végére felálló karhatalom egyre nagyobb részt vállalt az ország megfélemlítésében, a forradalomban részt vettek őrizetbe vételében.

Budapest, 1956. október 25.

December elején került sor a forradalmi nemzet és a kádári hatalom között az utolsó nagy összecsapásra. Az ideiglenes pártvezetés ellenforradalomnak deklarálta a történetet, külön kiemelve Nagy Imre felelősségét. Ez, valamint a tárgyalások megfeneklése és a letartóztatások ellen tiltakozva a KMT december 11–12-ére országos sztrájkot hirdetett. Válaszul a kormány törvényen kívül helyezte a területi munkástanácsokat, statáriumot hirdetett, és felállította az internáló táborokat. A letartóztatásokkal és a pufajkás terrorral megfélemlített, külső segítségben már nem bízó, katonailag megszállt országnak már nem volt ereje a védekezéshez, menekülők újabb tömegei kerestek új életet Nyugaton, az itthon maradottakra a tömeges megtorlás (internálás, börtön, kivégzés, enyhébb esetekben állásvesztés, rendőri felügyelet stb.) várt. Az éveken át tartó represszió során több mint húszezer embert ítéltek börtönbüntetésre, és kétszázharmincan kényszerültek életüket áldozni.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc ugyan elbukott, nem sikerült kivívni sem az ország függetlenségét, sem egy pluralista, demokratikus, az emberi és polgári jogokat tiszteletben tartó belső rendet. Tagadhatatlan azonban, hogy a forradalmat megelőző időszakhoz képest a kádári Magyarország a bosszú éveit követően emberibb, élhetőbb életkörülményeket teremtett. A kádárista „jóléti legitimáció” nyomán emelkedett az életszínvonal, a lakosság viszonylagos jólétben, anyagi biztonságban élt. Véget ért az az egész társadalommal

szemben viselt háború, ami az ötvenes évek Magyarországot a leginkább jellemezte. A rákosista despotikus uralmi formát nem egy demokratikus berendezkedés váltotta fel, de szavatolták a depolitizált társadalom magánszférájának viszonylagos szabadságát. A forradalom véráldozatával nem álltak arányban a szűkmarkúan megadott engedmények, de Magyarország így is „a tábor legvidámabb barakkjává” vált.

Jelentős a magyar forradalom nemzetközi hatása is. Viszonylagossá vált a hrucsovi desztalinizáció, miközben nyilvánvalóvá vált a rendszer reformálhatatlan merevsége. A demokratizmus kiterjesztésével megvalósítani próbált munkásönigazgatás kísérlete bárha Magyarországon elbukott, számos elemében tovább él a jóléti társadalomban. A jelentős részben baloldali antitotalitáriánus forradalom leverése kiábrándította a nyugat-európai értelmiségnek addig a szovjet modellel többé-kevésbé szimpatizáló részét, meggyengítve ezáltal a nyugati kommunista mozgalmakat. Az érdemi nemzetközi támogatás elmaradása megmutatta az ENSZ alkalmatlanságát a két tábor közötti súlyos konfliktusok kezelésére, valamint a nyugati propaganda és politikai érdekérvényesítés közti különbséget.

A XX. századi magyar történelemnek az 1989–1990-es békés rendszerváltás mellett az 1956-os forradalom és szabadságharc az egyetlen általános nagyra értékelt eseménye.

Valuch Tibor

SORSOK ÉS PÁLYÁK

Az 1956-os forradalmárok életútja a Kádár-rendszerben

I. BEVEZETÉS

Az 1956-os magyar forradalomban – az októberi két hét eseményeiben és az 1957 januárjáig tartó politikai ellenállásban – az ország felnőtt népességének (7 millió fő) csaknem az egyötöde vett részt valamilyen módon. Az ország településein a szovjet mintájú tanácsok helyébe forradalmi bizottságok léptek, ezek tagjainak létszáma országos szinten 60-80 000 főre tehető. Az üzemek, hivatalok, intézmények, gyárak irányítását munkástanácsok vették át. Az ezekben szerepet vállalók száma minimálisan 80-100 000-re tehető. A politikai szervezetekben tagságot vállalók együttes létszáma országos szinten tehát 140-180 000 főre becsülhető. A Belügyminisztérium 1958–59-ben elkészített „feltérképezésében” megyénként átlagosan 5–6000 embert vettek nyilvántartásba, ami budapestiekkel együtt 110–130 000 főt jelent. A spontán módon kiválasztódott ötvenhatos politikai elit – forradalmi bizottsági elnökök, elnökhelyettesek, titkárok, munkástanácselnökök és helyettesek – tagjainak száma országosan 14–15 000 főben adható meg. Mindez jól szemlélteti a magyar társadalom politikai aktivitását a forradalom időszakában.

Az 1957 és 1961 között lezajló megtorlás során forradalmi tevékenysége miatt 229 főt végeztek ki, csaknem 20 000-en kerültek hosszabb-rövidebb ideig börtönbe, ugyanennyien voltak az internálótáborok lakói 1957 és 1959 között. Az állásukból elbocsátottak száma pontos adatok hiányában is több tízezerre tehető. A pacifikáció időszakában – 1957 és 1961 között – a kommunista vezetés arra törekedett, hogy helyi és országos szinten megfélemlítse, cselekvésképtelenné tegye vagy az ország elhagyására kényszerítse azokat, akik politikai aktivitásuk révén kitűntek a forradalom napjaiban. Pontosán azokat a „magembereket” igyekeztek semlegesíteni, akik képesek lehettek volna az ellenzéki politikai szerveződések létrehozására, illetve ezek működtetésére.

Előadásomban azt vizsgálom, miként befolyásolta a forradalom eseményeiben való részvétel a későbbi munkahelyválasztásokat, a karrierlehetőségeket, a politikához való viszonyt, a családi és baráti kapcsolatok rendszerének válto-

zásait, az '56-osok gyermekeinek iskola- és pályaválasztását, a kisközösségek létezésének feltételrendszerét és általában véve az egyéni sorsok alakulását. Mindezek alapján következtetni lehet arra is, milyen hatása volt a forradalomnak a XX. század utolsó harmadában a magyar társadalom fejlődésére.

II. AZ ÉLETUTAK JELLEGZETESSÉGEI A FORRADALOM ELŐTT

Az életút alakulásában a legfontosabb szerepet a családi háttér, a személyes képesség, az egyéni ambíció, valamint az életfelfogást meghatározó egyéni szereptudat, a közvetlen és közvetett társadalmi környezet által kialakított feltételrendszer játssza. A kilencvenes években több mint félszáz egykori résztvevővel készítettem életútinterjút. Az általam megkérdezett, a forradalom Hajdú-Bihar megyei és debreceni eseményeiben részt vevő, s a bukás után hosszabb-rövidebb időre bebörtönzött egykori 56-osok átlagéletkora – 1956-ban – alig haladta meg a 25 évet. A legfiatalabb válaszoló a forradalom napjaiban éppen 20 éves volt, a legidősebb pedig 42. Valamennyien férfiak voltak. Az interjúadók egyharmada elemi és általános iskolai végzettségű, több mint fele érettségizett és alig valamivel kevesebb mint egyötöde rendelkezett egyetemi diplomával.

Foglalkozásukat tekintve a legtöbben szak- és segédmunkások, földművesek és egyetemisták voltak, de katonatiszt, tanár éppen úgy található közöttük mint mérnök, vasutas, orvos, egyetemi oktató, kisiparos vagy kiskereskedő.

Döntő többségük földműves- és munkáscsaládból származott, s többnyire felfelé irányuló foglalkozási mobilitás figyelhető meg esetükben. Mindössze egyhatodiknál mutatható ki olyan családi háttér, amit a kommunista korszak frazeológiája szerint osztályidegennek lehet(ett) minősíteni. Ezekben az esetekben lelkész-, illetve tisztviselői családokról volt szó.

Az interjúalanyok családjának vagyoni helyzete meglehetősen szórt. Két szélső pontja a „tisztos szegénység és a biztonságot jelentő polgári lét”. Nagyon szegény és kiszolgáltatottságokkal terhes létfeltételekre senki sem utalt közülük.

Az 56-osok nagyobbik része a forradalom időszakában még nőtlen vagy éppen fiatal házas volt. Ez az életkorból következett, és nyilvánvalóan az átlagosnál nagyobb cselekvési szabadságot jelentett.

Többségük fontosnak tartotta megemlíteni a család vallási kötődését, ellenben a családfő párttagságáról csak keveseknek volt tudomása.

A forradalom időszakát megelőző életpályák rendkívül változatosak. A családi háttér kapcsán az interjúalanyok jelentős része megemlítette, hogy szülei, elsősorban édesapja a politika és a közügyek iránt érdeklődő ember volt. Nemcsak szűkebb társadalmi környezete ismerte, hanem a helyi társadalom és annak vezető személyiségei is. Sőt gyakran őket magukat is idesorolták egy-egy településen. Szinte mindenki a kemény munkát, a tanulást emelte ki az adott társadalmi pozícióból történő kilépés egyetlen lehetőségéént.

Budapest, 1956. október 24. – Tüntetés reggel

Sokak, főként az idősebb generációk tagjai számára meghatározó élmény volt a második világháború és a hadifogság. Az interjúalanyok közül többen töltöttek hosszabb-rövidebb időt orosz hadifogságban. Mindaz, amit katonaként a fronton vagy hadifogolyként tapasztaltak, végigkísérte őket pályájukon, és rendszerint nem tette különösebben népszerűvé a szovjet mintájú társadalomszervezést és életmódot.

A fiatalabb generációkhoz tartozók közül többen 1945 után hosszabb-rövidebb ideig felfelé ívelő karrierpályára kerültek, katonatisztek, tisztviselők, egyetemi hallgatók lettek. Az ötvenes évek szélsőséges viszonyai, majd az 1956-os szerepvállalás ezt az emelkedést törte meg végleg vagy átmenetileg.

Az interjúalanyok egy része személyi-politikai konfliktusba keveredett 1956 előtt. Az idősebbek számára a megélhetés, a család ellátásának a szavatolása jelentett olykor súlyos gondokat. Többségük magatartását egyébként általában a konfliktuskerülés és a visszahúzódság jellemezte ebben az időszakban.

Az interjúk alapján úgy tűnik, hogy az '56-os szerepvállalásban nem volt domináns szerepe a családból hozott, konkrét politikai párthoz vagy gondolatkörhöz kötődő motivációnak. Az azonban kétségtelenül igaz, hogy a család és/vagy a személyes magatartás az egyéni ismertség, a mikroközösségi viszonylatban megszerzett presztízs közvetett módon fontos szerepet játszott ebben. A másik fontos tényező, amit a családi környezet is befolyásolt, az az átlagosnál valamivel nagyobb – politikai és általános – tájékozottság, a közszereplés iránti nyitottság és a rendszerint gyors döntéskészség. Interjúalanyaim nagyobbik részének személyiségjegyeit leginkább a határozottság, a következetesség és az autonómia iránti fokozott igény határoz(t)za meg.

Az '56-os szereplés motivációit keresve, egy másik aspektust vizsgálva is úgy tűnik, hogy a rendszerrel való tudatos szembenállás sem volt gyakori. A megkérdezettek közül mindössze hárman álltak politikai bűncselekmény miatt bíróság előtt 1945 és 1953 között. A háborút követő rövid parlamentáris korszakban csak az idősebb generációk tagjai vállaltak közszereplést. Ez már nagyobb súllyal esett latba 1956-ban is, az 1956-os politikai elitnek – részlegesen – természetes forrása volt az 1945 és 1948 között kialakult helyi és országos politikai vezetőréteg.

A kommunista pártnak az interjúalanyok mintegy harmada volt tagja, a belépés motívumai között a meggyőződés, a társadalmi-politikai elvárásnak való megfelelés igénye éppen úgy megtalálható, mint a karrier lehetőségének a biztosítása. A párttagok esetében – a forradalmat megelőző másfél-két év során – meghatározó élmény volt a rendszer által hirdetett eszményektől való fokozatos eltávolodás, pontosabban az eszmények egyre kritikusabb számonkérése a hétköznapiakban, a napi politikában. Az interjúadók többsége a politikai változás elkerülhetetlenségét, az addig folytatott politikával való fokozatos szembe kerülését jelölte meg személyes aktivitásának legfontosabb motivációjaként. A nemzeti érzés felerősödése inkább a forradalmi események természetes következménye volt.

III. A FORRADALOM ÉS A MEGTORLÁS

Általában jellemző, hogy a forradalom egykori résztvevőinek politikai aktivitása az október előtti napokban fokozatosan erősödött. Természetesnek tartották azt is, hogy a forradalom kezdeti megmozdulásaiban részt vettek, de az események révén elnyert politikai szerep és pozíció többségüket váratlanul érte. Ennek ellenére – s ez nemcsak az interjúk, hanem más dokumentumok alapján is igazolható – szinte mindegyikük képes volt megfelelni a velük szemben támasztott elvárásoknak. Meglehetősen gyorsan és zökkenőmentesen vették át az általuk irányított testületek, a helyi közösségek ügyeinek intézését a pánikszerűen távozó Rákosi-adminisztráció embereitől. Ettől kezdve személyes ügyükké is vált mindaz, ami történt, ezért a forradalom eltiprását saját vereségükként élték meg. Az interjúalanyok kisebb részénél éppen a megtapasztalt szabadság elvesztése volt a döntő motivációs tényező abban, hogy részt vegyenek a november 4-e utáni politikai küzdelmekben, kísérletet tegyenek az ellenállás politikai formáinak és szervezeteinek kialakítására. Ez a vereségérzet, különösen 1956/57 fordulóját követően, amikor az események menete láthatóan visszafordíthatatlanná vált, alapvető módon meghatározta a személyes életstratégiákat. A várható megtorlás megpróbáltatásai elől való menekülés mellett ez volt az a tényező, ami kilátástalanná tette az itthon maradást, és az emigrációba vonulásra ösztönzött sokakat.

Feltehetően a visszafordíthatatlanság érzése tette értelmetlenné 1957 első hónapját követően a politikai ellenállás folytatását. A diktatúrával szembeni küzdelem kilátástalanságának és esélytelenségének érzése csírájában elfojtotta a forradalomra való nyilvános emlékezésnek még a gondolati kezdeményezését is. A vereségtudat mellett az sem hagyható figyelmen kívül, hogy pontosan azok az emberek hiányoztak, akik ezt megszervezhették volna. Ők többnyire börtönben vagy emigrációban voltak, az otthon maradtakat pedig a Kádár-korszak „hétköznapi terrorja” tartotta vissza bármiféle kezdeményezéstől.

Az októberi napok szereplői közül – közvetlenül a forradalom után – csak kevesen gondolták azt, hogy politikai aktivitásuk következményeként hosszabb-rövidebb időre börtönbe kerülhetnek, hiszen többségük meg volt győződve arról, hogy semmi törvénybe ütközöt nem követett el. A gyakran hosszú ideig elhúzódó és a fizikai bántalmazást is rendszeresen alkalmazó büntetőeljárás a börtönökkel együtt komoly törést okozott, és fokozott lelki-fizikai megterhelést jelentett, de ritkán vezetett a személyiség eltorzulásához. A sorstársak segítsége, a sorsközösség és a társadalmi igazság képviselőinek, illetve az ártatlanság tudata többségüket átsegítette ezeken az emberileg nehezen elviselhető időszakokon.

Ebből következően a börtönbe kerülők rendszerint jogtalanul tartották büntetésüket, s a többség a bíróság előtt is ártatlannak vallotta magát. A börtön a bezártsággal, a külvilágtól való elszakítottsággal, valamint a rabtartókkal szembeni kiszolgáltatottsággal együtt járó megpróbáltatások mellett, némiképp paradox módon, sokak emlékezései szerint pozitív élményeket is jelentett. Többen úgy vélték, hogy sem korábban, sem a későbbiekben nem voltak olyan jó társaságban, mint fogságuk idején. Igen sokan, elsősorban a fiatalabbak jó iskolaként, egyfajta különleges intellektuális élményként élték meg börtönöveiket vagy legalábbis ezek egy részét. Ez elsősorban az elítéltek viszonylag magas képzettségi szintjével, illetve az összetartozás tudatával magyarázható. Az 56-os politikai elítéltek közösségalkotási képessége valószínűleg az átlagosnál nagyobb volt. A kényszerű összezártság tudati és személyes konfliktushelyzeteit azonban ez a tényező sem volt képes feloldani.

A börtön természeténél fogva számos komoly, alig elviselhető személyes konfliktust okozott. Aki nem tudott alkalmazkodni a szigorú belső rendhez, a társak közösségéhez, a bezártság lelki tehertételéhez, ezeket a konfliktusokat állandósította. A börtönélet hétköznapijainak ismétlődő megpróbáltatásai, belső konfliktusai mellett ezek közül talán a legjelentősebb a csaláért érzett felelősségérzet, illetve a családot kiszolgáltatott helyzetbe hozó magatartás miatt érzett büntudat volt. Megnehezült a család ellátása, aminek gondját csak alkalmanként tudta enyhíteni a munkatársak, kollégák, barátok szolidaritása és segítsége (az egyéni gesztusok, jól-rosszul szervezett segélygyűjtések), és fokozott teher hárult a családfenntartó szerepét átvállalni kényszerülő házas-

társakra. A börtönbüntetését töltő 56-os házastársát gyakran elbocsátották, az újbóli elhelyezkedést megnehezítették vagy lehetetlenné tették. A büntetés a gyereket is elérte, az 56-os cselekményekért börtönben levő hozzátartozó rontotta gyermekének iskoláztatási esélyeit, illetve továbbtanulását. A megtorlásnak ez a családot is fokozottan sújtó kiterjesztése a hatvanas évek második felétől kezdve enyhült.

IV. BEILLESZKEDÉS A BÖRTÖNÉVEK UTÁN

A hátrányos helyzet és a vele együtt járó politikai diszkrimináció változó módon és formában ugyan, de évtizedeken át kísérte ezeket az embereket, esetenként számos kisebb-nagyobb mentális problémát okozva. A Kádár-rendszer tudatosan törekedett arra, hogy politikailag és egzisztenciálisan is marginális helyzetben tartsa mindazokat, akik potenciális veszélyt jelentettek számára. Később a konszolidáció fokozatos előrehaladtával az egzisztenciális marginalizáltság lassan-lassan feloldhatóvá vált. Megkezdődött az „engedélyezett szabadság” korszaka.

A börtönből való szabadulás a személyes szabadság visszanyerésének eufóriája mellett az első pillanatokban egyfajta erősen korlátozott érvényű igazságtétel jelentéssel is bírt. Ám ezt nagyon gyorsan felváltotta a csalódás és a megrázkódtatás keserősége, elsősorban az 1963-as amnesztiával kiszabadult „nagyidősök” körében –, amit mindenekelőtt az váltott ki, hogy ekkorra már 1956 tabujává vált a magyar társadalom számára. A tágabb társadalmi környezet csak elvétve vagy egyáltalán nem volt szolidáris immár sem ötvenhatal, sem a forradalom ügyéért komoly áldozatot vállalókkal. Sokak számára máig feldolgozhatatlan lelki sérelem, hogy egy olyan másik Magyarországot találtak a börtönből való szabadulásuk után, ahol a társadalom többsége nem hősöknek, hanem – jobb esetben – áldozatoknak, rosszabb esetben balekoknak tekintette őket.

Többen fontosnak tartották megemlíteni – főként a „nagyidősök” –, hogy a szabadulásuk után idegennek érezték magukat, bizonytalanul mozogtak és tájékozódtak az utcán, nehéz volt megszokni a börtönnapok egyhangúsága után a hétköznapi ingergazdagságát, s nem ritkán komoly erőfeszítést jelentett, amíg sikerült legyőzni az ismeretlen külvilággal szemben kialakult – átmeneti – féltrejelmeiket.

A többség a szabadulást követően – érthetően – a legnagyobb energiát a börtön, a kényszerű távollét következményeinek felszámolására, a családi kapcsolatok helyreállítására fordította. A család természetes módon felértékelődött számukra. Nagy részük társadalmi beilleszkedését jelentősen megkönnyítette a családi háttér, de volt egy kisebbség, amelynek házassága, családi élete a börtönévek alatt tönkrement. Ugyanakkor arra is található példa, hogy a jogerős

Budapest, 1956. október 24. – Tüntetés reggel

ítéletet követően közös elhatározással felbontott házasságot a szabadulás után újrakötötték.

A börtönből kiszabadult 56-osok munkába állásának éppen úgy különböző fokozatai voltak, mint azok esetében, akiket a forradalomban való szerepvállalásuk miatt „csak” állásvesztéssel vagy egyetemi, munkahelyi fegyelmiel sújtottak. Először rendszerint sehol sem álltak szóba velük, aztán hagyták elhelyezkedni segéd- vagy betanított munkásként, majd elhelyezkedhettek olyan beosztásban, ami már közel állt eredeti szakmájukhoz és képzettségükhöz, a hetvenes évek második felében pedig már többnyire nem gördítettek akadályt az elé, hogy korábbi szakmájukban és beosztásukban, vagy azzal azonos képességet megkívánó munkakörben dolgozzanak. Vidékiek esetében meglehetősen gyakori volt, hogy a szabaduló 56-osok a fővárosban vagy az ország más részén, korábbi lak- és korábbi munkahelyüktől távol kezdték el egzisztenciájuk újjáépítését, s csak néhány év múlva tértek haza. Ez nagymértékben függött attól, hogy az illető az októberi napok során milyen mértékben keveredett konfliktusba a helyi hatalmasságokkal.

Az ötvenhatosok „természetesen” mindenhol és mindvégig tudatában voltak a munkahelyi vezetőség bizalmatlanságának. Ha ezt a diszkriminációs beilleszkedési folyamatot időben kellene ábrázolni, akkor az első két fázis (az állástalanság és a segédmunka) főként a hatvanas évek első felére, a kádári normalizáció utolsó éveire, valamint a '63-as amnesztiát követően kezdődő konszolidáció első éveire jellemző. A hetvenes-nyolcvanas években fokozatosan enyhültek ezek a diszkriminációk, de maradéktalanul csak a nyolcvanas évek végi rendszerváltással szűntek meg.

A marginalitással, a társadalomból való hivatalos kirekesztéssel együtt járó hátrányokat csak a személyes kapcsolatokon, ismeretségeken, valamint a régi és új keletű barátságokon alapuló szolidaritás tudta enyhíteni. Ezek az informális társadalmi kapcsolatok többnyire arra voltak elegendőek, hogy igénybevételekkel meg lehetett szerezni egy-egy jobb, a szakképzettségnek inkább megfelelő állást, ezáltal esetenként lerövidíthetővé vált az egzisztenciális marginalitásból kivezető út. Ezek nem voltak túlságosan gyakoriak, s elsősorban azok esetében működtek, akik nagyobb településen éltek, magasabb iskolázottsággal, kiterjedt ismeretségi körrel rendelkeztek.

A beilleszkedést megkönnyítette, a kiszolgáltatottság érzését pedig enyhítette a munkatársak megértése vagy egy-egy feladat sikeres megoldása. Az is jellemző – elsősorban a kistélepüléseken élő, alacsonyabb képzettségű, fizikai foglalkozásúak esetében –, hogy tudatosan nem törekedtek az elítélttársakkal a túlságosan szoros kapcsolattartásra. A magasabb képzettségű és rendszerint szellemi foglalkozásúak vonatkozásában a szabadulást követő évek óvatossága lassanként háttérbe szorult, de a kapcsolattartás elsősorban szakmai és magánéleti vonatkozásokat öltött, s csak a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától kezdve töltődött meg fokozatosan politikai tartalommal. Ezt az „aktivizálódási” folyamatot természetesen a politikai rendőrség fokozott érdeklődéssel és figyelemmel kísérte. De ez a figyelem nemcsak erre a körre, hanem valamennyi 56-os politikai elítéltra kiterjedt. Ennek következtében ezek az emberek szinte mindenkor – egészen a nyolcvanas évek végéig – túlságosan megfoghatóknak és kiszolgáltatottnak érezték magukat, bizonytalanságérzetük az átlagosnál sokkal erősebb volt, mindez többségüket óvatosságra és a magánéletbe történő visszahúzódásra ösztönözte. Az óvatosság elsősorban abban nyilvánult meg, hogy igyekeztek legalább formálisan eleget tenni a hatalom által támasztott elvárásoknak, és fokozottan ügyeltek arra, hogy sem a magánéletben, sem szakmájukban, sem az időnként elkerülhetetlen helyi és munkahelyi közéleti szereplésben ne váljanak kompromittálhatókká.

A nyolcvanas évek végének rendszerváltó mozgalmában való aktív részvétel is elsősorban a szellemi foglalkozásúakra jellemző. Többen indultak az 1990-es országgyűlési és önkormányzati választásokon, és pályájukat országgyűlési és önkormányzati képviselőként, országos hivatal, illetve politikai párt vezetőjeként, polgármesterként, alpolgármesterként folytatták.

Az egykori forradalmárok között is akadtak olyanok, akik a könnyebb utat, a hatalom feltétlen kiszolgálását választották. A szolgálatba szegődők létszáma ma még éppen úgy ismeretlen, mint ahogyan az egyes konkrét esetek ismeretének hiányában a döntések motívumai és a másokat megfigyelők életpályája sem rekonstruálható.

V. ÉLETÚTTÍPUSOK

Figyelemre méltó, hogy az 56-osok egy része képes volt szinte maradéktalanul felszámolni a marginalitás hátrányait. Az interjúalanyok körében valamilyenivel nagyobb azok aránya, akik a hátrányokat – legalábbis átvitt értelemben – előnyökre tudták váltani az egzisztenciateremtés és a karrierépítés területén. Ezek az emberek elsősorban szellemi foglalkozásúak, de a – nyolcvanas évek lehetőségeit kihasználó – sikeres kis- és középvállalkozó is található köztük. E csoport tagjainak mobilitási képességei és lehetőségei az átlagot meghaladóak.

Ezt a csoportot részben olyan szellemi foglalkozásúak alkotják, akiknek egyik része első generációs értelmiségiként fizikai foglalkozású családi háttérrel rendelkezett, másik része pedig értelmiségi származású volt. Mindkét esetben jellemző a kommunista mozgalomhoz való kötődés, majd a fokozatos eltávolodás. A forradalom időszakában a városokban és a nagyobb településeken vezető pozíciókba kerültek, majd hosszabb időt töltöttek börtönben. A szabadulás után kisebb kitérőkkel ugyan, de fokozatosan javították helyzetüket. A csoport másik jellemző típusa az a földműves családból induló egykori katonatiszt, aki ebben a minőségében volt az októberi napok résztvevője, a börtön után visszatért eredeti szakmájához, a hetvenes évektől kezdve kisiparos, majd a nyolcvanas években megnyíló lehetőségeket kihasználva, saját üzemet létesítő, sikeres kisvállalkozó lett.

A másik jellegzetes, egyben az ötvenhatosokon belül legkisebb létszámú csoport esetében a politikai szerepvállalás és következményei súlyos magánéleti konfliktusokat teremtettek, elősegítették a deviáns magatartás különböző típusainak és fokozatainak kialakulását. Ezek az emberek rendszerint alacsonyabb iskolázottságúak, fizikai foglalkozásuként csekély társadalmi mobilitási képességgel rendelkeztek, a családi háttérük is bizonytalan volt. Az ő sorsukat példázza annak az árva gyermekként, nevelőszülőknél és árvaházban felcseperedő, debreceni kőművesnek az életútja, aki a kőművességet a negyvenes évek végén a hivatásos katonatiszt pályájára cserélte, a forradalom utáni börtönbüntetését letöltve eredeti szakmáját folytatta előbb segéd- majd szakmunkásként, később kisiparosként. A börtönévek alatt a házassága tönkrement, szabadulása után hamarosan elvált, menedéket az alkoholban talált, az önálló iparos egzisztencia megteremtésének már-már kezében lévő lehetőségét is elvesztette.

A harmadik s egyben – talán – a legnagyobb létszámú csoportot alkotók élethelyzetét és életkörülményeit (szociológiai értelemben véve) csak kismértékben befolyásolta az, hogy részesei voltak a forradalmi eseményeknek. Ők azok, akik többnyire nem váltottak foglalkozást a forradalom után, hanem a hosszabb-rövidebb ideig tartó, kényszerű kitérő után visszatértek 1956 előtti szakmájukba, és általános értelemben véve sem tekinthetők különösebben mobilaknak.

Ezt a csoportot a legszemléletesebben egy bihari faluban élő cipész élet-pályája jellemzi. Egyfelől azért, mert ő testesíti meg azt a kisembert – ha van egyáltalán ilyen –, aki többnyire nem tudatos résztvevője a történelmi eseményeknek, ezen belül pedig az olyan társadalmi és hatalmi konfliktusnak, mint 1956 volt. Ő az, akinek a legfőbb célja rendszerint nem több, mint a túlélés, valamint az önálló egzisztencia megteremtése és megőrzése. A kis bihari településen, az 1910-es évek végén, református földművescsaládban született cipész-tanonc ugyanis rövid iparúzést követően 1941-ben a katonás foglalkozás iránti vonzódása, s a biztos megélhetés reményében csendőrnök állt. Végigcsinálta a háborút, nyugati hadifogságba esett 1945 elején, majd néhány hónappal később hazatérve már Magyarországról hurcolták el orosz hadifogságba. Csaknem hat esztendőt töltött a GULÁG-ban, aztán amikor 1950 decemberében végre hazatérhetett, mint ellenséges elemet a hadifogolyvonatról egyenesen az internálótáborba hurcolták. 1953 augusztusában végre tényleg szabadult. A rendőri felügyelet árnyékában 1955-ben családot alapított, és próbálta megszervezni a saját életét. De a történelem ismét közbeszólt, 1956 következett. Az akkortájt éppen gazdálkodó és az eseményekből lehetőség szerint inkább kimaradni, mint benne részt venni akaró cipészt, fegyverismeretet szerzett és a családja révén elég széles körben ismert férfiúként a falujában megszerveződő nemzetőrség parancsnokává választották. A megbízást elfogadta, a nemzetőrség megszervezése és a rend fenntartása érdekében szükséges lépéseket megtette. A községben a forradalom napjaiban nem történt semmi rendkívüli. Az októberi napokat követően tehát a cipész joggal gondolhatta, élete végre hétköznapi módon folytatódhat. Ám nem így történt, mert 1957-ben a karhatalmisták kihallgatás címén brutálisan megverték, s ettől kezdve hivatalosan is eljárás folyt ellene, időről időre rendőri felügyelet alá helyezték, majd végül 1959 tavaszán a sokadik bírósági eljárás során jogerősen egyévi börtönre ítélték. 1960 telén negyedkedvezményrel szabadult. Akkor, amikor a mezőgazdaság kollektivizálása lassan-lassan befejező szakaszához érkezett, és ennek következtében elveszítette néhány hold földjét. Előbb alkalmi és segédmunkákból, valamint kubikolásból élt, majd a szabadulását követő második év végén a helyi cipész ktsz alkalmazottja lett és végül innen ment nyugdíjba. Jövedelmét – mint oly sokan – ő is „természetesen” feketemunkával és háztáji gazdálkodással egészítette ki. Gyermekeit felnevelte, segítette őket az önálló egzisztencia megteremtésében, szerényen és visszahúzódva élt és él, rokonszenves nyíltsággal ragaszkodva múltjának, személyes történelmének olyan „rázós” emlékeihez is, mint a csendőri szolgálat. A politikától 1960-as szabadulását követően mindvégig távol tartotta magát, mindössze a családi hagyományként öröklődő presbiteri tisztség ellátását vállalta. A rendszerváltás időszakában sem lett politikai párt tagja, a Politikai Foglyok Országos Szövetségébe viszont belépett. 1990 után a választásokon a kereszténydemokrata beállítottságú politikai erőket támogatta.

VI. ÖSSZEGZÉS HELYETT

Az 1956-as forradalomban résztvevők sorsa a magyar társadalom többségét az óvatos visszahúzódsra, az egyéni kompromisszumok megkötésére ösztönözte. S nem tette vonzó alternatívává a hatalommal történő szembefordulást. Ugyanakkor nagymértékben elősegítette annak a főként egzisztenciális érvekkel operáló társadalomlélektani mechanizmusnak a kialakulását, ami a forradalomtól történő – lelki – elhatárolódást, a privát szférába történő bezárkózást évtizedeken át fenntartotta.

A meghurcoltatásokkal, megaláztatásokkal, kényszerű foglalkoztatásváltásokkal teli 56-os sorsok pedig bő három évtizeden keresztül hivatkozási alapul és kézenfekvő eszközzül szolgálhattak a hatalom számára az egypárti uralmi rendszer működtetéséhez, a társadalom megfélemlítéséhez.

Standeisky Éva

FORRADALOM ELŐTT

*A magyar írók és a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa**

Éppen fél évszázaddal ezelőtt, 1956. február 22-én – szerdára esett az is – vastag hóréteg fedte az országot. Az ember nem bolygatta helyeken „elképesztően szép volt minden”.¹ A *Szabad Nép* ezen a napon is beszámolt az SZKP napok óta folyó XX. kongresszusáról. E napon tartott beszédet Anasztasz Mikojan, a pártelnökség tagja, a Szovjetunió miniszterelnök-helyettese, aki immár a „kollektív vezetés” részeként bírálta a személyi kultuszt, és támadta a korábban általa is istenített Sztálint.²

A XX. kongresszus ötven évvel ezelőtt világszenzációnak számított. Az elméletek iránt közömbös embereket, a lakosság többségét nem villanyozta fel a csaknem két hétig – február 14-étől 25-éig – tartó moszkvai esemény. Ennek az is oka lehetett, hogy a szokásosan bőbeszédű, bikkfanyelven fogalmazott unalmas pártszövegekből nehéz volt kihámozni a változást sejtető lényegét.³ A politika iránt fogékonyak felismerték a szovjet pártkongresszus jelentőségét: Sztálin halála után három évvel a szovjet pártvezetés elhatárolta magát az 1953-at megelőző két évtized terrorjától, és lemondott a kommunizmus megvalósításához korábban elengedhetetlenül szükségesnek tartott külső és belső agresszióról.⁴ Ezzel megszűnt az évek óta tartó világháborús fenyegetettség. Hruscsovék hosszabb pórázra engedték a birodalom és a „hódoltság” (Szekfü Gyula) népeit. A tábor országaiban élők rendszerváltozást nem remélhettek, de reménykedhettek életkörülményeik javulásában, nemzeti önérzetük némi méltánylásában.

Magyarország már 1953–54-ben megtapasztalhatta az enyhített kommunista diktatúrát. Nagy Imre nemzeti színezetű reformkurzusa Rákosi 1955 tavaszán visszatért diktatúrájához képest még azok számára is kívánatosnak tűnt, akik – bár nem hittek a szocializmus szovjet típusú megvalósításában – a kényszerhelyzetet tudomásul véve valamiféle magyar szocializmusról ábrándoztak. A XX. kongresszus a reformpárti kommunistáké mellett az ő elfojtott álmaikat is újjáélesztette.

Mint mindig, ekkor is az értelmiségiek – s mindenekelőtt az írók, újságírók – voltak azok, akik hivatottnak érezték magukat a változások közzétételére.

Írásaikban és az írószövetségi ülésekről felvett jegyzőkönyvekben fennmaradt vélemények alapján rekonstruálható, hogyan látták ők az ország helyzetét 1956 februárja és júliusa között. A XX. kongresszus hatásának vizsgálata azért korlátozódik erre a szűk fél évre, mert Rákosi 1956. július 18-i leváltásával új helyzet állott elő: a magyar diktátor távozásával okafogyottá vált a XX. kongresszus hatására előtérbe került legfőbb követelés: „Sztálin legjobb magyar tanítványa” – ahogy magát Rákosi hinni szeretete – tűnjék el a politikai porondról!

A változásokban érdekelt nem párttagok – itthon és az emigrációban élő nem kommunisták – a diktatúra enyhülésében, Rákosi bukásában reménykedtek. Márai élénk figyelemmel követte amerikai önkéntes száműzetésében az 1956. februári szovjetunióbeli változásokat. Az információk bővüléséről tanúszkodó bejegyzések kezdetben reménykedő, majd egyre borúlátóbb találgatások a következményekről. „Sztálint leépítik – a *gang* szétmargangolja a *gangstert*.”²⁵ Majd később: „A bolsevisták most nekikezdték bebizonyítani a világnak, hogy a kommunizmus »módszerei« voltak helytelenek az elmúlt évtizedekben, a terror, az imperializmus, a militarizmus, a bürokratizmus – de arról mindenki hallgat, hogy a »kommunizmus«, mint Eszme és Gyakorlat, önműködően teremti meg ezeket a Módszereket, amelyek nélkül tehetetlen, mert nem ember-szabású.”²⁶ S végül: „A kommunisták minden pillanatban hajlandók feláldozni a kommunistákat, ha ezen az áron megmenthetnek és prolongálhatnak egy világcsalást: a Kommunizmust.”²⁷

A KONGRESSZUS ÉS A SZOVJET ÍRÓK

A kongresszusról az első híradások február 14-én hangzottak el a budapesti rádióban. Akik a szavak mögé láttak, a régi szólamok ellenére változást sejtettek: felfigyeltek arra, hogy „csak Lenint emlegetik, Lenin tanait követik, haladnak Marx és Lenin útján stb. Sztálin sehol. [...] A mai *Szabad Nép* (1956. február 17.) közli az ülésterem fényképét az elnökség tagjaival. Olyan, mintha egy templomban ülnének. A hátuk mögött középen, ahol máskor drapéria szokott lenni, az ő szentháromságuk: Marx, Lenin és Sztálin képeivel, de ma csak a csupasz fal, középen egy szabályos templomi szoborfülke az ülők feje fölötti magasságban, és a fölkében Lenin szobra. Sztálin sehol.”²⁸ A szerzetestanár nem hitt a szovjet politika lényegi változásában: „a bálványt ledöntik, de továbbra is a sztálini politikát, hódító politikájukat folytatják.”²⁹

Moszkvában a szokásos kongresszusi rituálénak megfelelően az értelmiségiek, köztük az írók is szót kaptak. Feladatuk sem tért el a korábbiaktól: az irodalomra kellett adaptálniuk a politikai határozatokat. A szovjet írók nevében Mihail Solohov csatlakozott a fő vonalhoz: értéktelennek minősítette a szovjet „szocialista realista” irodalom addig milliós példányszámban terjesztett „remekműveit”, azt hánytá íróársai szemére, hogy elkényelmesedtek, elidegened-

tek a mindennapoktól, ugyanakkor továbbra sem vonta kétségbe a mindenható párt kompetenciáját a szépirodalomban. A bűnbakot az irodalmi életben is károkat okozó személyi kultuszért a szovjet írószövetség 1946 és 1953 közötti főtitkárában, Alekszandr Fagyeevben találta meg. (Fagyeev 1956 májusában megölte magát. Évtizedekkel később –1990-ben – nyilvánosságra hozott búcsúlevele szerint mélységesen csalódott az írószövetség új irányítóiban: tehetségteleneknek és a felsőbb irányvonal ügyetlen kiszolgálóinak tartotta őket.)

A szovjet írókat, értelmiségieket is felvillanyozta Hruscsovnak a kongresszus utolsó napján elmondott, Sztálin bűneit leleplező zárt beszéde, amelynek tartalmával ők is csak hetekkel később ismerkedhettek meg. Megbélyegzett, háttérbe szorított társaik gyors rehabilitációjában reménykedtek, s egyre csalódottabbak lettek az akadozó, felemás ügyintézés miatt. Ugyanakkor nem is lépték túl a határokat: taggyűléseken, a pártvezetéshez írott levélben sürgették a harmincas években elítélt, kivégzett társaik ügyének kivizsgálását, azoknak a második világháború után hozott párthatározatoknak az érvénytelenítését, amelyek írókat, művészeket állítottak pellengérré.¹⁰ Természetesen több jóvátenni való akadt a Szovjetunióban, mint Magyarországon, ahol nem több évtizedig, mindössze néhány évig tartott a sztálini típusú diktatúra. Sztálin halála után írói körökben is megindult az erjedés, pontosabban – Ehrenburg kisregénye után – az „olvasás”, amely a honi politikai éghajlat zordabbá válásának hatására meg-megakadt. (A Szovjetunióban csaknem egy évtizedig elhúzódott ez a folyamat, amelyet a reagálás az 1956-os forradalomra hosszú hónapokra visszavetett: a szigorítók a magyarországi „ellenforradalomra” hivatkoztak.¹¹) Március végén a szovjet írószövetségben három napon át folyt szenvedélyes vita a XX. kongresszus kívánatos hatásáról, a bűnökről, mulasztásokról és a tennivalókról. Az irodalomról alig esett szó. A felszólalók egy csoportja tagadta, hogy lényegi változások történtek volna a XX. kongresszus után (a kor szóhasználatával: nem igaz, hogy a lenini elvek és normák máris érvényesülnek). Kifejtették, hogy a megelőző évtizedek történései mélyen beivódtak a társadalomba, deklarációkkal ezen nem lehet változtatni. A hivatalokban ülők lélektelen, karrierista bürokráták, akik kiszolgálták a cárként viselkedő Sztálint. A káderosztályok feleslegesek, és tevékenységük sérti az emberi méltóságot. Szóvá tették, hogy az ígéretekkel ellentétben nem orvosolták az egyes népcsoportokat – kalmüköket, zsidókat és másokat – ért jogtalanságokat, nem számolták fel az antiszemitizmust. A börtönökbe, táborokba zárt százazerekből 7-8 ezer embert rehabilitáltak csupán. „A napok, amelyeket most átélünk, valahogy az első október utáni napokra [1917 októberéről van szó – S. É.] emlékeztetnek bennünket. Ugyanaz a gyűlésező, tavaszi áradásra emlékeztető demokratizmus. [...] A személyi kultusz egyik legsúlyosabb következménye a kettős könyvelés. Másként beszéltek és másként cselekedtek, az embereket hazugságra, képmutatásra nevelték. A hivatalos és a közvélemény kettészakadt” – jegyezte fel 1956-ban Raisza Orlova, a gyűlés

A Sztálin-szobor ledöntése. Krétával ráírták: „25 millió ember gyilkosa.”

egyik résztvevője.¹² Az őszinte hangvétel, az éles bírálatok olyannyira megremítették az illetékeseket, hogy megakadályozták az elhangzottak nyilvánosságra kerülését, és hozzákezdtek az írószövetség átszervezéséhez, a renitens moszkvai kiadói és szerkesztői műhelyek ellenőrzéséhez, szétbomlasztásához. Ugyanakkor nem akadályozták meg, hogy haláluk után visszavegyék az írószövetségbe a terror áldozatává vált Iszak Babelt, Mihail Kolcovot és Ivan Katajevot. Az írószövetségben bizottságok alakultak: a törvénytelenségek áldozataul esett írók hagyatékának feltárása és gondozása lett a feladatuk.

A MAGYAR ÍRÓK REAGÁLÁSA

„Számunkra egyelőre a legizgalmasabb kérdés – jegyezte fel naplójába február 29-én Zimándi Pius –: hoz-e a kongresszus változást Magyarországon?”¹³ Erre bizony nálunk ugyanúgy várni kellett, mint a Szovjetunióban. A viccek előbbre tartottak: „Moszkvában, a Lenin-mauzóleumban egymás mellett fekszik Lenin és Sztálin bebalzsamozva. Mi a mauzóleum új neve? Blamázs bátya kunyhója.” „Mit határozott a XX. kongresszus? Azt, hogy ezután minden másképpen *volt*.” „Hová költözött Sztálin, amikor meghalt. A nyalhatatlanságba.”¹⁴

Az MDP Központi Vezetősége március 12–13-án hallgathatta meg a szovjet pártkongresszuson jelen levő Rákosi Mátyás beszámolóját, a párttagság csaknem két héttel később kapott erősen megszürt információkat a Moszkvában történetekről.¹⁵

A kommunisták megosztottak voltak. Sokan kívánták Rákosi bukását, de a személyi kultusz idején elkövetett bűnök leleplezését nem helyeselték: alapvetően nem önmagukat féltették, hanem a kommunista hatalom megrendülésétől tartottak. Mások, mindenekelőtt Nagy Imre reformkurzusának hívei öngazolásukat olvasták ki a kongresszuson elhangzottakból. Mindez szorosan összefüggött az 1953–54-es megszakított reformperiódussal, amikor megkezdődtek, majd 1955-ben elakadtak a rehabilitációk. Az 1956-os kommunista reformellenzék akkor kovácsolódott össze, amikor az 1954-ben szabadultak titokban beszámoltak a velük megégett szörnyűségekről, saját elvtársaik okozta szenvedéseikről. Az 1955-ös visszarendeződés nem készítette őket meghátrálásra. A XX. kongresszus után felvették az elejtett szálát, s immár a nyilvánosság előtt nevezték meg a legfőbb bűnösöket: a Szovjetunióban Sztálint, Magyarországon Rákosit. A halott vezérrel sem volt könnyű leszámolni, hát még az élővel! Míg Rákosi erkölcsi hitele egyre csökkent, Nagy Imréé rohamosan növekedett, ami híveikről is elmondható. A XX. kongresszus magyarországi hatása a Rákosi iránti ellenszenv fokozódásával, illetve a Nagy Imre iránti rokonszenv növekedésével, már-már mozgalommá szélesedésével illusztrálható leginkább. A kongresszus utáni hónapokban Rákosi menesztése¹⁶, illetve Nagy Imre rehabilitálása volt az értelmiségiek között is a legfőbb beszédtema, így ez került leg-

inkább szóba az írószövetségi gyűléseken is, amelyekről a legtöbb információ maradt ránk.

A párttaggyűléseken összefoglalót olvastak fel a kongresszusról. Igyekeztek kerülni a kényes kérdéseket, megszervezni-leszerelni az esetleges vitát: ha sikeresen levezénylik a taggyűléseket, talán a „túlélésük” is biztosítva van. Ugyanakkor a pártvezetést bírálók is kockázatot vállaltak. Nagy bátorság kellett ahhoz, hogy egy párttag nyíltan párhuzamot vonjon Sztálin és Rákosi bűnei között, s ez utóbbi menesztését szorgalmazza, hiszen az SZKP vezetői azzal, hogy nem váltatták le a magyar pártvezért, mintegy megerősítették pozíciójában. A kritika következménye így akár letartóztatás is lehetett. Az első Rákosi-bírálók nem írók voltak, hanem egy tanár (Litván György)¹⁷ és egy esti egyetemre járó egykori pártfunkcionárius (Szilágyi József) és felesége.

Rákosi színvallásra kényszerült. Március 27-én Egerben kénytelen-kelletlen Rajk Lászlóról, az 1949-ben koncepciós perben elítélt és kivégzett kommunista vezetőről is beszélt, Rajk sorsáért a felelősséget a pártba befurakodott ellenségre, korábbi legközelebbi munkatársára, Péter Gáborra hárította. Nem átalotta azt mondani, hogy a Rajk-per provokáción alapult, és a rehabilitálás már megtörtént. Álságos szavai alkalmat adtak támadására, amelyre három nappal később a XX. kongresszust ismertető írószövetségi párttaggyűlésen került sor, csaknem egy időben a szovjet írók moszkvai tanácskozással, ahol szintén a kongresszus volt a téma. Lukácsy Sándor irodalomtörténész kijelentette: „én nem tudok belenyugodni abba a furcsa kettős könyvelésbe, amelynek egyik rovatában a Rajk-perről és a jugoszláv elvtársakról kinyomtatott útszéli hangú hazug cikkek, broszúrák ezer tonnában kinyomtatott papírtömege s az ártatlanul kiontott vér cseppjeinek semmiféle számokkal nem mérhető sokasága súlyosodik, a másik rovatban pedig mindössze egy júdási ajakkal kimonodott három szó áll: Rajk László elvtárs.”¹⁸ Vagyis Rákosi elárulta társát, mint Jézust a tanítványa. A keresztény tradícióban Júdás az egyik leggyűlöltebb figura, a kommunista hagiográfiában Rákosit ekkor még sokan a „szentek” közé sorolták. A taggyűlést nagypénteken tartották, nyilván innen is a Júdás asszociáció.

Lukácsy szavai óriási felháborodást keltettek az ortodox kommunista írók között. Amikor Lukácsy Rákosit Júdáshoz hasonlította, nagy zaj támadt. Valaki közbe is kiáltott: „Vonja vissza!” A jegyzőkönyv jól tükrözi a felforrósodott hangulatot: „Barabás Tibor: Gyalázat! Az egész külföldön megszégyenítettél minket! Balázs Anna: Azt is mondhatná, hogy »Éljen Szálasi!« (Folytonos nagy zaj. Az elnök csenget.) [...] [Lukácsy] ...mindaddig, amíg a XX. kongresszus szellemét csak gyér szavakban idézzük, s nem teszünk meg mindent, ami szükséges, hogy a XX. kongresszus tanulságai nálunk is valósággá váljanak, addig nem lehetek nyugodt pártom és nemzetem sorsa felől. (Nagy taps a taggyűlés egy részében. Nagy zaj és nyugtalanság.)”¹⁹ A gyűlés kaotikussá vált.

Gergely Sándor szaladt a szovjet követségre beszámolni a skandalumról. A követségi másodtitkár lejegyzése hemzseg a félrehallásoktól. Még Lukácsy keresztneve sem egyezik, a múltjáról írottakból pedig egy szó sem igaz: „Lukácsy Ferenc kritikus, az ismert fasiszta, Szálasi sógora, annak idején börtönben is ült. [...] reakciós, szovjetellenes, csalással furakodott be a pártba. Négy évvel ezelőtt pártellenes és erkölcstelen magatartása miatt kizárták az MDP-ből, de két év múlva Révai József közbenjárására visszavették. [...] Pártellenes felszólalásában a népi demokratikus rendszer elleni támadásokat engedett meg magának. [...] A cenzúráért, a letartóztatásokért és a börtönbüntetésekért, a terrorért, az elkövetett hibákért és az igazolhatatlan elnyomásért a felelősséget Rákosi Mátyásra háritotta. Felszólalása az ellenzéki beállítottágú írók körében viharos tetszést aratott.”²⁰ Nem tudható, hogy az egyoldalú, a „fülbesúgás” során eltorzult tájékoztatóból mennyi jutott el Moszkvába. A nagyköveten, Jurij Andropovon nem múlhatott: ismertté vált jelentéseiből tudható, hogy nem tartozott a reformszelleműek közé.

A nemzeti kommunista vonal hívének számító Sarkadi Imre a párt központi napilapjában „anarchisztikus kijelentésnek” minősítette párttagtársa Rákosit bíráló szavait, ami talán a hit elvesztése miatti félelemmel magyarázható: a hitet a kommunizmusban az első számú vezető erkölcsi bukásának beismerése veszélyeztette.²¹ („A hitünket követeljük vissza, pártunk vezetőségébe vetett hitünket” – érzékeltette a kommunista ellenzékiesség lényegét felszólalásában Képes Géza.²² Még Lukácsy Sándor is így kezdte felszólalását: „nem én vagyok az egyetlen, aki azt remélem, hogy a XX. kongresszus példája nyomán nálunk is helyreáll a harmónia [?!] a célok és a módszerek, a szavak és tettek között. Nincs kínosabb dolog, mint csalódní és megcsalatni.”²³ Zelk Zoltán korabeli kétsorosában a hitét elvesztő ember kétségbeesése sűrűsödött verssé: „Szélfúttá levél a világ / de hol az ág? De Ki az ág?)

A taggyűlés három hét múlva folytatódott. A nagy pártközponti felkészülés ellenére a bíráló hangnem megmaradt. (Az összességében négy napig tartó rendezvényen csaknem ötvenen nyilvánítottak véleményt.)

Gergely Sándor a taggyűlés két héttel későbbi folytatásáról is részletesen beszámolt a szovjet nagykövetségen. Kiemelte a Nagy Imre mellett kiálló íróknak nagy tetszést és visszatetszést egyaránt kiváltó felszólalását, és a jelen lévő politikai bizottsági tagok erélytelenségét, fellépésük kudarcát sem hallgatta el. Az ortodox moszkovita író szerint Szalai Bélát a következő szavakkal hurrogták le: „Le az emelvényről! Ki maga, hogy ki akar oktatni bennünket? Ez nem vegyeskereskedés, ahová bárki bemehet!”²⁴ B. V. Gorbcsovot, a követségi másodtitkárt leginkább az az információ töltötte el aggodalommal, hogy a két Sztálin-díjas író – Aczél Tamás és Nagy Sándor is – a pártellenzékiek számát gyarapította. Veszélyesnek ítélte, hogy Nagy Sándor azzal fenyegetőzött, hogy demonstratív módon fogja visszaadni az 1952-ben kapott legmagasabb szovjet kitüntetést.

Budapest, 1956. október 25. – Ady mozi

Gergely feleségének kérdésére, hogy a díjjal kapott 75 000 forintot is netán vissza akarja szolgáltatni, az író igennel felelt.²⁵

A következő hetek is a huzavona, a bizonytalanság, az állandó felfokozott izgalom jegyében teltek. Hol az ortodoxok, hol a reformerek nyilatkoztak, a pártvezetés kapkodott. A további példákat mellőzve is megállapítható, hogy a hazai reagálások a XX. kongresszusra egyszerre tanúskodnak a zavarodottságról és az útkeresésről, valamint az egyre növekvő bátorságról és kritikai kedvről.²⁶

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZKÍSÉRLETEK

Hozott-e lényegi változást a XX. kongresszus a kommunista politikában? Nincs-e eltúlozva a kongresszusnak a hazai kommunista mozgalomra tett hatása? Nem a politikával megfertőzött értelmiségi körökben különösen erős reform-illúziók továbbélésével magyarázható a szokványos pártesemény újdonságai-

nak felnagyítása? Az utókor értékelője az első kérdés esetében a „nem”, a másik kettőnél pedig inkább az „igen” felé hajlik. A kortársak és a megdönthetetlennek tűnő államszocializmusban élők azonban nem tudták megfordítani a kukkert, mint Szabó Dezső írásának hőse. Ő, amikor a másik végén nézett bele a messzelátóba, hirtelen távlatokban, összezsugorodva, érzelmileg magától elidegenedve látta a neki addig annyi lelki és testi fájdalmat okozó családtagokat.²⁷

Az évek óta emigrációban élő Márai a kongresszus napjaiban vetette papírra: „Oroszországban elkezdődött valami, ami lehet egy forradalom előjátéka, de lehet egy forradalom utójátéka is. Lehet, hogy befejezi azt, amivel negyven éve kísérleteznek – a szocializmusnak álcázott terror-diktatúrát –, lehet, hogy nekikezd egy új forradalomnak, amelynek még nincs neve, sem programja.”²⁸ Az 1917 októberi oroszországi forradalomhoz – ha Márai erre gondolt – a XX. kongresszusnak nem sok köze volt. A bolsevikok revolúciója már a húszas évek elején elbukott. Az események alakításában leginkább Leninnek, a reálpolitikusnak jutott szerep, aki az 1917 utáni változásokat a hazai hagyományokhoz és a világhelyzethez igazította, s akihez 1956-ban a Szovjetunió Kommunista Pártjának vezetői visszatérni kívántak. Hruscsov és társai úgy tettek, mintha Sztálin nem a Lenin által kijelölt utat folytatta volna. Megkísérelték a lehetetlent: elhatárolták magukat Sztálintól, ugyanakkor a struktúrát – a marxista ideológián alapuló diktatúrát –, amelyet Lenin utódjaként Sztálin véglegesített, lényegében változatlanul hagyták. A magyar kommunista értelmiségiek közül talán Déry Tibor fogalmazta meg legélesebben a problémát a Petőfi Kör sajtóvitáján. Az író az „alapok” felülvizsgálatát javasolta „szigorúan marxista módszerekkel”. Ez akkor még nem illuzórikus elképzelésnek, hanem merész elméleti felvetésnek tűnt, ortodox kommunista ellenfelei pedig rendszerellenes kijelentésként értelmezték.

A kelet-európai változásokat földrésznyi távolságok fordított kukkerén figyelő Márai ráérezett valamire, ami csak a Szovjetunió megszűnte után, csaknem fél évszázad elmúltával került történelmi perspektívába. A XX. kongresszus a krízishelyzet válságmenedzselésének kezdete volt. A szovjet kommunista vezetés, figyelemre méltó önkorlátozásról téve tanúbizonyságot, a XX. kongresszuson változtatott először a doktriner elvekhez mereven ragaszkodó korábbi politikáján, s ezzel – valamint a későbbi módosító engedményekkel – megmentette az 1952 óta súlyos betegség tüneteit mutató államszocialista diktatúrát. A szovjet pártvezetés sikeres regenerációs politikájával, a krízis túlélése érdekében tett reformlépéseivel elérte, hogy a birodalommal nem a hirtelen halál, hanem (hosszú évtizedek múltán) a természetes öregedés végzett.

JEGYZETEK

- * A Politikatörténeti Intézetben *Az SZKP XX. kongresszusa* című konferencián 2006. február 22-én elhangzott előadás bővített változata. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa és az írók című, a Politikatörténeti Intézetben 2006. február 22-én tartott konferencián.
- ¹ Zimándi Pius: *A forradalom éve. Krónika 1956-ból. Századvég–1956-os Intézet*, Budapest, 1992. 41.
- ² A *Szabad Nép* 1952. október 13-i száma szerint az SZKP XIX. kongresszusán Mikojan így beszélt a jelen levő Sztálinról: „Hatalmas pártunk [...] méltán dicsóíti azt, aki nevelt, szervezett bennünket, átvezetett minden nehézségen és megpróbáltatáson, s biztosan vezet a kommunizmus teljes győzelme felé, méltán dicsóíti a lángeszű Sztálint, a kommunizmus nagy építőjét. (Viharos taps.)”
- ³ Kende Tamás a XX. kongresszusról szóló írásában nem az újdonságokat, hanem a kongresszus egészét vizsgálja. E megközelítés nyomán válik egyértelművé, hogy hiú remény volt a Szovjetunióban lényegi reformok megvalósíthatóságában bízni. Kende Tamás: *A nyertesek kongresszusa – Ötven éve ült össze az SZKP XX. kongresszusa. Beszélő*, 2006. január. 40–57.
- ⁴ Ny. Sz. Hruscsov, az SZKP főtitkára megfogalmazásában: elkerülhető a kapitalista országokkal a háború, és helytelen az osztályharc élesedéséről szóló „elmélet”.
- ⁵ Márai Sándor: *Napló, 1945–1957. Akadémiai–Helikon*, Budapest, 1990. 297.
- ⁶ Uo. 301.
- ⁷ Uo. 306.
- ⁸ Zimándi, i. m. 38., 39.
- ⁹ Uo. 41.
- ¹⁰ 1956. március 26-án neves szovjet írók – K. Csukovszkij, Vsz. Ivanov, V. Kaverin, L. Kasszil, Em. Kazakevics, Ny. Tyihonov – levélben kérték az SZKP Elnökségét, hogy rehabilitálják az 1946-ban az irodalmi életből Zsdanov által kitiszított Mihail Zocsenkót. A levél csak 1988-ban került nyilvánosságra. Olga Bergholz 1956. június 15-én a XX. kongresszuson elhangzottakra hivatkozva sürgette a határozat visszavonását és Anna Ahmatova rehabilitálását azon a tanácskozáson, ahol a tábor országainak irodalmárai is képviselve voltak. Sz. I. Csuprinjin (szerk.) *Ottyepel 1953–1956. Sztranyici oroszok szovjetszkij lityeraturi*. Moszkva, Moszkovszkij Rabocsij, 1989. 464., 470.
- ¹¹ Wolfram Eggeling: *Politika i kultura pri Hruscsove i Brezsnyeve 1953–1970 gg.* Moszkva, Airo-XX. 1999.
- ¹² Csuprinjin, i. m. 465–466. Raisza Orlova, az 1918-ban született kritikus, irodalomtörténész visszaemlékezései 1983-ban Nyugaton jelentek meg.
- ¹³ Zimándi, i. m. 44.
- ¹⁴ Uo. 52., 86. Sztálin holttestét csak évekkel később, az SZKP 1961-ben tartott XXII. kongresszusa után távolították el a mauzóleumból.
- ¹⁵ Hruscsov zárt ülésen tartott beszéde – szovjet jóváhagyással – március 20-a után Lengyelországban került először hivatalosan nyilvánosságra, és részben innen, részben nyugati hírforrásokból Magyarországra is eljutott.
- ¹⁶ Több vicc is megfogalmazta az emberek óhaját: „Miért robbantották a Duna jegét? Nehogy megválasszák Mátyást (Rákosit) rajta királlyá.” „Micsoda Rákosi Mátyásnak, a nagy magyar szónoknak a neve? Ő a magyar Demoszthenész (=De most te mész!)” „Rákosi nagybeteg. Hogyhogy? Beszélni még tud, de menni nem.” Zimándi, i. m. 56., 74., 99.

- ¹⁷ „A magyar nép és a párttagság zöme nem bízik többé a jelenlegi pártvezetésben, elsősorban pedig Rákosi Mátyásban” – jelentette ki Litván párttaggyűlési felszólalásában Rákosi Mátyás jelenlétében március 23-án. *1956 kézikönyve. Kronológia*. Szerk.: Hegedűs B. András. 1956-os Intézet, Budapest, 1996. 53.
- ¹⁸ Rákosi mint Júdás. Lukácsy Sándor felszólalása az Írószövetség 1956. március 30-i párttaggyűlésén. *Literatura*, 1989. 1–2. sz. 23.
- ¹⁹ Uo. 32. és 24.
- ²⁰ Je. D. Orehova–V. T. Szereda–A. Sz. Sztikalin (szerk.): *Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 goda. Dokumenti*. Rosszpen, Moszkva, 1998. 56. Az 1923-ban született Lukácsy 1947–48-ban a *Valóság* című folyóirat felelős szerkesztője volt, 1948-ban az Országos Könyvhitatalban, 1949 és 1951 között a Népművelési Minisztériumban dolgozott. 1951 és 1956 között nem volt állása.
- ²¹ Levél a szerkesztőséghez. *Szabad Nép*, 1956. április 1. (Húsvétvasárnap.) „A mai Szabad Népben Sarkadi Imre »levelet írt« Lukácsy taggyűlési felszólalásáról, Lukácsy megnevezése nélkül. Károsnak és demagógnak tartja. Én viszont Sarkadit rossz kollégának, aki nem szolidáris író társaival. Igaz ugyan, hogy Lukácsy valamikor szeretett ártani az embereknek, és a legteljesebb mértékben kiszolgálta a sztálinizmust.” Zimándi, i. m. 67.
- ²² Idézi Standeisky Éva. In uő (szerk.): *Írók lázadása. 1956-os írószövetségi jegyzőkönyvek*. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1990. 33.
- ²³ Rákosi mint Júdás. I. m. 21–22.
- ²⁴ Gorbacsov 1956. április 17-i követségi napi feljegyzései. Orehova–Szereda–Sztikalin (szerk.) 60.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ Az érdeklődő olvasónak a *Literatura* idézett száma, az *Írók lázadása* című, szintén idézett dokumentumgyűjtemény és Rainer M. János: *Az író helye. Viták a magyar irodalmi sajtóban 1953–1956* (Magvető, Budapest, 1990) című könyve ajánlható.
- ²⁷ Szabó Dezső: A fordított kukker. *Nyugat*, 1914. 24. sz.
- ²⁸ Márai, i. m. 298.

Bálint István

MUNKÁSTANÁCSOK AZ 56-OS MAGYAR FORRADALOMBAN

A munkástanácsok elhanyagolt, sőt mondhatnánk mellőzött részét képezik az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos, valóban tekintélyes mennyiségű irodalomnak. (A torontói egyetem által 1963-ban készített A bibliography of the Hungarian Revolution 1956 c. áttekintés 2136 olyan könyvről tud, amely erről a forradalomról szól, azóta ez a szám többszörösére emelkedett.) De ez érthető is, hisz a munkástanácsokban ellenséget látott az álláspontok két szélsőségét képviselő mindkét tábor. A kádári rendszernél ez az ellenséges viszony érthető, sőt még az is természetes, hogy ez az ellenséges viszony ennél a tábornál leplezetlenül megnyilatkozott. Ennek a rendszernek ugyanis – a szovjet katonai beavatkozás után, a kettős hatalom körülményei között – a munkástanácsokkal kellett megbirkóznia a tényleges hatalom megszerzéséért, és hatalmát nem érezhette teljesnek, amíg a munkástanácsokkal le nem számolt.

(Ezzel magyarázható, hogy Gyurkó László 1987-ben írt, 1956 c. könyvében – amely „ellenforradalomnak” minősíti ugyan 1956-ot, de már sok olyasmit is elárul róla, amit addig nem lehetett elmondani – a munkástanácsok igazi munkásjellegét akarja kisebbiteni, hisz a magát munkáshatalomnak minősítő rendszernek meg kellett valahogy magyaráznia, hogy a magát „forradalmi munkás-paraszt kormány” minősítő új hatalom miért éppen a munkástanácsok által képviselt, egy időben tényleges hatalommal került szembe még azután is, hogy különben a forradalomban kialakult egész új hatalom, az éppen létrejött többpártrendszer a szovjet beavatkozás első csapására összeomlott. Ezért a szerző azzal érvel, hogy Magyarország munkásosztálya nagymértékben „felhígult”. Részben azzal, hogy legtehetségesebb, legrátermettebb tagjait „kiemelték”, részben azzal, hogy „a gyárat nemcsak a parasztok százezrei töltötték meg, hanem az úri Magyarország legkülönbözőbb tisztségviselői, katonatisztektől őrmesterekig, minisztériumi főtanácsosoktól adóhivatalnokokig”. Ami persze gyenge érvelés, hisz a munkásosztályba vetett hit, a „munkásokól vasóköl” felfogás apostolai mindig tudták, hogy az ipari munkásság létszáma – más társadalmi rétegek tagjainak tömeges beolvasztásával – rohamosan növekszik, de ez nem csökkentette a proletariátusba, mint egy szinte misztikus közösségbe vetett hitüket.)

Hasonlóan ellenséges viszonyt foglal el a munkástanácsokkal szemben azonban a másik véglet tábora is. A különbség legfeljebb az, hogy ebben a táborban az ellenséges magatartás már számos tényezőnek a hatásából tevődik össze, azt a munkástanácsoknak már több jellemvonása táplálja: onnan, hogy a többpárt-rendszer hívei nagyon szívesen mellőzik azt a próbálkozást, amely a parlamenti demokráciával szemben a közvetlen demokráciát akarta diadalra vinni, addig, hogy a magántulajdon hívei nem rokonszenvezhetnek a munkások kollektív tulajdonosi jogának érvényesítésére tett kísérlettel. És mindezen felül ebben a mellőzésben szerepet kapott az is, hogy – mint tudjuk – a munkásönigazgatás jugoszláv modellje történelmi zsákutcának bizonyult, de mindjárt a kezdetek kezdetén kudarcot vallott az az – elég erőtlen – kísérlet is, hogy Magyarország társadalmi-gazdasági rendszerét a rendszerváltás után a munkástanácsok által képviselt hagyomány és felfogás alapján építsék fel.

Pedig a munkástanácsok nélkül az 56-os magyar tömegmegmozdulás nem lenne forradalom. A magyar lexikoni meghatározás szerint ugyanis: „A forradalom – a történettudás és a politikai filozófia értelemezése szerint – tömegmegmozdulás, amelynek célja a fennálló társadalmi rend és államhatalom gyökeres és tartós megváltoztatását eredményező politikai fordulat.” És igaza volt ugyan Leslie L. Bainnek, az 1956-ban többször Magyarországon járt nyugati újságírónak, amikor megállapította, hogy „az újkori történelem egyetlen eseményéről sem hazudtak annyit, mint 1956-ról”. De a sok részszegságből mégis határozottan kiolvasható, hogy az 56-os események lényegét az határozta meg, hogy nem a múltat akarták visszaállítani, hanem valami újat álmodtak, és ezt az újat akarták megteremteni.

És a fent említett két véglet – itt nagy egyetértésben – épp ezt az újat álmodást és az új megteremtésének kísérletét vitatja el 56-tól. A egyik véglet egyszerűen ellenforradalmat lát benne. És az is lenne, ha tényleg csak a régi rendszert akarta volna visszaállítani. Hisz az 1945 után megteremtett rendszer tényleg hatalmas – ha éppen úgy akarjuk, mondhatjuk: forradalmi – változást hozott az ország életében, gyökerestől felforgatta, felszámolta a régi rendszert. Ebben az értelemben ennek a fordulatnak a visszafordítására, visszacsinálására tett kísérletet nyugodtan nevezhetjük akár ellenforradalomnak is. A másik véglet pedig 56-ban nem lát többet, mint a régi rendszer visszaállításának kísérletét. (Sőt sokszor még primitív antikommunizmusa kiélésének lehetőségét is. Nem számolva még azzal sem, hogy nemcsak a forradalom vezetőinek hatalmas többsége volt kommunista, hanem a forradalom alatti tevékenysége miatt 209 halálra és 22 ezer börtönre ítélt is kezdetben majdnem kizárólag és később is zömmel kommunista maradt.) Legfeljebb ezt még kiegészíti azzal, ami 56-ot – a szabadságharccá növvő 1848 mintájára – szabadságharccá, a szovjet megszállás ellen, a magyar függetlenségért vívott évszázados harc részévé teszi.

NEM NÉPKÉPVISELET, HANEM NÉPHATALOM

a) A forradalom újat akart

Ezért a munkástanácsok szerepének és jelentőségének méltánylásával azt emeljük ki, hogy 56 forradalom volt. Mert annak az újnak, amit ez a forradalom hozott, lényeges része volt mindaz, amit a munkástanácsok megalakítása és működése hozott és jelentett. Így a munkástanácsok nélkül nem lenne igaz az az állítás sem, amelyet a „kommunizmus első disszidensének” nyilvánított Milovan Đilas úgy fogalmazott meg, hogy „az 56-os magyar forradalom valami olyan újat hozott Európában, amely nem kevésbé jelentős, mint a francia vagy orosz forradalom volt”.

Ennek az újnak a megértéséhez pedig tudnunk kell, hogy a Rákosi-rendszer igazi szenvedő alanya a munkásosztály volt. Mert nem vitás: áldozata volt az egész rettegésben élő ország, amelyben senki sem lehetett biztos abban, hogy éjszaka nem csöngetnek-e be hozzá, hogy elhurcolják, hazug vádak alapján börtönre, akár halálra ítélik, sem abban, hogy nem veszíti-e el munkahelyét, kenyérkereseti lehetőségét valamilyen buta elszólása vagy valakinek a feljelentése alapján. Mert természetes, hogy az „uralkodó osztályok” tagjai – a kizárólagos államosítástól az elüldözésen át a kitelepítésig – többet szenvedtek. De ebben nem volt semmi rendkívüli: a francia forradalom sem bánt kesztyűs kézzel az „arisztokráciával”, az orosz forradalom is az „uralkodó osztályok” teljes megsemmisítését jelentette. (Azóta a történelem már megismerte ennek a gyakorlatnak még végletebb példáját is: Pol Pot rendszere Kambodzsában már az értelmiséget, sőt a városi lakosságot is a megsemmisítendőkhöz sorolta, és ellenségeinek irtását a szemüveget viselőkkel kezdte. Ezzel azonban csak felidézte a hasonló fanatizmussal fellépő katolikus egyház gyakorlatát, amellyel – a honfoglaló magyaroktól az amerikai indiánokig – először a sámánokat és a regösöket akarta elpusztítani.) Ez a történelem, mondhatnánk egy kis cinizmussal.

A parasztság helyzete sem volt rózsás. Nem véletlen, hogy a Nagy-kormány első intézkedései között ott volt a kötelező beszolgáltatás rendszerének a felszámolása. De ennek a helyzetnek a megítélésénél figyelembe kell vennünk legalább három lényeges tényezőt. Először is azt, hogy igaz volt a kollektivizálásnak a kiindulópontja: a primitíven gazdálkodó „nadrágszjibirtokokkal” nem lehet hatékony mezőgazdaságot teremteni. Nem a hatékony mezőgazdaság megteremtésének óhaja volt tehát a hibás, hanem a módszer, amellyel a célt el akarták érni. Az, hogy párthatározattal, rögtön, a legdurvább erőszakkal, objektíve a gazdasági rendszer, szubjektíve pedig a bürokrácia miatt rosszul működő kolhozokkal akartak hatékony mezőgazdaságot teremteni. Másodszor nem szabad elfelejtenünk azt, hogy 1956-ban Magyarország éppen a két – a rákosi és a kádári – kollektivizálási hullám között volt. 1954-ben kereső la-

kosságának 44 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban, és ezeknek több mint 40 százaléka magánbirtokokon. Harmadszor pedig fontos az, hogy a magyar paraszt nem a Rákosi- vagy a Kádár-féle kollektivizálással vesztette el földjét, amelyért évszázadokon át harcolt, hanem a rendszerváltással. Addig ugyanis mindig volt reménye, hogy megszerezheti a földet, a remény csak a rendszerváltás után foszlott semmivé. Részben azzal, hogy nem régi földjét kapta vissza, hanem kártérítést kapott. De még inkább azzal, hogy – hiába próbáltak útlezárással és a tiltakozás más formáival újabb pénzeket ömlesztetni a mezőgazdaság feneketlen hordójába – a „nadrágszjibirtokokon” nem lehetett gazdálkodni, 50 hektár alatt még EU-segélyre sem számíthattak, több százezer embernek távoznia kellett a mezőgazdaságból.

Mindezzel szemben a munkásosztály a rendszer annyit emlegetett, egekig emelt és dicsőített „uralkodó osztályának” számított, a hatalmat az ő nevében gyakorolták, a párt és az állam vezetői az ő képviselőjének hazudták magukat. Közben mind nyilvánvalóbb lett nemcsak az, hogy a hatalom mennyire eltávolodott a munkásoktól, hanem az is, hogy a munkásosztály helyzete nem javul. Sőt hogy a rendszer annyira elfogadhatatlanul, szemmel láthatóan bután van felépítve, hogy nem is hozhat javulást a munkásoknak. Csak hazugságok gyártására képes, de a munkásosztály helyzete nemcsak nem javul, hanem a reá rakott terhek mind elviselhetetlenebbek lesznek, mind nyilvánvalóbb lesz, hogy ez a rendszer egészében képtelen ennek a megváltoztatására. Így vitte a munkásosztályt a forradalom oldalára a nagy szavak és a tényleges helyzet közötti mind szembeűnőbb ellentét, a hazugságok és megtévesztések mind képtele-nebb szövevénye, a helyzet változtatásának szándéka.

Nem véletlen, hogy a helyzet jellemzésére annyira alkalmas az a nyilatkozat, amit egy 18 éves lány adott 1957-ben az ENSZ egyik vizsgálóbizottsága előtt: „Szabadságot akartunk, nem jólétet. Lehet, hogy kenyérünk se volt, és sokaknak nem volt megélhetési lehetőségük se, de szabadságot akartunk. Hazugságok között nőttünk fel. Állandóan hazudni kellett. Egy ép gondolatunk nem lehetett, mert mindent belénk fojtottak. Gondolatszabadságot akartunk.” És joggal írta a forradalom egyik krónikása, Mérey Tibor Nagy Imre élete és halála c. művében: „A legnehezebb dolga a munkásosztály soraiban lesz, azt csapta be leginkább Rákosi, annak ígérte a legtöbbet, s annak adta a legkevesebbet; annak nevével élt vissza legrútabbul.” De még a már említett Gyurkó is azt írta: „Megvalósíthatatlan ütemben akarták fejleszteni a népgazdaságot, mindent alárendeltek a nehéziparnak. 1951-ben az alapvető élelmiszerekre és fogyasztási cikkekre ismét be kellett vezetni a jegyrendszert, az állandó normarendezések bércsökkenést jelentettek, az évenkénti békekölcsönjegyzés adóz-tatást.”

Ilyen helyzetben nem csoda, hogy a Petőfi Kör éppen a hazugságokkal szembeállított igazságoknak a feltárásával és tudatosításával lett az 56-os for-

Budapest, 1956. október 25.

radalom előkészítője. Annak feltárásával és tudatosításával, hogy az első ötéves tervben a lármás propaganda állításaival szemben a fizetésből élők életszínvonalja nem emelkedett, hanem csökkent, a bérek 1955. decemberi rögzítése 6 százalékkal maradt le az árak emelkedése mögött. Mindehhez járult az új adónemek bevezetése és a békekölcsönök felemelése (1955-ig 1953-hoz képest e kényszerű kölcsönök összege majdnem megháromszorozódott), továbbá az is, hogy az ún. „normarendezés” a munkások számára mintegy 18 százalékos nem átmeneti bércsökkenést jelentett. Mindez pedig a téves politika következménye: a téves és merev tervezésnek, a nehéziparra orientálódásnak egy nyersanyag- és energiaszegény országban, az árak bürokratikus meghatározásának, a pazarló és pazarlásra ösztönző gazdálkodásnak, az általános hozzá nem értésnek, a gazdasági törvényszerűségek mellőzésének, a dolgozókkal szembeni erőszak megannyi formájának a következménye.

És így lett a munkástanács a munkásosztály mindennek a hatására kialakult álláspontjának, újat teremteni akaró szándékának, 56 legigazibb forradalmi megnyilatkozásának a formája és eszköze. Mert a forradalom nem csupán azt jelentette, amit Camus így fogalmazott meg: „A népfölkelés első budapesti süvöltései porként söpörték el a tudálékos, rövidlátó, hamis és hazug-szép filozófiákat, magyarázkodásokat és doktrínákat. Az oly sokáig megcsúfolt igazság, a meztelen igazság robbant a világ szeme elé.” Ez a forradalom azt is jelentette – Hannah Arendtnak, a Hitler elől Amerikába menekült német tudósnek a megfogalmazásában –, hogy „amikor a szovjet tankok legázolták a magyarországi forradalmat, tönkretették a világ egyedüli szabad és működő »szovjetjeit« is”. De Bill Lomax angol történész is a forradalom történetének legfontosabb eseménysorát a munkástanácsok megalakulásában, szerepük növekedésében látta, és úgy vélte, hogy létrejöttük nem kevesebbet és nem kisebb dolgot ígért, mint „az új szocialista társadalom”. Mert ahogy Molnár Miklós – később is említendő könyvében – megállapítja: „Az új alakulatok között a munkástanácsok lettek a legerősebb politikai központok.” Vagy ahogy a forradalom egy másik krónikása, Ripp Zoltán fogalmazott: „Sokan tekintik a munkástanácsokat és a forradalmi önkormányzati szerveket a magyar október igazi specifikumának.” És egy harmadik krónikás, Nagy Károly megfogalmazásában: „A forradalmi tanácsok működtetése azt is jelentette, hogy a magyar nép nemcsak megszüntetni, megtagadni, lebontani akart, hanem állítani, megteremteni, felépíteni is. Embertelen, elnyomó diktatúrát megszüntetni és emberséges, demokratikus társadalmat építeni.”

b) A káosz és az anarchia ellen

„Ha a magyar forradalom fejét a forrongó értelmiség szolgáltatta, szívet a barikádok harcosai, a forradalom gerince kétségtelenül a munkásság volt” – a forradalom egyik krónikása így foglalta össze az egyes társadalmi rétegek szerepét a tömegmozgalomban. Mert a forradalom eszmei előkészítését a Petőfi Kör végezte el, közvetlenül a forradalom kirobbanásához vezető tüntetést az egyetemisták hívták össze. Ahhoz azonban, hogy ebből tényleg forradalom legyen, a tömegeknek kellett megmozdulniuk: csatlakozni kellett a tüntetéshez, megadni annak erejét, majd gondoskodni arról, hogy a mozgalom ne álljon meg egy tüntetésnél, hanem tényleg mindent elsöprő tömegmozgalommá nője ki magát. Ebben játszottak döntő szerepet a tömegek által rögtön létrehozott új szervek: a nemzeti és forradalmi bizottságok, de elsősorban a munkások támogatását szavatoló munkástanácsok. Ezek a szervek legelőször is az erőt adták meg a forradalom eszményeiként megfogalmazott célokhoz: többek között azzal a bejelentéssel, hogy a munkások addig sztrájkolnak, amíg az alapvető követelések, elsősorban a szovjet csapatok távozásának követelése nem teljesül. Ezek a szervek adták meg azt az alapot, amelyre a forradalom eredménye-

ként megalakuló Nagy-kormány támaszkodhatott. Amikor Losonczy Géza, a Nagy-kormány államminisztere egyik legelső sajtóértekezletén kijelentette: a kormány nem tűri el a földreform visszacsinálását, a gyárak, üzemek államosításának vagy a legutóbbi időben kiharcolt szociális vívmányoknak semmiféle csorbítását, a föld a parasztoké, a gyár a munkásoké, akkor részben a munkások érélyesen megfogalmazott követeléseinek tett eleget, részben tudatában volt annak, hogy ezzel a politikával a munkások és parasztok támogatását szavatolja, hogy politikáját ezzel a támogatással valósíthatja meg.

De még nagyobb szerepe volt ezeknek az új szervezeteknek, köztük elsősorban a gyárak uraivá lett munkástanácsoknak abban, hogy megszervezték az új hatalmat. A már említett Hannah Arendt ebben látta az új szervezet igazi jelentőségét. „Hiszen a felkelésnek egyedülálló az a vonása, hogy vezető és előzetes program nélkül nem torkollott káoszba” – írta. A régi hatalom és annak egész apparátusa ugyanis egy csapásra szétesett. Gyurkó László már említett könyvének számos hiányosságra van, azt azonban szépen bemutatja, hogy mennyire megbosszulta magát a rendszer minden fogyatékosága, mihelyt az első komolyabb problémák jelentkeztek. Mert a rendszer arra épült, hogy mindent az állam irányít. Ez a gépezet rögtön csődött mondott, mert központi utasítás nélkül cselekvésképtelenné vált. A rendszer arra épült, hogy minden döntést a párt hoz meg. Az egész gépezet leállt, mihelyt a párt tagjai elbizonytalanodtak. Mert a párt tagjai – a szerző megfogalmazásában – „nem tudták, mit tegyenek; bizonytalanok voltak valamennyien. A vállukat nyomta rendszerük minden bűne, hibája, elvtársaik karrierizmusa, basáskodása, elvtelensége, meghunyászkodása. S az önvád, hogy miért nem voltak bátrabbak, okosabbak, kevésbé vakhitűek.”

Ebben a helyzetben megállt volna az élet, ha az új szervezetek nem állnak azonnal a megbénult régi gépezet helyébe. Ez a gyorsan kialakuló új mechanizmus vette elejét annak is, hogy a forradalommal járó nagy felfordulás káoszt teremtessen, anarchiába torkolljon. Mert ennek a forradalomnak – mint minden forradalomnak – voltak borzalmi, amelyeket a későbbi kádári propaganda megpróbált ellene felhasználni. Mező Imrének, a francia ellenállási mozgalom tagjának a meggyilkolása, az utcai lincselések. Az olyan esetek, amilyenekről a gombamódra szaporodó új lapok egyike, a Magyar Honvéd számolt be november 3-i számában, amikor megírta, hogyan vágták le a kötélről az utolsó percben azt a férfit, akit felakasztottak, mert ávósnak vélték, de valaki az utolsó percben felismerte, hogy becsületes munkás Kőbányáról. Majd tudósítását így folytatta: „Véget nem érően lehetne sorolni a példákat, amelyeknek áldozatai alaptalanul meggyanúsított, ártatlan emberek. Repülőtisztokra, a Honvéd Művészegyüttes tagjaira lőnek rá egyesek, világoskék parolijuk alapján ávósnak ítélve őket. Elhangzik valahol egy szó egy rendszám tábla nélküli gépkocsi láttán, hogy ávós ül benne, és néhol minden igazoltatás, ellenőrzés nélküli ítékezés következik.” És voltak esetek, amelyek láttán a forradalmi mozgalom élére állók is így fakadtak

ki: „Nem azért csináltunk forradalmat, hogy a söpredék kommunistákat gyilkoljon az utcán.” De minden forradalom a tömegek elkeseredésének, dühének, bosszúvágyának feltörése. Így természetes velejárója a tömeg önbíráskodása. Annak pedig néha ártatlanok is áldozatul eshetnek. De a tömegek önszerveződése, a gyorsan kialakuló új hatalom és irányítás eredményeként sikerült megőrizniük a forradalom tisztaságát. Így például egész Európa megcsodálta, hogy a nagy felfordulásban nem volt fosztogatás, a bevert üvegű kirakatok mögött ott maradt az áru. És a munkástanácsoknak köszönhetően egyetlen gyárból sem húztak semmit szét, egyetlen székot sem vittek el, vertek szét, egyetlen gépet sem rongáltak meg. Az utcákon néhol feltépték a villamossíneket, elszaggatták a vezetékeket, de az értelmetlen rombolásnak mindenütt gyorsan véget vetett a tömegek önfegyelmező mérséklete.

És az új hatalom gyorsan képessé vált arra, hogy elindítsa az életet. Közvetlenül a forradalmat elfojtó szovjet beavatkozás előtt már úgy látszott, visszatérhetnek a nyugodt hétköznapok. A munkástanácsok erejét bizonyítandó hatékonyan végrehajtott döntéssel véget ért a sztrájk. November harmadikán mintha már megindult volna az új élet. Ahogy Mérey Tibor, a forradalom egyik krónikása ezt a napot leírja: „A reggeli utcákon immár ezrek és tízezrek siettek munkahelyük felé; és nemcsak gyalog: ott, ahol a sínek feltépve, vagy a vezetékek elszaggatva nem voltak, megindultak a villamosok is. A pesti emberek jóleső érzéssel kapaszkodtak fel az ismerős sárga kocsikra, és soha olyan szívesen nem váltottak jegyet, mint ezen a napon. Az üzemek teherautóikat is beállították a munkásszállításra... A tanárok és tanítók visszatértek az iskolákba; a jövő hét elejére meghirdették a tanítás újrakezdését. A posta megkezdte a levélkézbesítést. Megnyíltak a kisiparosok műhelyei... A színészek elmentek a színházakba, és megkezdődtek a próbák.”

Az ilyen csodára képes munkástanácsok már az első napokban megalakultak. A magyar kislexikon a következőképpen határozza meg a munkástanácsot: „október 24-étől kezdődően szerte az országban megalakuló szervezet a munkásosztály politikai törekvésének képviselőjére”. A krónika pedig feljegyezte, hogy az első munkástanács a budapesti Egyesült Izzóban, Pécsen a Sopiana Gépgyárban, a Pécsi Szénbányászati Tröszt aknáinál, a börgyárban, a sörgyárban, Miskolc több üzemében, a kisvárosok közül Komlón stb. már a forradalom másnapján, október 24-én megalakult. A forradalom harmadik napján, október 25-én nemcsak általánossá vált a munkástanácsok alakítása minden üzemben, hanem megindult ezeknek a munkástanácsoknak a területi összekapcsolódása is (például ezen a napon Miskolcon már megalakult a megyei munkástanács), és a munkástanácsok megkezdték a hatalom új szerveinek a megalakítását (például Szegeden a munkástanácsok képviselőiből megalakult a városi forradalmi bizottság). Október 27-én a munkástanácsok küldöttsége már felkereste Nagy Imrét azzal a kéréssel, hogy ismerje el a hatalom új szerveit, a felkelést nyilván-

Budapest, 1956. október 25. – A stúdió utcája

nítsa nemzeti demokratikus forradalomnak, és álljon annak élére. Nagy Imre október 30-án el is ismerte ezeket az új hatalmi szerveket, a forradalmi és nemzeti bizottságokat, munkástanácsokat.

A munkástanácsok parlamentje október 31-én elfogadta A munkástanácsok jogainak és működésének alapelvei c. okmányát, amely törvény erejével egységesen szabályozta az új szervek hatáskörét és működését. Ez az okmány első pontjában kimondja: „Az üzem a munkásoké. A munkások az államnak a gyár termelése után adót és az üzemi nyereségből megállapított részesedést fizetnek.” Második pontjában pedig leszögezi: „A vállalat legfőbb irányító szerve a dolgozók által választott munkástanács.” A továbbiakban pedig rendelkezik arról, hogy a munkástanács a konkrét feladatok intézésére 3–8 tagú igazgatóbizottságot választ, „amely a munkástanács állandó eljáró szerve”. Kimond-

ja, hogy az „igazgató az üzem alkalmazottja”, akit a munkástanács választ az igazgatóbizottság által nyilvánosan meghirdetett pályázat alapján, és hogy „az igazgató a vállalat ügyeinek intézője, a munkástanácsnak felel”. A munkástanács hatáskörébe helyezi a vállalat valamennyi tervének a jóváhagyását; a döntést a béralap megállapításáról és felhasználásáról, az összes külföldi szállítási szerződések megkötéséről, valamennyi hitelügylet lebonyolításáról, vita esetén valamennyi dolgozóra nézve a munkaviszony keletkezéséről és megszüntetéséről; a mérlegek jóváhagyását és a döntést a vállalat részére megmaradt nyereség hova fordításáról; a vállalat szociális ügyeinek intézését stb.

A munkástanácsok konkrét munkájával kapcsolatban nem csupán a már említett Hannah Arendt megállapítását kell idéznünk, hogy „a tanácsok felállítása az első gyakorlati lépést jelentette a rend helyreállítása felé, a magyar gazdaság szocialista alapokon való, merev pártellenőrzés és erőszakszervezet nélküli átszervezése felé”. Ezen túlmenően – legalább röviden – szólnunk kell az ezzel kapcsolatos konkrét akcióikról is. Idéznünk kell egyik megállapításukat, amely szerint a munkástanácsok megalakításával „elindulhat egy olyan fejlődési folyamat, amely nem csupán a kisebbség diktaturáját jelentő álpármentarizmust zárja ki korrupt képviselőivel együtt, de túlmutat a tiszta demokrácia játékszabályait megtartó parlamentarizmuson is, mert ez csak népképviselő és nem néphatalom”. Mert a munkástanácsok alakulásának és működésének alapelve nemcsak az, hogy a gyár a munkásoké, hanem az is, hogy biztosítékot kell kapni arra is, hogy nem alakul ki egy olyan hatalom, amely fellépne, felléphetne ezzel az elvvel szemben. Ahogy maguk a munkástanácsok képviselői nyilatkoztak: „Hagyjuk, hogy netán valamely népképviselő visszaadja a gyárakat a tőkésnek? Vagy vegyék ők birtokukba, az első, ám döntő fontosságú lépést megtéve egy valódi közösségi tulajdon kialakításához?” Ez az alapvető magatartás aztán magában foglalja a többpártrendszerű parlamenti demokrácia elvetését is.

A későbbi krónikák a munkástanácsoknak ezt az alapvető vonását emelik ki. A már említett Mérey Tibor ismerteti Borsod-Abaúj-Zemplén megye munkástanácsa küldöttségének Nagy Imre elé tárt követeléseit, és ezt írja ezekről a követelésekről: „A kormány minden erejét az ország bizalmának és törvényes rendjének megeremtésére, az élet normalizálására fordítsa, lépjen fel minden önkényeskedés, törvénysértés és egyéni terrorakció ellen, a honvédségre, a rendőrségre, a felfegyverzett munkásokra és az ifjúságra támaszkodva! Ez csak akkor lehetséges – mondják a munkásküldöttek –, ha az országban nem a pártok szervezésére és a pártharcokra irányítjuk a fő figyelmet, mert ez megbontaná a kialakult és egyre erősödő népi egységet, nemzeti demokratikus forradalmunk legfőbb erejét. A küldöttség a leghatározottabban tiltakozik mindenfajta burzsoá földesúri restaurációs kísérlet ellen, és kijelenti: a földet nem adjuk vissza a földesuraknak, a gyárakat nem adjuk vissza a tőkésnek, a bányákat nem

adjuk vissza a bányabáróknak, honvédségünk vezetését nem adjuk át a horthysta tábornokoknak.” A forradalom egy másik krónikása, Nagy Károly pedig Az 1956-os magyar forradalom öröksége című művében ezt írta: „Szabadságot akartak, és ez függetlenséget, önrendelkezést jelent. Ehhez önkormányzatra van szükség. A forradalom első napjai alatt drámai spontaneitással és egyidejűséggel országszerte mindenütt megalakultak a forradalmi tanácsok, nemzeti tanácsok, munkástanácsok. Sokan e tanácsok megválasztását és működését tekintik a forradalom legjelentősebb vívmányának.” De idézhetnénk Mécs Imrét, a forradalom napjainak most is politikailag aktív neves alakját: „A kormány nem foglalkozott hosszú távú koncepciókkal, míg a munkástanácsok e rendelkezésükre álló, roppant rövid idő alatt napirendre tűztek egy sor problémát. Kísérletet tettek a gyári munkás-önigazgatás megoldására, az állami tulajdon társadalmasítására, a képviseleti demokrácia megújítására, az Országos Munkástanács és a parlament viszonyával, foglalkoztak a magánvállalatok szervezésével és azok beillesztésével, a szakszervezetek demokratizálásával, a munkásérdekek újszerű képviselésével. A gyárak igazgatóit pályázat útján kívánták megválasztani”. Reméljük, a rendelkezésükre álló terjedelemhez viszonyítva ennyi is elegendő a munkástanácsok történelmi jelentőségének a kidomborítására.

c) A kettős hatalom

Annyit azonban még el kell mondanunk a munkástanácsokkal kapcsolatban, hogy azoknak erejét és jelentőségét meggyőzően bizonyítja az a pusztán tény is, hogy a szovjet beavatkozás után a forradalom alatt kialakult hatalom egyetlen szerveként maradt porondon, és sokáig még Kádár szerveződő új hatalmával szemben is – a kettős hatalom rövid időszakát megteremtve – önálló és befolyásos hatalomként tudtak fellépni. A forradalom alakulóban levő új hatalmi mechanizmusa ugyanis a szovjet beavatkozásra rögtön szétesett. A kormány megszűnt létezni, Nagy Imre a kormány tagjainak zömével a jugoszláv nagykövetségen kért és kapott menedéket. A nagy iramban alakuló pártok vezetői egyszerűen eltűntek a porondról, többségük azonnal külföldre menekült. Az alig megszerveződött új fegyveres erő – a honvédség, a nemzetőrség, a rendőrség – nem is gondolt komolyabb és szervezettebb ellenállásra, a megmaradt kisebb fegyveres csoportok ellenállását pedig a szovjet tankok gyorsan szétlőtték. A városok és falvak forradalmi és nemzeti bizottságai nem tudtak, legtöbbször nem is próbáltak lényeges erőt felmutatni. Maradt egyetlen forradalmi hatalomként a munkástanácsok hatalma, mert az a sztrájkoló munkások eltökéltségére támaszkodhatott, tényleges befolyással bírt a tömegekre, és ezzel a befolyással élni is tudott. Az országos munkástanács megalakulását a kádári erőszaknak sikerült ugyan megakadályozni, de a Központi Budapesti Munkástanács részben át tudta venni ezt az országos szerepet. (E szerv megalakulásával kapcsolatban két különböző időpontot emlegetnek: az egyik szerint mindjárt a szovjet beavatkozás után megalakult, a másik szerint az Elnöki Tanácsnak a munkásta-

nácsokról szóló törvényerejű rendeletének megjelenése után. Emlegetik Nagy-budapesti vagy Nagybudapesti Központi Munkástanács néven is. Mi a Nagy Imre és társai elleni vádiratban említett nevét vettük át.) Ezzel összhangban még december közepén is általános, országos sztrájkot tudott hirdetni, még a Nagy-kormány visszaállítását is követelve. Ezt a sztrájkot folytatni tudta még akkor is, amikor a kormány már statáriumot hirdetett és megkezdte a letartóztatásokat, felállította az internáló táborokat. Emellett ő szervezte meg, hogy november 23-án – a forradalom kitörésének egy hónappal előbbi napjára emlékezve – egy órára elnéptelenedtek Budapest utcái, sok helyütt megállt az élet az ország belsejében is; hogy december 4-én megrendezték a gyászruhás nők felvonulását stb.

A munkástanácsok erejét bizonyítja, hogy kezdetben Kádár is nemcsak számolt velük, hanem el is ismerte őket. (Molnár Miklós Egy vereség diadala című, francia nyelven megjelent művében kiemeli, hogy a Kádár-kormány első programjának 9. pontja „a gyári munkásigazgatásról”, 11 pontja pedig „a forradalmi tanácsok demokratikus választásáról” szól.) Sőt az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletével megpróbált törvényes keretet adni a munkástanácsok tevékenységének. (Van egy adatunk, amely szerint a szovjet parancsnokság ezt a rendeletet érvénytelenítette.) A rendelet első cikkelye kimondja, hogy munkástanácsot kell választani minden üzemben, vállalatban, még az állami intézmények ipari termelőüzemeiben is. De utalva arra, hogy a törvényes szabályozás célja a munkástanácsok kereteinek meghatározása, pontosabban tevékenységüknek a kormány által óhajtott keretbe szorítása, mindjárt a második cikkely kimondja, hogy a végleges munkástanács csak akkor választható meg, ha „az összes dolgozóknak legalább kétharmada megjelenik munkahelyén”.

Még lényegesebb része a rendeletnek, hogy a munkástanácsok hatásköréről csak a megválasztás és az elnökség szabályozása után szól, és akkor is a forradalom idején kivottnál jóval kisebb hatáskört ad nekik. Már nem mondja ki, hogy a gyár a munkásoké, és a munkástanács ezeknek a tulajdonosoknak a választott intéző-rendelkező szerve, hanem már inkább a vállalat elé szabott feladatok végrehajtásának a szerve. A 8. cikkely ugyan azt mondja: „A munkástanács a vállalat legfontosabb kérdéseiben dönt, irányítja a vállalat egész tevékenységét.” De amikor ezt részletezi, akkor már jobban látszik, hogy inkább a kívülről érkező feladatok végrehajtásáról van szó. A munkástanács ugyanis eszerint „biztosítja a termelőmunka folyamatosságát” (értsd: a sztrájk beszüntetését), a vállalat leggazdaságosabb működését; gondoskodik a dolgozóknak járó munkabérek és egyéb juttatások kifizetéséről; szavatozza az állammal szemben fennálló kötelezettségek teljesítését; gondoskodik a kollektív szerződésben előírt és egyéb kötelezettségek teljesítéséről; támogatja az igazgatót a munkafejelem biztosításában. Csak ezután jön hatáskörének az a része, amely jobban hasonlít a forradalom idején kiharcoltra: megállapítja a vállalat tervét és a dol-

gozók létszámát; a törvényes rendelkezések keretében megszabja a minimális és a maximális bért; dönt a vállalatnál maradó nyereségrésről (de azt már nem a munkástanács határozza meg, hogy mennyit adnak az államnak); engedélyezi a hitel felvételét; jóváhagyja a vállalat mérlegbeszámolóit. Az export- és az importügyekben azonban már csak javaslatot tesz a kormánynak. Az igazgatót már a „felettes állami szerv” nevezi ki, ahhoz csak előzetes hozzájárulást kell kérnie a munkástanácstól stb.

Ezekből a rendelkezésekből is kitűnik, hogy a kormány inkább a rend helyreállításához és a sztrájkok befejezéséhez akarta felhasználni a munkástanácsokat. A kettős hatalomnak ebben a korszakában ugyanis Kádár jó sokáig sem közigazgatási apparátussal, sem pártszervezettel, még csak jelentősebb magyar fegyveres erővel sem rendelkezett. Ezért kénytelen volt tárgyalni, alkudozni a munkástanácsokkal. Azokat azonban nem sikerült rákényszerítenie, hogy elsősorban a gyárak beindításával, a munka felvételével, legfeljebb „belső ügyekkel” foglalkozzanak. A politikát hagyják a kormányra. A munkástanácsok ezzel szemben elsősorban politikai követelésekkel állottak elő. Még Nagy Imre ügyének rendezését is szorgalmazták. Küldöttségeik megnyugtatására Kádár arról akarta meggyőzni őket, hogy Nagy elsősorban azért keresett menedéket a jugoszláv nagykövetségen, mert életét féltette az ellenforradalmi elemek bosszújától, de bármikor szabadon és bántódás nélkül kijöhet a nagykövetségről és visszatérhet otthonába. (Hasonló megtévesztő taktikával a jugoszláv nagykövetséggel is úgy állapodtak később meg, hogy Nagyék szabadon és bántódás nélkül térhetnek vissza otthonukba.)

Így csak idő kérdése volt, hogy mikor kerül sor nyílt kenyértörésre a kormány és a munkástanácsok között. Ez akkor következett be, amikor a kormány magatartásával elégedetlen Központi Budapesti Munkástanács december 11–12-ére általános, országos sztrájkot hirdetett, mire a kormány a Központi Budapesti Munkástanácsot törvényen kívül helyezte, bevezette a statáriumot, és megkezdte a munkástanácsok tagjainak letartóztatását. (A munkástanácsokat előbb tartóztatták le, mint az írókat, akiket az új rendszer második számú ellenségének tekintett.) De még így is Kádár csak 1957 végén érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy véglegesen felszámolja a munkástanácsokat. Az Újpesti Munkástanács vezetőségének 11 tagját, az utolsók között, 1959 nyarán ítélték halálra.

A FORRADALOMNAK NINCSENEK ÖRÖKÖSEI

a) A Párizsi Kommüntől a Központi Budapesti Munkástanácsig

A forradalomnak nincsenek sem örökösei sem folytatói, legfeljebb ünnepelői és kisajátítói. Mert a forradalom a történelemnek egy megismételhetetlen pillanata, amelynek le kell döntenie a fejlődés akadályait, utat kell törnie az új számára. Ugyanakkor gyorsan el kell vinnie ahhoz, hogy a dolgok ismét vissza-

zökkenjenek a normális kerékvágásba, az embereknek a felfokozott lelkesedés és a rendkívüli angazsáltág, hiperaktív tevékenység állapotából ismét vissza kell találniuk a megszokott és csendes hétköznapjaikba. Talán leginkább a Nílus áradásával hasonlítható össze. Amikor megindul az ár, mindent sodor magával, a hullámokban ott van a szenny is, sőt állati tetemek vagy éppen emberi áldozatok is sodródnak, de később az árnak le kell csillapodnia, hogy utána bő hozammal kecségetető termőföld maradjon. Ez a hasonlat már utal arra is, hogy nem lehet sem vállalni, sem folytatni az áradatnak azt a rendkívüliségét, ami pusztítással is jár. Ezért van az, hogy Franciaország nemzeti ünnepként ünnepli a francia forradalom kitörésének, a Bastille ledöntésének napját, de mint az államiságnak, a Köztársaság megteremtésének napját. Ugyanakkor senkinek nem jut eszébe még csak közösséget vállalni sem, nemhogy folytatni az utcán az arisztokratákat meglincselő, a guillotine-t kitaláló és a lenyakazásokból népszórakoztató látványosságot csináló, a templomokat kórházzá átalakító, az Ész vallását kitaláló és bevezető forradalmat.

Így az 1956-os forradalomnak sincsenek sem örökösei, sem folytatói. Hiába vitatkoznak a magyarországi politikai erők, hiába annyi áramlat, amelynek mindegyike 1956 örökösének mondja magát. A baloldal nem is mer vagy akar arra hivatkozni (vagy ha hivatkozik is rá, azt nagyon szégyenlősen teszi), hogy 1956 a szocializmust akarta megreformálni, és vezetői, de a fő erősségét adó munkások, parasztok és az ifjúság sem a múltat akarta visszaállítani, alapkövetelésük volt, hogy a gyárat, a földet nem adják vissza. Erre nem is lehet igazán hivatkozni, hisz a csehszlovák próbálkozás 1968 évi kudarcával véglegesen nyilvánvaló lett, hogy hiába a látványos leszámolás a sztálini „személyi kultusszal” (már az 1956-os forradalom leverése után a jugoszláv–szovjet viták tárgya az a jugoszláv tétel volt, hogy nem lehet mindent a „személyi kultusszal” magyarázni, a hiba a rendszerben van, a „személyi kultusz” maga is ennek a hibának a terméke) a szocializmus nem reformálható meg. Már csak idő kérdése volt, mikor válik nyilvánvalóvá, és mikor ismerik be, hogy a szocializmusnak nevezett kísérlet társadalmá annyira lemaradt a másik rendszerrel folytatott versengésben, hogy el kell tűnnie a történelem színpadáról.

A jobboldal pedig hiába hirdeti, hogy a rendszerváltással 1956-ot vitte győzelemre. Még primitív antikommunizmusához is megpróbálja felhasználni 1956 emlékét. Nem törődve azzal sem, hogy – mint már mondtuk – annak vezetői, de a megtorlásként halálra és börtönbüntetésre ítéltjeinek többsége is kommunista volt. (Mint ahogyan a Horthy-rendszerben – a háború miatt „felkoncoltakat” leszámítva – és a Rákosi-rendszerben is, a háborús bűnösöket leszámítva, a kivégzettek zöme kommunista volt.) Nemcsak azért, mert a gyárat nem visszaadták, de új tőkésnek adták, a földet nem visszaadták, de a magyar paraszttól megkaparintják, méghozzá olyan „a magyar földet külföldinek nem adjuk” nemzeti hőbörgéssel, amely megakadályozta, hogy a magyar paraszt

az EU-csatlakozással, a külföldiek vásárlása miatti felértékelődéssel legalább tisztességes árat kapjon elveszített földjéért. Azért is, mert ez a jobboldal nyilvánvalóan nem vállalhatja 1956-nak az örökségét.

Nem vállalhatja a szocializmus megreformálásának programját, hisz mondtuk: a szocializmus letűnt a történelem színpadáról. Pedig 1956-ban a szocializmus mellett hitet tettek nemcsak a munkástanácsok, hanem olyanok is, akikre most nem is gondolnánk. Mert Dérytől mint kommunista és kommunistaként üldözött írótól ezt természetesnek vesszük. De ki emlékszik már arra, hogy Veres Péter is azt írta 1956-ban: „A szocialista világrendnek meg kell teremtenie s hitem szerint meg fogja teremteni azt a funkcionális demokráciát, amely a forradalmi szuverenitás tiszteletben tartásával minden állampolgár és minden társadalmi kategória számára, tehát az írók részére is biztosítja az elemi emberi jogokat.” Még kevésbé gondolna bárki arra, hogy a forradalmi napokban még Mindszenty hercegprímás is azt hangsúlyozta: „56 nem a tőkének ígért szabadságot, hanem a népnek magának.” De nem vállalhatja azt a közvetlen demokráciát sem, amelyet elsősorban a munkástanácsok testesítettek meg, de az egész 1956-os forradalomnak lényeges vonása volt, még a többpártrendszer és a szabad választások követelése ellenére is. A közvetlen demokrácia ugyanis a forradalmi napok és a tömegek azokkal járó felfokozott tevékenységének a terméke, amelynek mindjárt a helyzet lenyugvása után át kell adnia helyét a parlamenti demokrácia számára. Mint ahogyan Európa – a rendszerváltás „bársonyos” forradalmi előtti – utolsó forradalmával, a salazari diktatúrát megdöntő portugál forradalommal történt, amikor is a rendeződésnek az útja az volt, hogy a forradalmat végrehajtó katonatisztek európai nyomásra közvetlen demokráciájukat átengedték a parlamenti demokrácia visszaállításának.

Így jutunk el ahhoz a megállapításhoz, hogy az 1956-os magyar forradalom örökségét igazából senki sem vállalja, pontosabban úgy vállalja, ahogyan a franciák a maguk forradalmát: ünnepelni lehet, anélkül, hogy folytatni vagy másolni akarnák azt, amit a forradalom tényleg tett. Ehhez a megállapításhoz azonban hozzá kell tenni a forradalmak iránti viszonyunkat még egy vonatkozását. Éppúgy, mint ahogyan a francia forradalom néhány vonása (a tömegek hihetetlen méretű közvetlen angazsálódása, a tömegek önszerveződése sajátos formáinak jelentkezése és alkotóképességének megannyi megnyilvánulása, általában a forradalom alapvető jellemvonása: az áradat, amely ledönti a fejlődés akadályait, de szennyet, állati tetemeket és holttesteket is sodor magával) visszatér minden egyes forradalomban, az 56-os magyar forradalom is magán viseli az előző forradalmak néhány ismervét, és biztosra vehetjük, hogy néhány vonása megjelenik majd az emberiség minden következő forradalmában, ha lesz ilyesmi. A munkástanácsok általunk vizsgált kérdésével kapcsolatban ez úgy vetődik fel, hogy a forradalmi önszerveződésnek ez a vonása valamilyen formában megtalálható volt minden eddigi európai forradalomban. Ebből a szempontból tehát 56 nem egyedülálló, de az is természetes, hogy az újabb

kori európai forradalmak e közös termékébe a magyar forradalom sajátos elemeket vitt. Ezt a témát előttünk már feldolgozták, kimutatva, hol és hogyan jelentkezett előzőleg a munkástanácsok gondolata és megoldása az előző forradalmakban. Ezt az áttekintést az előzőek egy mellőzött elemével egészítenénk ki: a munkástanácsok mindig és mindenütt a „hivatalos” szocializmussal és a „hivatalos” marxizmussal szemben jelentkeztek.

Marx és a Párizsi Kommün esetében ez még nem mondható el. Elsősorban azért, mert Marx nem foglalkozott azzal, hogy felvázolja az elképzelt szocialista társadalom államának a képét, hanem éppen a Párizsi Kommün gyakorlati megoldása bírta arra, hogy foglalkozzon ezzel a kérdéssel. Ahogy ő írta: „Igazi titka ez volt: lényegében a munkásosztály hatalma volt, a termelő osztálynak a kisajátító osztály elleni harcának az eredménye, az a végre megtalált politikai forma, amelyben végrehajtható a munka gazdasági felszabadítása... A termelők politikai uralma nem létezhet párhuzamosan a szociális rabszolgaság fenntartásával. Ezért a Kommün megadta az eszközt annak a gazdasági alapnak a megdöntéséhez, amelyen az osztályok és ezzel az osztályuralom nyugszik.” Mert a Kommün egyformán jelentette – határozatainak megfogalmazásában – „az Állam hatalmasra duzzadt adminisztratív és kormányzó gépezetének eltörlését, hogy a francia nép teljes mértékben saját urra legyen”, meg azt is, hogy a „munkás teljes egészében rendelkezik a munkája által előállított teljes értékkel”. Az orosz forradalomnál azonban már látható volt ez a szembekerülés a „hivatalos” irányzattal.

Az 56-os magyar forradalom vizsgálói abban tévednek, hogy a munkástanácsokat a Lenin által elképzelt és később Sztálin által a szörnyűségessé vált államapparátus részévé tett szovjetekkel hozzák kapcsolatba. Mindig azzal a megjegyzéssel, hogy a szovjetek később elveszítették forradalmi jellegüket. Ezek a szerzők azonban vagy nem ismerték eléggé az orosz forradalom történetét, vagy csak annak „hivatalos” változatát ismerték, mert nem tudják, hogy a munkástanácsok a „hivatalos” szovjetekkel szemben léteztek, és az orosz forradalom vezetői már kezdettől fogva azokban „anarchoszindikalista” irányzatot láttak. Csak Krausz Tamás publicista és politológus figyelmeztett arra (A magyarországi munkástanácsok történetéről – 1989 és ami utána következett c. munkájában), „olyan intézményekről folyt a vita, amelyeket egy nem hierarchisztikus munkamegosztásra épülő gazdaság- és társadalomszerveződés struktúráinak tekintettek”. Ezért az 1929-es etatista fordulat után „a társadalmi öngazgatás gondolata és praxisa rendszerellenesnek számított, híveit üldözték”. És a szovjet rendszer megreformálásának korszakában 3 út volt: 1. a sztálini örökség konzerválása, 2. a társadalmi öngazgatás, és 3. a „szocialista” piaci vegyes gazdaság.

Később ez a szembenállás a „hivatalos” irányzattal még szembetűnőbb lett. Mert voltak „félhivatalos” öngazgatási-önkormányzati kísérletek az 1936-os spanyol forradalom idején vagy 40 évvel később Allende chilei demokratikus szocialista kísérlete idején. De azok is kívül estek a szocialista társadalomra

esküvők és a marxizmus szovjet befolyás alatt álló „hivatalos” vonalán. A többi próbálkozás már közvetlenül a „hivatalos” irányzattal szemben fogalmazódott meg. Onnan kezdve, hogy a német munkásmozgalom marxista szárnyával szemben 1920-ban a Németországi Kommunista Munkáspárt programja fogalmazta meg a dilemmát: „Tanácsrendszer vagy parlamentarizmus? Ez a világtörténelmi jelentőségű kérdés. Felépül-e a proletár kommunista világ, vagy elsüllyedünk a polgári kapitalista anarchia mocsarában?” Addig, hogy a munkásonigazgatás gondolata a lengyel Szolidaritásnak a bolsevik rendszer elleni harcában térjen vissza. De a mozgalom önigazgatói szárnyának ideológusa, Josef Piniór már a rendszerváltás idején, 1989–90-ben látta, hogy a rendszerváltás győztesei – éppúgy, mint a forradalmi mozgalmak történelmében korábban tették – az utópia birodalmába fogják száműzni az önigazgatást és ennek rendszerré való szerveződését, a társadalmi önkormányzatot. És a Szolidaritás bele is rokkant abba, hogy a rendszerváltás nemcsak a munkások önigazgatásával kapcsolatos álmát nem valósította meg, hanem a munkásosztályt is „uralkodó osztályból” a nemzeti jövdelem megteremtésének és a foglalkoztatottaknak kb. 20 százaléka szorította le.

Ez a szembenállás a „hivatalos” vonallal azonban még szembetűnőbb volt Jugoszlávia esetében. Erre itt csak röviden utalnánk. Közismert ugyanis, hogy a jugoszláv önigazgatásnak egész elmélete és gyakorlata a sztálini elmélettel és gyakorlattal való szakítás következtében, az új utak keresésének folyamatában alakult ki. Ez az elmélet és gyakorlat kétségtelenül befolyásolta a munkástanácsok alakítását a magyar forradalomban, 1956-ban. És az éppen megtörtént nagy összebékülés és az 56-os forradalom leverése után ismét kiújult szovjet–jugoszláv vitában szerepet kapott nemcsak az 56-os események eltérő megítélése, hanem az is, hogy erre az időre esett a Jugoszláv Kommunista Szövetség új programjának előkészítése, az azzal kapcsolatos vita és annak elfogadása. Ennek a programnak az igazi mondanivalója ugyanis az önigazgatás rendszerének a továbbfejlesztése. A vita gerjesztője pedig az a szovjet vád volt, hogy Jugoszlávia az önigazgatás rendszerének favorizálásával „beavatkozik” a kelet-európai országok belügyeibe. Ez a vád volt az alapja annak is, hogy úgyszólván Jugoszláviát tették felelőssé a Magyarországon történtekért, hisz Nagy Imre a jugoszláv nagykövetségen keresett menedéket, „ahonnan – a halálos ítélethez vezető vádirat szerint – korábban is támogatást kapott”. És így lett e vádiratnak egyik lényeges pontja: „Nagy Imre és összeesküvő csoportja a népköztársaság központi hatalmi szervezeteinek felbomlasztása, illetve félreállítását után nekilátott a helyi hatalmi szervek megsemmisítéséhez. Felszámolták a törvényes közigazgatási szerveket, a tanácsokat, a gazdasági igazgatási szerveket, és helyükbe a többségükben burzsoá, fasiszta elemekből szervezett úgynevezett »forradalmi bizottság«-okat és a munkásság megtévesztésére szánt úgynevezett »munkástanács«-okat állították.”

b) Magyar csőd: forradalomból szabadságharc

Áttekintésünk végén röviden szólnunk kell még két dologról. Egyrészt a munkástanácsok történetével kapcsolatban arról, hogy az 1956-os munkástanácsok megalakításában mindenképpen szerephez jutott az is, hogy Magyarországon hagyománya volt a „harmadik út”, a sajátos magyar megoldások keresésének, onnan kezdve, hogy Németh László megfogalmazza a „kert Magyarország” sajátos – a kapitalizmus és a szocializmus között álló – koncepcióját. (Ma már kevesen gondolnak arra, hogy Németh László nem volt a forradalmi események aktív részvevője, de az elsők között fogalmazta meg a forradalom alakulásával kapcsolatos aggodalmakat. „Még csak annyit láttam – írta már a forradalom első óráiban –, amennyit a rádió s a vidéki események látni engedtek, már világosan állt előttem a veszély, a közvetlen, hogy a nemzet szent felindulásában az indulat sugalmazására hallgatva olyasmit talál elkövetni, amit később nem lehet jóvátenni. S a kissé távolabbi veszély, hogy mialatt az egész fegyvert fogott nép figyelme a szovjet csapatok kivonulása felé fordul, az új pozíciók felé törtető emberek, akik régi fényük visszatérését várják, megfelelő hadállást foglalnak el, s ellenforradalmat, az 56-os magyar szabadságharcból holmi 19-es kurzust csinálnak. Kinek kell ezt megakadályozni, ha nem nekünk, akik látjuk, mit lehet itt elveszíteni. Az alól, hogy szóljunk, felmentést a halál, vagy még az sem adhat.”)

És ez a hagyomány azzal folytatódott, hogy Lukács többször kísérletet tett ennek a „harmadik útnak” a megfogalmazására. (A vége minden esetben az lett, hogy nagy „önkritikával” tételeinek visszavonására kényszerítették.) Először a II. világháború előtt a rendszerváltás előtti napokban ismét az érdeklődés központjába került az ún. Blum-tézisekkel, amelyekben a polgári demokrácia és a szocialista társadalom közé még beillesztette a „munkás-paraszt demokratikus diktatúrát”, amely még nem proletárdiktatúra, de már nem is polgári értelemben vett demokrácia. Majd közvetlenül a II. világháború után, amikor megfogalmazta a később sokat vitatott „harmadik utas” elképzelését a népi demokráciáról, mint valamiről, ami ott van a proletárdiktatúra és a polgári demokrácia között. Ez utóbbival kapcsolatos viták felújulása már közvetlen kapcsolatban állott az 56-os forradalom szellemi előkészítésével. Mert a Petőfi Kör filozófusvitájának hajtóereje már az a meggyőződés volt, hogy a hírhedt Lukács-vita, a Rudas László-cikkkel megindított nagy támadás Lukács ellen éppúgy része volt a rákosi diktatúra megszilárdításának és annak megakadályozására tett kísérletnek, hogy a Titóval támadt viszály után a „revizionizmus” erőre kapjon a szovjet táborban, mint a Rajk-per. És a rendszer hazugságainak, képtelenségeinek leleplezésénél ebben a vitában központi helyet kapott Lukács rehabilitálásának követelése.

A másik dolog, amiről itt még szólnunk kell a munkástanácsok örökségének kérdéséhez, azok későbbi hatásához kapcsolódik. Ma már szinte elképzelhetet-

len illúzióknak tartjuk, hogy a munkástanácsoknak a szovjet fegyveres beavatkozás utáni kettős hatalomban játszott szerepe alapján akadtak olyanok, akik abban reménykedtek, hogy sikerülhet valamilyen kompromisszumot találni Kádárral. Elsősorban a munkástanácsokra alapuló rendszer és ezen az alapon a szocializmus „megreformálásának” vonalán. Pedig ilyen próbálkozás és kísérlet volt, a sikerbe vetett remény a forradalom leverése után elég széles körben élő utópia volt. Erről tanúskodik az újabban méltánytalanul elfelejtett Bibó István 1957 elején készült, *Emlékirat Magyarország helyzete és a világhelyzet* c. munkája. Ebben írja, hogy a „kibontakozási tervek és a járható kompromisszumos megoldások kialakítására irányuló eszmecserék” központi helyet adnak a munkástanácsoknak. „A kibontakozási tervek mindegyike fontos szerepet szánt a munkástanácsoknak, és sokan azoknak valamiféle országos csúcsszervezeten keresztül az alkotmány épületébe való beépítését is tervezték.” Ezzel kapcsolatban emlékeztet már a forradalom idején kialakult elképzelésre, hogy forradalmi alkotmányozó gyűlést kell összehívni a forradalom győzelmével kialakult rendszer szabályozására és ebben a rendszerben fontos szerepe van „a munkástanácsoknak, parasztszervezeteknek, értelmiségi és egyéb szervezeteknek”. Majd ezt írja: „Azok a magyarok, akik ma is reménykednek forradalmunk végső sikerében, azt szeretnék, hogy országunk kísérleti műhelye legyen mindezeknek a kérdéseknek, melyek Angliától Indiáig és Jugoszláviától Kínáig számos országot foglalkoztatnak.”

Még hihetlenebbnek tűnik, hogy Magyarországon a rendszerváltás előtt erősen tartotta magát és elég sok meggyőződéses hívőt mondhatott magának az az irányzat, amely abban reménykedett, hogy a bolsevik rendszer megdöntése, a szovjet uralom lerázása a munkástanácsok rendszerét teremti meg az országban. Ennek az irányzatnak egyik neves képviselője, Donáth Ferenc, akinek az a dicsőség jutott ki, hogy egyformán másodrendű vádlottja lehetett 1951-ben a Kádár elleni és 1958-ban a Nagy Imre elleni pernek, ennek érdekében meg is szervezte az egy időben a lakitelki tanácskozás vetélytársának tartott monori tanácskozást. Ő írta ennek kapcsán: „Mire 1956-ban törekedtünk, az a civil társadalom felszabadítása. A megyei, területi munkástanácsok létrehozásában és programjában egyértelműen kifejezésre jut az a felismerés, hogy a hatalmi viszonyok megváltozásában nem maradhatunk meg a gyárak falai között.” (Donáth Ferenc: *A Márciusi Fronttól Monorig*, Századvég, 1992) Ez az irányzat olyan erős volt, hogy a rendszerváltás első kormányát megalakító Magyar Demokrata Fórum első országos értekezletén elfogadott program még tartalmazta: „A Magyar Demokrata Fórum híve a valódi szövetkezés, az önkéntességen alapuló demokratikus szövetkezeti mozgalomnak, híve a dolgozók, a parasztek tulajdonosi szerepét erősítő munkástanácsoknak, ipartestületeknek, gazdaköröknek.” Sőt a kerekasztal-értekezletek egész sorának eredményeként megszületett új magyar alkotmány, a rendszerváltás alkotmánya 12. cikkelyének 2.

pontjában kimondta: „Az állam elismeri a termelői öngazgatást és az önkormányzati tulajdonnak létrejöttét és működését.”

Az alkotmánynak ezt a rendelkezését azonban gyorsan törölték. Így az 56-os munkástanácsokban a rendszerváltás utáni társadalom öngazgatási-önkormányzati alapját látó (erősebb, mint gondolnánk) irányzatnak a nyoma már csak a Munkástanácsok Országos Szövetsége nevű szakszervezet nevében maradt meg. Ezzel a szakszervezettel kapcsolatban elég ellentmondásos a helyzet. Ez a szervezet ugyanis 1990-ben – munkástulajdont és munkásöngazgatást hirdetve – jött létre. Azzal a felismeréssel, hogy „a továbblépés csak úgy lehetséges, ha szakítunk a tőke és a munka között felállított merev ellentéttel, és a hagyományos célok mellett felvállaljuk a munkavállalói tulajdonlás megoldását, az együttműködési (participációs, részvételi) jogok új európai minőségét”. Elnöke, Palkovics Imre, a herendi porcelángyár egykori dolgozója azzal dicsekedett, hogy céljaik közül sikerült is sok mindent megvalósítani. Így több mint 300 gazdasági társaságban a munkásokat „sikerült munkavállalói tulajdonhoz juttatni, ami a felmérések szerint mintegy másfél milliárd forintnak felel meg”. De ő is kénytelen elismerni részben azt, hogy ez „a teljes privatizációs értékhez viszonyítva sajnos nem hozott áttörést, pedig az eredeti elképzelés szerint a gazdaság negyedét érintette volna”. Sőt belátja még azt is, hogy „a kilencvenes évek elején kibontakozó mozgalmat a helyi vezetők hamar letörték, a kudarcok nyomában keletkező csalódottság miatt az összefogásba vetett hit is sérült”. Ellenfelei pedig azzal vádolják: ő is bűnös abban, hogy a szakszervezetben gyorsan háttérbe szorult a nevében jelzett 56-os hagyomány, hogy a szervezet klasztrikus szakszervezetté alakult át. Részévé lett a magyarországi szakszervezeti mozgalom válságának, amely a szakszervezetek felaprózódásában (több mint 70 szakszervezet van), taglétszámuk csökkenésében (bő tíz éve a munkavállalók 90 százaléka volt szakszervezeti tag, ma jó, ha 25 százalékuk az) és hasonló jelenségekben nyilvánul meg. De megmutatkozik abban is, hogy egyik-másik szakszervezet szinte nevetséges cirkuszokat rendez, mint nemrégiben, amikor összegyűlt először 200, majd 2000 ember, és sárga lapot adtak annak a kormánynak, amelyet mintegy 8 millió választópolgár a demokrácia többségi elve alapján azzal bízott meg, hogy meghatározza az ország teendőit. Egy olyan program miatt, amellyel kapcsolatban mindenki elismeri, hogy a bevételeket növelni, a költségeket csökkenteni kell, de mindenki azt mondja: szorítsd meg a többieket, nekem adjál több pénzt!

Így érte utol 1956-ot nemcsak a forradalmak általános sorsa (ti. az, hogy a tömegek megmozdulása különleges történelmi pillanatának sem örökösei, sem folytatói nem lehetnek, még akkor sem, ha ez a megmozdulás győz is, ennek gyümölcset mindenki élvezi, és a forradalom kitörésének napját nemzeti üneppé teszik is), hanem a magyar forradalmak sorsa is: forradalom helyett szabadságharcként emlegetik, és ünneplik őket. Az 1848-as forradalomban nem-

csak Petőfinek a világszabadság „pirosló” zászlaját kibontó, de királygyilkos forradalmát is az osztrák uralom elleni szabadságharc nemzeti egysége váltotta fel. 1956-tal kapcsolatban pedig a forradalom szinte mindenkinél pusztán az oroszok elleni függetlenségi harccá alakult át. Mert a történelem paradoxona szerint nemcsak a szocializmus megreformálását, egy új – minden eddigőtől eltérő – társadalom megvalósítását célul kitűző program veszett el a feledés homályában, de nem valósult meg azoknak a terve sem, akik a tömegmozgalomtól a régi társadalom visszatérését remélték.

Az emberiség történelmének mai fordulópontján azonban (amikor el kell dőlnie, hogy a három lehetséges út közül melyiken köt ki az emberi civilizáció: a világ a vízért és élelemért ártatlanokat gyilkoló fegyveres bandák kis területeire esik-e szét; az emberi társadalom hangyabollyá alakul-e át, amelyben a hatékonyságnak rendelnek alá minden mást; vagy pedig létrejön a igazi emberi globalizált világ) biztosak lehetünk abban, hogy – sokban éppen a munkástanácsoknak köszönhetően – az 56-os forradalom emléke örökké élni fog. Ha a két rossz változat jön be, akkor is biztosan lesznek emberek, akik – pislákoló mécsesként – ébren tartják emlékét, mint annak bizonyítékát, hogy voltak emberek, akik másképp álmodták az emberiség jövőjét. Ha pedig az Ember diadalmaskodik, akkor emlékezni fognak mindazokra, akik az eget rohamozva mindig egy-egy lépéssel közelebb vitték az emberiséget a nagy célhoz.

Kovács József

BUDAPESTEN, 1956-BAN

A Délvidéken születtem és itt éltem egy kis faluban szüleimmel és öcsémmel. Hat éves voltam, amikor családjunkat mondva-csinált ürüggyel kiutasították. Budapest egyik déli elővárosába, Pestszentlőrincre kerültünk, ott végeztem az elemi és a gimnázium öt osztályát. Akkoriban a család többi tagja Jugoszláviában maradt, mi nyaranta magyar útlevelemmel és jugoszláv vízummal utaztunk haza a baranyai Kiskőszegen élő nagyszüleimhez. Ez az állapot 1941 után fordult. Mi 1942-ben visszaköltöztünk Zomborba, ott folytattam az iskolát. Anyám öccse, aki addig Eszéken élt, nem akart a Független Horvát Államban maradni, Pestre költözött, húga pedig egészségügyi nővéri tanfolyamot végzett és előbb Zomborban, majd Beregszászon dolgozott. Ott ajánlották fel neki, hogy egy katonai kórházvonaton folytassa. Így került egészen Németország amerikai zónájába, ahonnan 1947-ben került vissza. Budapesten maradt, az Országos Idegsebészeti Klinikán. Nagyszüleim pedig '44 őszén, amikor Kiskőszeg ostroma miatt a falut kiürítették, a fiukhoz menekültek Budapestre. Nemsokára mindketten meghaltak, anyám nem mehetett el a temetésükre.

Kovács József

1956. október 21.

Ez volt a helyzet 1956-ban, amikor már enyhült a két ország viszonya és anyám útlevelet kért, hogy Pestre utazhasson. Mivel a kérelmét elutasították, úgy határoztam, hogy én fordulok útlevelekérellemmel az illetékesekhez. Azt meg is kaptam – talán azért, mert akkor már hetedik éve dolgoztam az Újvidéki Rádióban. Így történt, hogy 1956. október 21-én vonaton megérkeztem a

Budapest, 1956. október 25.

magyar fővárosba, életemben először jugoszláv útlevelemmel, magyar vízummal. Mintegy tíz napot szándékoztam ott tölteni, persze magánlátogatáson. Tomán Lászlóval utaztunk, ő is látogatóba ment.

1956. október 22.

A nagybátyámék a budai oldalon laktak, a János hegy oldalán, nagynénémnek a városközpontban, az Opera mögötti Dessewffy utcában volt a lakása, oda jelentettek be. A házbizalmi hamar elintézte a formáságokat, én pedig elindultam az OITI XIV. kerületi épülete felé, ahol nagynéném főnövér volt. Útközben a jugoszláv nagykövetségre is betértem: egy újvidéki rádiós kollégám üdvözlését közvetítettem, azt kérte, keressem fel egykori iskolatársát, aki a követségen harmadtitkár és sajtóattasé volt. Barátságosan fogadott, szívélyesen

elbeszélgettünk, azt mondta, nyugodtan tegyek eleget a pesti rádiós kollégák meghívásának, akik az előző hónapban jártak nálunk a Rádióban és felajánlották, hogy alkalomadtán elvisznek a Balatonhoz vagy a Hortobágyra. Ezután betértem a Rádióba is, ahol szíten barátként üdvözöltek, majd folytattam az utat Zugló felé. Itt említtem meg, hogy a véletlen folytán az említett klinikán dolgozott egy volt osztálytársam a zombori évekből, név szerint Paraicz Ervin (édesapja egy ideig ott volt állomásfőnök), aki a családjával '44 őszén visszatért az anyaországba. Ervin, aki az irodalommal is kacérkodott, orvostanhallgató lett. Másodéves egyetemistaként behívták, és faggatni kezdték, hogy honnan ismeri ő Kovács Józsefet (azaz engem), „aki a noviszádi rádióban tele szájjal szidja a mi szeretett Rákosi elvtársunkat”. Ekkor közölték velem, hogy (a velem való ismeretség miatt) kidobják a KISZ-ből (Kommunista Ifjúsági Szövetség), és elzárják előle a katoniorvosi pályát. Pedig oda szánták! Később híres idegsebész lett, egy ideig a kuvaiti emír háziorvosa is volt. Nos, a véletlen folytán ő is abban a kórházban dolgozott, ahol a nagynéném, így velem is találkoztam.

1956. október 23.

Másnap (október 23-án) délutánra Ervin megígérte, hogy elvisz a Petőfi Körbe, mondván, hogy az engem bizonyára érdekelni fog. S valóban elvitt oda, egy amfiteátrumszerű épületbe, ahol a legfelsőbb sorban kaptunk helyet. Ott éppen egy Pesten tanuló szerb lány mesélte az egybegyűlteknek (elégé rossz magyarsággal), hogy most már jó a helyzet, ami a két ország kapcsolatát illeti, megszűnt a „láncos kutya”-korszak, rendeződött Jugoszlávia és a Szovjetunió viszonya, ennek ellenére bizonyítékai vannak arról, hogy őt az ÁVO (Államvédelmi Osztály majd Államvédelmi Hatóság) még mindig figyeli. Még el is határoztam magamban, hogy később majd elbeszélgetek azzal a lánnyal, de egyszer csak váratlanul fiatalok egy csoportja rontott be a terembe és valaki elkiáltotta magát: „Iszkiriii! Futás, jön az ÁVO!” Kiderült, hogy Pesten már zűr volt, egy nagyobb csoport egyetemista a Bem-szobortól a Petőfi Kör felé tartott, előttük pedig ávosok igyekeztek a Petőfi Kör felé. Mikor ezt meghallottuk, mindannyian menekültünk, a Magyar Nemzeti Múzeum kertjén át a körútra. Akkor még nem tudtam, hogy mi zajlik: megijedtem én is meg Ervin barátom is. Kimentünk a körútra megnézni, hogy ott voltaképpen mi is történik. Fehér színű mentőautók szírénezva rohángásztak ide-oda, s a mellettünk állók figyelmeztettek bennünket, hogy a mentőautókban nem páciensek vannak, hanem ávosok, akik majd most körül fogják bennünket, és le fogják lövöldözni. Közben meghallottuk, hogy az a bizonyos egyetemistacsoport, amely ott kezdte a tüntetést a Bem-szobornál, a Margit híd budai hídfőjénél gyalog jön errefelé. Ervin barátom elbúcsúzott tőlem, rohant haza megnézni, mi van a feleségével meg a gyerekével, én pedig a szállásomra indultam. Ott október 23-án késő este még hallgattam a rádiót – azt hiszem, akkor már Kossuth rádiónak hívták –, de

éjfélig semmilyen hírt nem mondtak a történetekről. Közben az ablakon át már a lövöldözést is hallottam. Az épületbe érkezőktől tudtam meg, hogy a forradalmárok betörték a rádióba, s hogy ott lövöldöznek. Késő este nagynéném lakásán megjelent pesti unokaöcsém, aki Budakalászon dolgozott a textilgyárban, de nem mert kimenni, hanem eljött a Dessewffy utcába, hogy ott megaludjon. Éjfél körül ért oda, és ő mesélte, hogy Budakalászon is zűrös a helyzet.

1956. október 24.

Másnap reggel már mondták a hírekben, hogy felkelésről van szó, s hogy „a fiatalok a Himnusz hangjai mellett törnek-zúznak”. Úgy határoztam, hogy előbb felkeresem a nagynénémet a kórházban, ahová már érkeztek a sebesültek. Ott jómagam is segítettem vinni a sebesülteket. Délután átgyalogoltam a budai oldalra a nagybátyámhoz, ami körülbelül három óra gyaloglást jelentett. Ettől kezdődően egy egész héten át ez volt az én utam, ide-oda ingáztam egyik helyről a másikig, a nagybátyámtól a nagynénémig.

Miután már előző nap elterjedt a híre, hogy ledöntötték a Sztálin-szobrot, ami emlékezetes esemény volt, elhatároztam, hogy útközben elmegyek oda, megnézem én is. Amikor odaértem, a ledöntött szobrot nagy tömeg vette körül, csak a csizmák álltak még. Két ember ügyködött a szobor körül: az egyik forrasztópákával próbált levágni valamit róla, a másik meg fűrészsel. Mindenki szeretett volna emlékül vinni belőle egy darabot. Természetesen én is odamentem ahhoz az emberhez, aki fűrészelte, elmondtam, hogy külföldi újságíró vagyok, és megkértem, hogy adjon nekem egy darabot emlékül, de nem kaptam. A tömeg közben visszaszorított.

A Sztálin-szobrot aztán elvonszolták onnan, végigcsörömpöltek vele egészen a Nemzeti Színházig. Sodródtam a tömeggel, s mire odaértem, annyian voltunk már, hogy a szobor közelébe se férhettem. Verekedtek az emberek, hogy szerezzenek belőle egy darabot.

A továbbiakban nem kívánom az események sorrendjét ismertetni, hiszen azt már sokan megírták, csak azt, ami ezzel kapcsolatban velem történt.

1956. október 25.

Tehát miután most Budán aludtam, ismét visszatértem a pesti oldalra. Visszafelé jövet megérdeklődtem, hol van a Politika tudósítójának irodája, oda is betértem. Ott gyülekeztek a kiküldött tudósítók. Ott volt a 7 Naptól Kolozsi Tibor, a Magyar Szótól Apró Mátyás, a Belgrádi Rádiótól Branko Dadić, az Omladinától Ivan Ivanji, továbbá a Politika tudósítója, Đuka Julius. Đukával együtt néztünk körül a városban, láttuk a Parlament előtti lövöldözés színhelyét. (Ő kiválóan beszélt magyarul, édesanyja szabadkai volt). Később együtt mentünk el a Corvin közbe Pongrácz Gergelyhez, akit nekem is alkalmam volt megismerni, és jártunk a *Szabad Népnél* is. Láttam a rombolásokat, láttam a

holttesteket az utcán, a harckocsikat meg az összelőtt házakat, de a felvonulásokat is. Egy alkalommal olyan utcába tévedtem be, ahol magyar harckocsi állt be, amelyet az érdeklődők körülfogtak. A harckocsiból a bennlévők kidugtak egy cédulát, amelyen ez állt: „Mi magyarok vagyunk, ne bántsatok bennünket. Mi a ti oldalatokon vagyunk.” Nem mertek kijönni a harckocsiból, mert féltek. (Ugyanis többször megtörtént, hogy a tömeg valakire ráfogta, hogy ávós, nekiestek, kivégezték, s utána derült ki, hogy ártatlan volt.) Egyik nap egyik utcán mentem, másik nap másikon, vigyázni kellett. Egyébként is terjedtek a rémhírek, sok ember összevissza mesélt mindent. Időközben minden hidat lezárták Pestről Budára, egyetlenegy volt csak szabad, a Margit híd. Ahányszor csak átmentem, mindig mások ellenőriztek: hol katonák, hol rendőrök, hol karaszalaggal ellátott felkelők. Mindenkit igazoltattak. Nekem szerencsére mindig sikerült átjutnom. Néha úgy mentem, mint magyar, néha útlevelemmel, néha pedig magyarázkodnom kellett.

1956. október 28.

Délben felkerestem Budán egy rokont, Bedroszján Pétert, beszélgettünk, s közben a rádióon megszólalt a déli harangszó, ami a Rákosi-korszakban tiltott volt. A forradalmárok közölték, hogy ezután minden délben meg fog szólalni a rádióban a déli harangszó, tekintettel arra, hogy ez is a forradalom egyik vívmánya.

Akkortájt nem a követség épületében volt elhelyezve a jugoszláv konzulátus, hanem egy másik épületben az egykori Stefánia úton (akkor Népstadion úton). Ott volt a konzulátus meg a kereskedelmi és gazdasági kirendeltség is. A kereskedelmi kirendeltség vezetője egy újvidéki fiú volt, jó ismerősöm, Löwy Andor (szerbül: Andreja Levi). Felkerestem őt, megörült a találkozásunknak. Biztatott is, hogy ha arra járok, mindig nézzek be hozzájuk, mert ők mindenről értesülnek.

Közben hallottuk meg olvastuk is, hogy Nagy Imrét megválasztották, aki beszédet is tartott.

Már nagyon szerettem volna végre kijutni Pestszentlőrincre (ahol annak idején diák voltam), ott élt a barátom, akivel leveleztem. Vártam, hogy mikor indul meg a városi közlekedés.

1956. október 30.

Az utam ismét a rádió felé vitt, ahol már ki volt írva, hogy Szabad Magyar Rádió. (A hírek fejléceire is odagépelték a gépirónók azt, hogy „Szabad”.) A falakon látszottak a harcok nyomai. Elhatároztam, hogy bemegyek. Felmentem a szerkesztőségbe, ott volt egy Tóth nevű fiatalember. Megmutatta nekem azt a naplót, amelybe feljegyezték, hogyan folyt az ütközet a rádióért. Én azt az érdekes szöveget elolvastam, de nem volt annyi időm, hogy kijegyzeteljem. Később azt hallottam, hogy nem maradt meg: összetépték.

Budapest, 1956. október 25.

Haza, Jugoszláviába nem jelentkezhettem. Itthon nem tudták, hogy mi van velem. Azonban Kovács Béla öcsém, aki rádióamatőr volt, az éter hullámain addig keresett (és talált) egy olyan rádióamatőrt, aki az Amerikai út közelében lakott. Őt kérte meg, hogy keressen meg, illetve próbáljon kapcsolatot teremteni velem. A buzgó rádióamatőr meg is talált nagynénémnél a kórházban. Ott írtam is egy üzenetet, amit ő továbbított az öcsémnek.

1956. október 31.

Október 31-én ismét elmentem a Stefánia útra. Láttam, hogy Löwyék egy kocsiba csomagolnak be. Odamentem. Barátom akkor közölte, hogy kaptak egy szigorúan bizalmas hírt arról, hogy jönnek vissza az oroszok. Ezért sürgősen elrendelték nekik, hogy ürítsék ki az épületet, és azonnal utazzanak Bécsbe. Felkínálta nekem, hogy menjek velük. Az útlevél is nálam volt éppen. Azt mondta, hogy egy órán belül indulnak, gondoljam meg, megyek-e velük, vagy sem. Utóbb úgy döntöttem, hogy mégsem megyek velük.

Maradok.

1956. november 2.

Délután hallottam a rádióban: „A nemzeti kormány kabinetje ma kora délután Maléter Pál ezredest a forradalomban tanúsított bátor magatartásáért... vezérőrnaggyá léptette elő.”

Az Amerikai úti idegsebészetre felé (nagynénémhez) tartottam, hogy ott megaludjak, és másnap végre kiutazzak Lőrincre. Akkor közölték, hogy megnyugodott a helyzet, és ahol lehet, újraindul a városi forgalom, holnap osztják a fizetéseket és a nyugdíjakat, s hétfőn újra kezdődik a tanítás. Közben találkoztam Đuka Juliusszal. Azt mondta: Biztosan hallottad, hogy Malétert előléptették, tarts velem, elmegyünk gratulálni neki. Csodálkozva néztem rá, de ezt olyan természetesen mondta, hogy valóban csatlakoztam hozzá. Elértünk az összelőtt Kilián laktanyához, előtte az Üllői út végén kilőtt teherautók, egy harckocsi és rengeteg szemét volt. Jól ismertem a helyet, hiszen régebben itt volt a Lőrinc felé közlekedő 42-es villamos pesti végállomása, ahová gyakran jártam. A laktanya bejáratánál álló őrt kérte meg Đuka, hogy legyen szíves és hívja le a tábornok urat. Az eleinte vonakodott, de amikor a rámenős kollégám megmagyarázta, hogy kicsoda, hogy jugoszláv részről kíván gratulálni, hajlandó volt lehívatni. Ekkor megjelent a sovány, nyurga Maléter, zubbony nélkül, de csak ott helyben volt hajlandó megkérdezni, miért is keressük.

– Épp most varrják a tábornoki rangjelzést a vállapomra – mondta.

Đuka közölte velem, hogy csak gratulálni jött, hogy minden jót kívánjon a továbbiakban. Megköszönte, és elnézést kért, mert rengeteg a tennivalója. Kezet fogott velünk, és máris sietett vissza.

Így annyit mondhatok el, hogy néhány percre láttam, és hogy kezet is szorítottam Maléter Pállal.

Ekkor elköszöntem Đukától is, és őt sem láttam többé. (Később Dél-Amerikába kapott kiküldetést, és ma már nincs az élők sorában.) Kiváló újságíró volt, és e rövid idő alatt, ott Budapesten, jó barátságba kerültünk.

1956. november 3.

Megtudtam, hogy megindult a helyi közlekedés, s végre eljuthatok Pestszentlőrincre, de nem az összelőtt Üllői úton, hanem Kőbányán át. Busszal mentem ki oda, a végállomás a Szarvas csárdánál volt. Onnan már gyalog mentem tovább, és felkerestem végre a barátomat, Mirkai Lászlót. Ő nem volt otthon, csak a felesége, akiről kiderült, hogy bajmoki menekült lány. Leültetett, mondván, hogy várjam meg, majd érkezik a Laci. Délután meg is érkezett, és jól elbeszélgettünk. Náluk este meghallgattuk a kiszabadított Mindszenty érsek szózatát. Barátom nem akart este visszaengedni Pestre. Kérte, hogy maradjak ott, aludjak meg náluk. Beszélgetni akart még velem. Beszélgettünk is, késő éjszakáig.

1956. november 4.

Reggel 5-kor nagy lövöldözésre ébredtünk: az orosz katonák vonultak be ismét az onnan 500 méterre levő Üllői úton. Felcsavartuk a rádiót, és Nagy Imre beszédét hallgattuk, aki azt mondta, hogy „a kormány a helyén van, és továbbra is a kezében tartja az irányítást.” Ott maradtam tovább is a barátomnál, nem mehettem vissza Pestre, mert ott lövöldözés volt. Közben elfogyott a kenyereink: jobb híján burgonyát ettünk krumplival. (A városban egyébként azokban a napokban mindaddig sok helyen volt kenyér, tej, élelem. Ha netán betört valahol a kirakat, azt nem rabolták ki, hanem odatettek egy cédulát: „Becsületesek vagyunk. Nem bántjuk!” Ha pedig valamelyik kereskedőtől mégis elvittek valamit, akkor az üzlet elé odaállítottak egy széket kosárral, az önkéntes adományok gyűjtésére. Így kárpótolták a kereskedőt.)

A villanyáram-szolgáltatás nem szünetelt, végig volt áram. Lehetett hallgatni a rádiót. A Körúton hangszórókon keresztül hallgatta a tömeg.

1956. november 7.

November 5-ére, 6-ára minden elcsendesült. Én már nem akartam a barátomékat tovább terhelni, elhatároztam, hogy visszagyalogolok Pestre. Volt mit gyalogolni: délelőtt indultam el, és délután értem oda. Kimentem Kőbányán át a XIV. kerület szélére. Közben volt egy érdekes élményem. Kőbánya és Budapest között volt egy olyan másfél kilométer hosszú útszakasz, amelyen csak egy járda volt, bal kéz felől kőfallal, jobb kéz felől pedig vasúti töltéssel, amit drótkerítés vett körül. Afféle „egérfogó” volt. Ennek az útnak az elején találkoztam egy férfival, aki két nagy kenyeret cipelt Pest felé. Segítettem is neki. Az út közepe táján, honnan, honnan nem, egyszer csak váratlanul körülfogott bennünket három géppisztolyos szovjet katona. Elkezdtünk magyarul beszélni, s én félig szerbül félig oroszul próbáltam megértetni velük, hogy jugoszláv vagyok. Mutattam az útlevelemet is. Kiderült, hogy az „oroszok” még annyira sem tudtak oroszul, mint én – ázsiaiak voltak. Érdeklődni kezdtek tőlem, hogy merre van a Szezei-csatorna! Később tudtam csak meg, hogy őket azzal vezényelték oda, hogy a Szezei-csatornára mennek védeni a szocializmust, amelyet állítólag az angolok veszélyeztettek. Nos, ezek éppen Kőbánya és Pest között keresték a Szezei-csatornát. Miközben megpróbáltunk szót érteni, a katonáknak eszükbe jutott, hogy jó lesz, ha megmotoznak bennünket. Nem volt nálunk tiltott dolog, ám Laci barátom, mielőtt elindultam volna, a zsebembe nyomott egy almát, ami ott dudorodott a kabátom alatt. Ezt fölöttébb gyanúsnak vélték. Az egyik géppuskát szegezett a hasamnak, a másik pedig két ujjal óvatosan benyúlt a kabátzsebembe, és kiemelte az almát. Mikor látta, hogy csak alma, káromkodás közepette a földhöz vágta. Így alma nélkül maradtam. Útitársammal aztán mentünk tovább Pest felé.

Nagynéném a kórházban már nem tudta elképzelni, hogy hol vagyok. Rög-
tön adott egy köpenyt, hogy segítsek neki a betegek körül, mert akkorra már
ismét sok sebesült volt ott. Egyeseket, kényszermegoldásként, a pincében he-
lyezték el.

Éhes voltam, előbb ettem, majd késő estig hordtam le az ágyakat a pincé-
be, másnap pedig egész nap segítettem a betegek körül, még kötöttem is őket.
Természetesen beszélgettem is velük, s mindenki magyarázta, hol és hogyan
sebesült meg. Ezzel múlt el az egész napom.

1956. november 8.

Mondtam a nagynénémnek, hogy ma átmegyek nagybátyámhoz a budai
oldalra. El is indultam. Közben betértem a jugoszláv nagykövetségre is. Ott
minden további nélkül beengedtek. Felmentem az emeletre, a Hősök terére néző
sarokszobába. Az egy nagy terem, amelyben ott volt Kolozsi Tibor meg Branko
Dadić is. Elmondták, hogy a többi újságíró már hazautazott, közben engem
mint újságíró-kollégát bemutatnak a nagykövetnek, Dalibor Soldatićnak. Volt
ott még rajtuk kívül négy-öt személy, akik telefonálni próbáltak: név szerint
Kádár elvtársat keresték. Érdeklődésemre, hogy miről van szó, elmondták,
hogy az épületben van egy halott. Mégpedig egy nagykövetségi alkalmazott,
Milovanov, akit mindenki Limunnak becézett. Azután meg is mutatták, hogy
hol lőtte be (egy szovjet tankról) az orvlövész az ablakot, illetve hol lőtte fejbe
a szerencsétlen férfit, akit így életemben egyszer láttam, tizenöt percre. Holt-
teste már néhány napja a nagykövetség pincéjében volt, és azért keresték Ká-
dárt, hogy járjon közben a holttest elszállítását illetően. Különben nekem akkor
nem mondták (talán féltek megmondani), később tudtam csak meg, hogy akkor
Nagy Imre is az épületben tartózkodott.

Amikor már távozni készültem a nagykövetségről, felhívták a figyelmemet,
hogy óvakodjak attól a bőr bukósisakos orosz tisztől, aki az épület körül ólál-
kodott, s aki állítólag az említett tank parancsnoka volt. Mikor lementem, szinte
belebotlottam a tisztbe, aki az Andrassy úton egy kapualjból lépett elő. Félig szer-
bül, félig oroszul magyaráztam neki, hogy haza szeretnék utazni, azért voltam a
nagykövetségen érdeklődni. Két katona behúzott az épületbe, kiderült róluk, hogy
magyarok. Ott egy magyar tiszt elé vezettek, aki kifaggatott, majd amikor a két
katona szólt neki, hogy a bőrsisakos eltűnt, mondta, gyorsan tűnjek el.

Azt követően elhatároztam, hogy majd egy hét távollét után átmegyek Bu-
dára. Sikerült átjutnom nagybátyámhoz, aki már nagyom aggódott, mert nem
tudta, mi van velem.

1956. november 9.

Pénteken reggel ismét mehetnékem volt. Nagybácsim le akart beszélni, marasztalt, de mindhiába. A Dunánál a Bem-szobor és a hídfeljáró között tömeget láttam, amely megpróbált átjutni a Margit hídon, de a géppisztolyos oroszok nem engedtek át senkit Budáról Pestre, a tömeget pedig viaszorították. Én viszont mindenképpen át akartam jutni a hídon. Az őr mindenkitől követelte az írásos átlépési engedélyt, a „propusk”-ot, de olyan papírja senkinek sem volt. Ekkor gondoltam egyet, átnéztem a zsebeimet, és megtaláltam az újvidéki Szerb Népszínház és a mi Rádióink közös klubjának belépési igazolványát, amelyen jókora cirill betűkkel ez állt: PROPUSNICA. Ekkor támadt az ötletem, hogy a bal kezemben fogva letakartam az utolsó betűket, vagyis a NICA-részt, hogy csak a PROPUS látszott belőle. Elhatároztam, hogy megpróbálok ezzel átjutni a hídon. Odaléptem a szovjet katonához, nagy hangon köszöntöttem, hogy Zdravstvuj! És sikerült. Egyedül lépkedtem a hídon, dobogott a szívem, visszafordulni nem mertem, amíg át nem értem...

1956. november 13.

Végül úgy kerültem haza, hogy a jugoszláv konzulátus a rádió útján tette közzé: jelentkezzenek azok, akik ott ragadtak. Jelentkeztem én is. Jegyzékbe vettek, majd 13-án négy busz érkezett Pestre, hogy hazaszállítson bennünket. A tömegben viszont láttam Tomán Lászlót, akivel egész idő alatt nem találkoztam. Beültünk az autóbuszba, jegyzékbe gépelték a neveinket, méghozzá olyan sorrendben, ahogyan a buszban ültünk. Azt mondták, hogy útközben még meg kell állni a Gorkij fasoron, a szovjet városparancsnokság előtt, ahol majd még egyszer ellenőrzik a neveinket. Csak utána indulhatunk haza.

Tománnal beszélgettünk, s elmondtam neki az esetemet az orosz tiszttel. Közben bejöttek a buszba, és közölték, hogy nem mehetünk tovább, mert a névjegyzéket latin betűvel írták, s most az összes nevet orosz cirill betűs gépen kell átgépelni. A buszban voltak fiatalok, házások gyerekekkel és mások. Egy jó órát kellett várnunk az átgépelésre, akinek pedig közben ki kellett mennie végére, azok csak kettesével mehettek ki. Egyszer csak megjelent a bukósisakos orosz tiszt is, aki a lista alapján mindenkinek ellenőrizte az útlevelét, csak az enyémet nem!

Megismert.

Mindenki látta, hogy engem kihagyott. Ki vagyok én, hogy engem kihagy? – ezt nem értette senki a buszban. Gyanús lettem a többieknek. Szerencsémre Tomán Lacinak már elmeséltem a napokban történeteket, és ő megnyugtatta őket, hogy már korábban volt alkalmam találkozni a tiszttel.

Déltájban indult el a négy busz Pestről, előttünk és mögöttünk egy-egy páncélcsovi közlekedett. Kecskeméti kísérték bennünket, onnan Szegedre értünk.

Ott nagy érdeklődéssel fogadott a lakosság, közrefogott bennünket, hogy levelet, csomagot vigyünk az időközben Jugoszláviába menekült hozzátartozóinknak. Én is 4-5 levél továbbítását vállaltam.

Szabadkán szálltam le, onnan Zomborba mentem a szüleimhez, és a náluk levő kétéves fiamhoz, közben telefonon jelentkeztem a feleségemnek is. Utána utaztam csak vissza Újvidékre. A rákövetkező nap nem akartam azonnal bemenni a rádióba, gondoltam, otthon megpihenek. Fél óra múlva azonban már ott volt a rádió küldönce, azzal az utasítással, hogy azonnal menjek be, mert Tito nagy beszédet mondott Pulán, azt kell többünknek lefordítani, majd beolvasni.

Így is történt.

Lejegyezte: NÉMETH Ferenc

A szerző (1927) az Újvidéki Rádió nyugalmazott újságírója

Takács Ilona

AZ ÉN FORRADALMAM

Emlékezem, tehát vagyok

Az ötven éve lezajlott forradalom kibontakozásának megvoltak a fokozatai, a hullámtere, az amplitúdója. Hogy mi mozdította ki látszólagos nyugalmi állapotából a II. világháború veszteseként megszállt, megalázott kis hazában a kényszerű beletörődés hangulatát, s mi izzította fel a tiltakozás áramköreit, szinte képtelenség számba venni. Talán a szovjet kommunisták pártjának 20. kongresszusán megindult olvadás, azaz a sztálinizmus rémtetteinek feltárása, netán a munkáséleteket kioltó sortűz a lengyelországi Poznańban, vagy még inkább a Rákosi-klikk választási csalással kierőszakolt egyedurialma, amely 1955/56-ban a zenitjére érve, minden vonatkozásban egyet jelentett az ellehetetlenüléssel. A dolgok összefüggése értelmében mindez együtt és még sok más mozzanat, részlet természetes törekvése az egészszé szerveződésre.

Nem lehet tisztem teljes szellemi-történelmi körképet festeni e folyamatról, a magyar szabadságküzdelmek sorában a Dávid és Góliát harcaként aposztrofált 56-os forradalomról – hiszen sem történész, sem politológus nem vagyok –, de az események bekövetkezéséért hol dicsért, hol kárhoztatott nemzedékemnek, a fél évszázaddal ezelőtti 18–22 éves egyetemistáknak, közülük is leginkább a budapesti bölcsészhallgatóknak érzelem- és gondolatvilágáról megközelítő pontossággal szólhatok, kizárólag az emlékező hangján.

Kik is voltunk valójában? Zömmel a faluszélről, a József Attila által magasrendű lírába emelt peremvárosok ragyavert bérházaiból érkezünk a felsőoktatás intézményeibe, hogy megteremtsük-megalkossuk magunkból a szocializmus új értelmiségi rétegét. Áldhatták szerencsájukat, vagy hálálkodhattak protektoraiknak azok a polgári intelligenciából való fiatalok, akik elenyésző arányban ugyan, de mégiscsak besoroltak közénk néhány establishmentbeli káderszármazékkal együtt.

Hozzánk képest kétségkívül gazdagabb munícióval lépték át az egyetem küszöbét, de az irántuk kezdetben érzett idegenkedésünket-félszegségünket nem ez hívta elő, hiszen az ismeretanyagbeli hátrány némi igyekezettel csak-

hamar leküzdhetőnek bizonyult, hanem az a könnyedség, amellyel átlendültek a *de jure* és a *de facto* között mélyülő szakadékon! Szájuk sarkában ott fészkel az ironikus mosoly, s nyomban szétterült az arcukon, mihelyt mi, a rendszer „kiváltságosai” heves szócsatába keveredtünk az általában rosszul felkészített marxista szemináriumvezetőkkel. Egyszóval türelem, óvatosság, megfontoltág dolgában lekörözhetetlenek voltak, mintha előre tudták volna, hogy a mi fejjel a falnak rohanásra hajlamosító hevülékenységünk, lazább félmondataink ilyen minősítések megfogalmazására ihletik a leendő káderezőket: „politikailag megbízhatatlan”, „felelőtlen politikai kijelentései vannak” (ez utóbbival én is dicsekedhetem), „ideológiailag éretlen” s hasonlók. Nos hát az efféle „szíves ajánlás” elriasztotta tőlünk a vidéki pityipalkókat, és többünket megfosztott attól, hogy elfoglaljuk az eredetileg számunkra meghirdetett állást, így alacsonyabb gradációjú pedagógusi munkával kellett beérnünk. Azért mégis egész jó tanár vált belőlünk.

Pedig a rendszer mintha épp ezzel ellentétesen buzgólkodott volna. Úgy látszik, korifeusai félreértették Marxot, aki óvott attól, hogy „a forradalom felfalja önnön gyermekeit”. Újmódi értelmes cselekvésre képtelenül, letűnt korok diktatorikus eszközeit kezdték alkalmazni – persze sajátos cirádákkal ékesítve – az istenségnek kikiáltott vezér és a párt javára. A Római Birodalomtól ránk hagyományozott „Divide et impera” elvén öt nemzetmegosztó kategóriába sorolták az embereket, s aki kimagasodni merészelt a maga nyájából, vagy kapcsolatot keresett a szomszéd akolba rekesztettekkel, arra kíméletlenül lecsaptak. A *mun-kás, paraszt, értelmiségi, egyéb* (kisiparosi, vállalkozói réteg), *osztályidegen* definíciót egyesek bélyegként viselték a homlokukon, mások kitüntetésként a keblükön.

Tizenegy éves gyerekként, azt követően, hogy százötvenzred magammal személyesen Rákosi „pajtás” avatott úttörővé a budapesti Népligetben, én is úgy véltem, megfordult a szél, most a hozzám hasonló sorsúak a társadalom urai-arisztokratái, még ha ez egyelőre nem változtat is proliságunkon. Egy váratlanul rám zuhant esemény azonban szétfoszlatta naiv elképzelésemet: kis idő múltán az egységbomlasztás egy más dimenziójának a sértettje, majdnem az áldozata lettem.

Mivel a hatalom területileg is igyekezett megosztani az országot, északi és keleti részét szembefordítani a nyugati és a déli végekkel, nem érte be a „gaz kapitalista”, illetve a „szakadár szomszéd” felől kiépített aknazárral, első és másodfokozatú határővezeteket is kijelölt, nehogy egy légy is átrepülhessen kémkedni, majd visszatérve fontos üzeneteket elzümöggni a szocializmus ellen szervezkedő „sógoroknak” vagy a még veszedelmesebb „láncos kutyának”.

Ez a kiötlőjének agyalágyultságára valló intézkedés a diktatúra természetéből fakad: szüksége van ellenségre, kitalált veszedelemre, fenyegetettségre ahhoz, hogy saját hatalmát legitimálja.

Budapest, 1956. október 25.

De mit tudhattam 1950 augusztusában minderről én, a tizenhárom éves gyerek¹, vagy akár a szüleim? Gyanútlanul szálltam fel hát a Déli pályaudvaron a Szombathelyre induló személyvonatra abban a meggyőződésben, hogy 10-11 óra elteltével, akárcsak az előző szünidei utazásaim monotonijának elszenvéde után, bekopogtathatok a Vas megyei Nádasdon élő nagyanyám kis házának ajtaján.

Nem így történt. Szombathelyen átevíckéltem a szentgotthárdi vonatra, s amikor Körmentre érve le akartam szállni róla, egy fiatal férfi visszarángatott, majd egy alumíniumkeretbe foglalt igazolványfélélt villantott a sikoltozásomra sebtében előkerülő kalauz szeme elé, aki átlátva a helyzetet, rögtön kámforrá vált.

Valamelyest megnyugodtam. Épp elég detektívfilmet izgultam végig ahhoz a hetedik kerületi bolhamozikban, hogy rájöjjek, fogvatartóm nyomozó, és rövidesen maga fog fényt deríteni ártatlanságomra, hiszen semmi bűnt nem követtem el. Csakhogy a civil ruhás rendőr másképp látta a helyzetet, és csak úgy záporozta rám a kérdéseit: kihez, miért, kinek a megbízásából, mit viszek? Közben megérkeztünk Szentgotthárdra. A vonat útja itt véget ért, de az én kálváriám nem: a határállomás kis kopott várótermében étlen-szomjan s álltomban faggattak most már hárman – keki ruhások is – este tíztől hajnali háromig. Az eltörődöttségtől, kialvatlanságtól többször elvesztettem az eszméletemet egy-egy pillanatra, de amikor összeroskadni készülő testem megingott, e mozdulat-

ra mindig magamhoz tértem. (Jóval később jutott eszembe, hogy akár meg is halhattam volna, hiszen szívhibás és szorongásos gyerek voltam.)

Mialatt a semmiért gyötörtek, az járt a fejemben, hogy ez a tortúra menten befejeződhetne, ha az élveteg, tunya nádasdi postamester végre felveszi a telefont, s igazol engem meg a nagyanyámat. De hiába ismétlődtek a csengetések, a füle botját sem mozdította, így vallatóim egyre gyanakvóbban néztek rám, mintha Nádasdot is csak kitaláltam volna, akár a nagyanyámról szóló mesét.

Végre elhallgattak, s miután felkucorodtam a várótermi padra, s egyikük lópokrócot hajított rám, távoztak. A nehéz izzadságszagot árasztó takaró alatt, a bolhacsípések ellenére, letaglózott az álom. Fél hat körül felráztak, mert megérkezett egy nádasdi illetőségű határőr, és azon nyomban tisztázódott a személyazonosságom. A civil ruhás gyűlölködve mért végig, engem hibáztatott, amiért nem sikerült neki a „nagy fogás”. Az ő intésére elszedték tőlem teljes vagyonomat, három és fél forintot, azon váltottak jegyet számomra Körmendig. Ocsmányság, morogtam magamban, mintha én akartam volna megtenni ezt a majdnem vesztemet okozó kitérőt!

Ilyen és száz másfajta sérelem mindenkit ért az ötvenes évek Magyarországon: a rendszer funkcionáriusai utolérhetetlenek voltak a személyiségi jogok lábball tiprásának kimódolásában, pribékjeik az abszurd rendelkezések végrehajtásában. Az önimádatba ájult pártvezetés már nem tudta, mit cselekszik. Logikus következménye volt ennek a párton belüli szakadás: a hatalmi mámorban tobzódókkal szemben felsorakoztak a változást sürgető tényezők, élükön a józan ítélőképességéhez visszataláló Nagy Imrével. Hozzájuk csatlakozott az értelmiségi elit és holdudvara, a tanulóifjúság.

„Hunniában valami készül”

Ady Endre

Számomra a forradalom augusztusban intett be a terményforgalmi vállalat kis füledt irodájának ablakán. Gyűlöletes hely volt ez: Nádasd és a környékbeli falvak földművesei kénytelen-kelletlen, fakó tehénekék vontatta szekéren, ide hozták átadásra egész évi munkájuk eredményét, a gabonatermésüket. Az A (adó)-jelzésűtől ingyen, a B (beszolgáltatási)-jelűtől a piaci ár tizedéért, az É (értékesítési)-kategóriájútól az egyharmadáért kellett megválniuk. Minket hármunkat, akik mint idénymunkára szerződtek kiállítottuk a beszolgáltatásról tanúskodó vételi jegyeket, és leszámoltuk az „elkommunizált” terményért a filléreket, a kérges tenyerek láttán elfogott a szégyenérzet és a szánalom.

Az előző nyarakon keserűségükben, megalázottságukban némaságba burkolózó gazdák most kinyitották a szájukat, nyíltan szidták a rendszert, a mázsálóház felől tehénböggéssel, lónyérítéssel színezett szitok, nevetés gyűrűzött be a

tárt ajtajú helyiségbe, majd a heherészést kiváltó halogyi² Kónya bácsi maga is belépett hozzánk.

– Mesélem emezeknek – intett a kint várakozók felé –, hogy a minap, trágyaforgatás közben látom ám, idegen kéz kaparász az utcaajtómon, valaki el akarja érni a závárt. Jobbra tolja, akkor nyílik, tanácsolom neki. Ahogy kimondom, ripsz-ropsz, már bent is terem az udvaromban egy tinglitangli csárdából szalajtott aktatászás. Hát maga mit akar, kérdem, már megint gyűtt zabrányi³? Sértődötten kioktat: mi nem zabrálunk, mi rekvirálunk. Aha, maguk szerint. Én meg úgy látom, a kettő között csak annyi a különbség, mint mikor a seggem helett azt mondom, a valogam.

Felélénkültünk egy picit, jólesett derülni a nyomorúságunkon. Általában is engedett béklyóink szorítása. Egyelőre még suttogva, de úton-útfélen Rákosi Mátyás bukásáról, az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) tekintély- és térvészteséről szólt a fáma meg persze a viccek özöne. A várakozás feszültsége vibrált a levegőben.

A fővárosban, ahova a szeptember 15-i tanévnyitóra érkeztem, még kifejezettebb volt a zsongás, az emberek a presszóban, utcákon, tereken, üzemekben, hivatalokban, egyszóval mindenütt a legújabb történéseket taglalták; az egyetemi folyosókon a hallgatók kisebb-nagyobb csoportokba verődve osztották meg egymással értesüléseiket. Valóság-hírek, szárnyra kapott legendák keringtek arról, mi minden hangzott el az írószövetségi összejöveteleken, mit nyilatkoztattak ki a Petőfi Kör tagjai, mit fejtettek ki neves íróink-költőink, továbbá a zene és képzőművészet nagyjai vallomásos felszólalásaikban. Fülünkbe jutott például, hogy Veres Péter, mindnyájunk Péter bácsija így szólt egy gyűlésen: „Eddig szarba mártottam a tollam, többé nem teszem, mert érzem, hogy büdös.” Zelk Zoltán pedig, akinek akkoriban jelent meg vékonyka, de tartalmilag, esztétikailag igen megnyerő kötete, az *Alkonyi halászat*, nagy szomorú szemét két ágáló ifjú titánra emelve, állítólag azt mondta: „Ti csak beszéltek, beszéljettek is, de mit tehetek én, aki megírtam *A hűség és a hála énekét*⁴?”

Ezek az igaz vagy költött történetek lelkesítőleg hatottak ránk, és megszabták az egyetemen elkezdett, majd a kollégiumban – a fiúk a Ménesi úti Eötvösben, mi, lányok a Rákóczi úti Zrínyi Ilona diákszállóban – folytatott, gyakran éjszakába nyúló beszélgetéseink irányát. A példák nyomán mi is hozzáláttunk – ő, Istenem, akkor még mennyire folttalan – lelkiismeretünk vizsgálatához: most, amikor a keletnémetek mozgolódnak, amikor a lengyel munkásság sztrájkokkal, tüntetéssel tiltakozik a szovjet mintára kiépített elnyomó rendszer, a jogtalanság, az élet minden területén megnyilvánuló álság, a bűnbakkeresés meg főként az általános szegénység ellen, etikus magatartás-e, hogy a magyar társadalomra oly jellemző kétarcúság, a „más vagyok otthon, más a lakásomon kívül” skizofrén állapot mögé húzódva, sunyin elfogadjuk az ösztöndíjat attól az államtól, amelynek úgyszólván egyetlen intézkedését sem helyeseljük? Nem

az illenék-e inkább hozzánk, hogy a nyílt szembenállást vállalva közöljük kifogásainkat, illetve követeléseinket?

Hamarabb érkezett ennek történelmi pillanata, mintsem reméltük volna.

Jó néhányunk figyelmét ezekről a súlyos dilemmákról átmenetileg elterelte egy bejelentés. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) énekkarának vezetője örömmel hozta a kórustagok tudomására, hogy mivel meghívást kaptunk bécsi és pozsonyi fellépésre, egy hétre edzőtáborba vonulunk. A helyszín Leányfalu, a több jeles ember által is lakott vagy látogatott Duna menti enyhely, melynek nyugalmat adó szépsége Móricz Zsigmondot is elbűvölte, erről tanuskodik ott épített háza. Jóllehet napi hat órát énekeltünk, többnyire állva, s ez nem kis munka volt, az üde környezetben remekül éreztük magunkat. Meg hát hogya, hiszen külföldi vendégszereplésre készültünk abban a periódusban, amikor a nyugati határon nemhogy átjutni volt képtelenség, de a közelében élni lakni is bűnnek számított.

Mi ez az engedékenység? Hátrál a hatalom? Kedvezni akar nekünk? De mit vár érte cserébe? Bizony, érelődni kezdett bennünk a gyanú, amelyet igazolni látszott az a tény, hogy hirtelen megnőtt, új tagokkal gyarapodott a kórus, de még csak nem is sejtettük, kiket és miért varrtak a nyakunkba. Miután fölengedett a kölcsönös idegenkedés, a jövevények elmondták, hogy a Lenin Intézet hallgatói voltak, és most, hogy alma materük megszűnt, az utolsó évfolyamot átvezényelték a bölcsészkarra.

Szóval a „birodalmi” főiskola, hosszan tartó halódás után, beadta a kulcsot! Eredetileg Lenin műveinek tanulmányozására hozták létre, de az éber cenzorok újra meg újra annyi kivetnivalót találtak Iljics gondolataiban, hogy az életmű, minden ismétlődő „össz”-kiadásakor, egyre szűkült, mígnem alkalmatlanná vált a tudományos kutatásra. Ekkor az érintett tovarisok⁵ átnyergeltek az orosz-tanárképzésre, de íme, most ennek is vége. Hát nem ejtettünk érte könnyet. Maguk a „leninisták” sem borongtak sorsuk illetően fordulatán, különösen Matyi nem, közülük a legélénkebb, a garabonciás diák huszadik századi mása. Velünk együtt enyhe kárörömmel nyugtázták a történeteket, hiszen ez az esemény is annak a jele, hogy lazulnak az eresztékek, inog a rendszer.

„Meghalt a cselszövő”

Egressy Béni

Dalban gazdag, léleküdtető hét után visszaringott velünk Budapestre a séta-hajó, s mihelyt méltósággteljes lassúsággal beúszott a kikötőbe, a parton várakozó hozzátartozók, barátok ránk zuhogtatták kérdéseiket, információikat. De a dolgok állásáról az elkövetkező napokban az egyetemen értesültünk igazán. Főként az foglalkoztatott bennünket, hogyan fog reagálni a közvélemény a nemrég rehabilitált Rajk Lászlónak és sorstársainak újratemetésére.

Budapest, 1956. október 25. – Astoria Szálló

Akkortájt már elég sokat tudtunk a sztálini személyi kultusznak és honi változatának rémségeiről – a koncepciós perekről, a munkatáborokról, a középkori kínzásnemek alkalmazásáról, a fővárosi Sztálin út⁶ 60. alatti vattakamráról –, hiszen a tilalom ellenére kiszivárogtatott hírek futótűzként terjedtek szerte az országban. Mintha ezt kevesellte volna, a sajtó a temetést megelőző napokban áthágta a tabutémagátat, és szinte kéjjel részletezte a szörnyűségeket. Vajon kinek a megbízásából, és mi lehetett ennek a tömegsokkolásnak a célja: ki volt az, akire mint egyre a teljes felelősség súlyát rá akarták terhelni; és ha az az *egy* bűnös, vajon a többi ártatlan-e?

Csak úgy cikáztak agyunkban a kérdések, gondolatok. Erkölcsi romlatlanságunkban képtelenek voltunk felfogni: hogyan épülhet egy rendszer hazugságra, állam- és pártvezetése hogyan pazarolhatja erejét ellenségkép kiókumlálására, idegborzoló-észbontó gonoszított elrendelésére, majd – mint Rajk Lászlóval⁷ történt – az abszolút elkötelezett végrehajtó vád alá helyezésére, végül a likvidálására? Időbe telt, míg rádöbbsentünk, ez a hatalom derékig merült önnön véres mocskában, s az a „nagy koncepció”, amelyre ideológiai előhada a kirakatpereket alapozta, nem más, mint hagymázás rémálom.

Mialatt ugyanennek a hatalomnak a reprezentánsai a „nagy színjátékra” készülődtek, bennünket az egyetemen kapcsolatos feladataink foglaltak le, közben-közben – főként mi, lányok – százszor is meghánytuk-vetettük, mi az a leg-

fontosabb öltözködési kellék, amelyet a közelgő őszi-re való tekintettel feltétlenül meg kell vennünk. Nekem könnyű volt döntenem. Mivel a teljes lábbeliállományom egy pár szandált számlált, megfelelő őszi-téli cipő felkutatására indultam, szerény ösztöndíjjammal a zsebemben. A kollégiumtól egy tyúklépcsnyire levő Úttörő Áruházban mindjárt rá is találtam, és első látásra beleszerettem: harmincötös volt, barna, recézett a másfél centi vastag gumitalpa, remekül simul a lábamra, fűző fogta össze, s még díszítés is futott körbe rajta.

Pont jókor került a birtokomba, ugyanis pár nap múlva közölték a fiúk: – Hatodikán számítunk rátok. Ne felejtsetek, nem lesz villamos, idejében kell indulnotok! Találkozás a Kerepesi temetőnél.

Vadonatúj „lábtűm” alkalmasságában bízva gyanútlanul vágtam neki a gyalogszerrel megteendő útnak. Csakhogy a cipőm megcsúfolta reményeimet, törni kezdte lábamat a galád. Emiatt mire kissé elkésve a főkapuhoz értem, jól fejlett hólyaggal mindkét sarkamon, már javában hullongtak a szóvirágok; elévülhetetlen érdemeikről, bátorságáról, hősiességről, hűségéről tremolózott a szónok, majd a kínvallatás módozatait érintve kis hatásszünetet tartott...

A sarkamat égető, forrón nyilalló fájdalomtól félalélta, a hallottaktól megrendülve jobbra-balra kapkodtam a fejem, közel álltam ahhoz, hogy elsírjam magam. A tömegben egy villanásnyira támadt résen át szemembe ötlöttek a koszorúk babér- és fenyőillatától bódult, gyászfátylas özvegyek, az apák nélkül felserdült árvák, amint a mértani pontossággal felsorakoztatott koporsók felé hajolva, fekete szegélyű fehér zsebkendővel itatják fel arcukról a könnyeket és a tűző napon előgyöngyöző verejtékcseppeket.

A közelemben megszólalt Bandi, a történészfiú, s a pillanattal előbb látott kép egyszeriben elillant, mintha filmszakadás következett volna be. – Gyerünk – mondta fojtott hangon, nehogy zavarja a szertartást –, majd mi megmutatjuk, ki az igazi mártír. Aki akar, velünk tart.

Egykettőre négyes sorokba rendeződtünk, s mivel még érvényben volt a járműforgalom tilalma, kiléptünk az úttestre, és némán megindultunk a Kerepesi úton a Keleti pályaudvar felé. Úgy tetszett, senki ügyet sem vet ránk, de mint jó két hét múlva kitudódott, nagyon is szemmel tartottak bennünket.

Kimarjult lábbal minden lépés nehezemre esett, alig vánszorogtam, de nem volt bátorságom – szégyelltem volna – elhagyni azt a kétszáz-kétszázötven fős csapatot, amelyben tulajdon merészségüktől részegülten ott vonultak az évfolyamtársaim: Lujza, Rózsa, Zsóka, Bandi, Jóska, Iván... meg a képzőművészeti akadémia hallgatói, köztük Erika, a kedves festőlány.

A pályaudvart elérve ráfordultunk a Thököly útra, onnan balra kanyarodva a széles Dózsa György út középső sávján meneteltünk első célállomásunk, a Sztálin-szobor felé.

Ez a monolitiként égnek meredő szoborszörny roppant arányaival mintha uralta volna a teret-időt, ki kellett hát fejeznünk, hogy azért sem tartunk tőle,

nem hódolunk be neki. Egy srác máris vezényelt: „Jobbra igazodj!” „Jobbra nézz!” Felszólításának engedelmességgel, Dzsugasvili háta mögött, fejünket is elfordítva tőle, táncritmusra vertük ki a díszlépést, ugyanis a bölcsészfiúk, mintegy talpalávalóként, elfütyülték Erkel Hunyadiójából a „Meghalt a cselszövő” kezdetű indulót.

A füttykoncert nagy tetszést aratott, mert azt is beleértettük: „Fütyülünk rád, Jozsif, te istenverese!” Felvidultan haladtunk tovább, a jugoszláv követség közeli villája felé. Odaérve óvatosan kiléptem a cipőből, s elborzadva láttam, hogy a sarkamon éktelenkedő hólyagok feketére váltak, merő véraláfutás szegény lábam, melyet csak éles-szűrős fájdalmak árán tudtam visszaerőszakolni a helyére. – De mi ez a Rajkék szenvedéséhez képest?! – győzködtem magam, s a többiekkel együtt üvöltöttem: „Éljen a magyar–jugoszláv barátság!” Mi őszintén hittük akkor, hogy Tito „harmadik útja” az arany közép, célravezető. Kinek fordulhatott volna meg a fejében, hogy alig pár hét múltán éppen délről⁸ ér bennünket a legnagyobb áruhas?

A továbbiakban a sarkam állapota annyira romlott, hogy csak töredezett képek maradtak meg bennem arról, milyen úton jutottunk el az amerikai és a lengyel követség elé, a jelszavak azonban máig fülemben csengenek. Az amerikai követség előtt ezt kiabáltuk: „Kereskedelmi kapcsolatokat Amerikával!” A lengyeleket pedig, akikhez közös történelmi múlt, egyfajta testvériség fűz bennünket, a szolidaritásunkról biztosítottuk: „Testvéreink, lengyelek, együtt-érzünk veletek.”

Hogy, hogy nem, egyszer csak ott álltunk a Sztálin út hírhedt 60. számú palotájával, a rettenet házával szemben az úttesten. Valamilyik fiú a zsebéből előhúzott papírról tiltakozást olvasott fel, követelve az ávos terror azonnali megszüntetését. Utána Bandit, a már említett történelem szakos társunkat, jóllehet a 180 centit is felülütő, derék legény volt, igazi dalia, két fiú a vállára emelte, hogy mindenki jól láthassa, hallhassa. Így több mint három és fél méter magasból hangzott el József Attila *Levegőt!* című verse szép, értelmező előadásban.

Miután a szavalat véget ért, és Bandi visszakerült a földre, meglódult a menet, és irányt vett az első magyar miniszterelnök, a mártír Batthyány Lajos emlékére állított szobor, az örökmécs felé. Néma főhajtással fejeztük ki tiszteletünket a több mint száz évvel azelőtti bosszúhadjárat és hatalmi terror áldozatának; kis babékoszorút helyeztünk el az emlékművön, végül elénekeltük a Himnuszt.

Itt csoportokra szakadozott csapatunk, majd párokra, ki-ki ment a maga útján. Én senkivel sem tudtam lépést tartani, meg-megálltam, hogy enyhítsem kínjaimat, és erőt gyűjtssek a továbbjutáshoz. Mire a hazaút feléig elvergődtem, már minden ismerősömet, akihez esetleg segítségért fordulhattam volna, felszippantotta a nagyvárosi forgalom.

Másnap papucsban elcsoszogtam az orvoshoz, aki egyheti betegszabadságra utalt, de mivel makacs sebeim ennek lejártára sem forrtak be egészen, cipőviselésről szó sem lehetett, az enyhe időjárás jóvoltából szandálban jártam hát az előadásokra.

A lengyelek iránti szolidaritás jegyében tartandó tüntetés előtti napokban minden egyetemen felforrósodott a hangulat, megbeszélést összejövétel, vitagyűlést tanácskozás követett: az ifivezetők program- és időpontokat egyeztettek; a Szegeden létrejött MEFESZ, a magyar egyetemistákat, főiskolásokat magába ölelő szövetség pedig a diákifjúság követeléseit vázolta fel, majd minden felsőoktatási intézményhez eljuttatta felülbírálására, megjegyzések, kiegészítések megtételére. Így kristályosodott ki az a *Tizenhat pont*, amely a teljes magyar valóságra kiterjedve, radikális változásokat sürgetett.

Ez az együttműködés azt tanúsította, hogy a hatalom nem tudott éket verni közünk. A munka dandárja azonban még előttünk állt: eztán következett a felsőbb instanciákhoz, mindenekelelt az egyetemi vezetőségekhez intézendő folyamodványok benyújtása, a dékáni és rektori hivatalok jóváhagyásának kicsikarása, majd az illetékes minisztériumhoz kellett beadvánnyal fordulni, végül a közbiztonsági hatóságot meggyőzni arról, hogy nyugodtan engedélyezhetik a tüntetést, az egyetemi ifjúság fegyelmezett, nem dől be semmiféle provokációnak, minden a legnagyobb rendben fog lezajlani.

A hatalom nehezen, de végül is beadta a derekát. Az egyetemisták ujjongva ünnepelték győzelmüket, annak elérését, hogy október 23-án megtarthatják a „lengyel szimpátiatüntetést”, ezer- és tízezerszám kivonulhatnak az utcára, és megízlelhetik a szabadság édességét.

„Szerdai nap volt akkor a vásár”

Illyés Gyula

A Rákóczi úti diákszállóban is magasra csapott a lelkesedés hulláma. A mellettünk lakó két albán lány értetlenül, megütközve figyelt bennünket, majd összecsomagoltak, és elmentek a követségükre. Ugyanígy tett a népes kínai csoport, továbbá a szovjet, keletnémet, csehszlovák, román társaság, az ikonarcú bolgár lányok koszorúja, még a kellemes küllemű lengyel hallgatók is, akik vélhetően a legtöbbet fogtak fel szándékainkból. Szóval pár óra alatt egyharmadával apadt a kollégiumi létszám, a külföldi diáklányokat mintha a föld nyelte volna el.

Sebaj, vettük tudomásul vállrándítva, elvégre ez a mi ügyünk. Ebben a boldogító tudatban valami addig soha nem tapasztalt izgalom kerített hatalmába bennünket, és már órákkal a kijelölt időpont előtt készülödni kezdtünk a tüntetésre. Mi tagadás, csinosítottuk magunkat – a nő a forradalomban is nő –, a legjobb ruhánkba bújtunk, igyekeztünk megnyerő külsőt ölteni a nagy alka-

lomra. Hogy kinek akartunk tetszeni? Egy ikerpárnak, az utóbbi hetekben oly sokat emlegetett Szabadságnak és Demokráciának, remélve, hogy addig elérhetetlennek tűnő magasságukból lehajolnak hozzánk.

Mielőtt felrántottam volna, kis szónoklatot rögtönözve próbáltam megnyer-
ni a magasztos ügynek a cipőmet: – Barátom, Gojzer Hernyótalpas! Felejtsük
el, hogy meggyötörtél! Mostantól fogva ne sebezsd, hanem óvd a lábam! Légy
a segítségemre, mert nagy dolgoknak megyek elébe! – Amikor a szobatársaim
észrevették, hogy bumfordi orrát gyengéden meg is simogatom, nem tudták
visszafojtani röhögésüket. – Lesz ennek hatása? – kérdezte egyikük. – Biztos
vagyok benne, hogy többé nem okoz gondot – mondtam mély meggyőződéssel.
Úgy is lett.

A szobában nyolcan laktunk, ekkor még teljes volt a létszám. Nem beszél-
tünk róla, de kimondatlanul is tudtuk, hogy ketten nem tartanak velünk a tün-
tetésre, ketten a fiúikkal később csatlakoznak hozzánk, egyet a kíváncsiság hajt
ki majd az utcára, s valami fedezékből fog szemlélődni, egy meg akkor indul el,
ha úgy véli, ideje bekapcsolódnia a történetekbe. A két nyughatatlan pedig, Kati
meg én, máris rohantunk, nehogy bármiről is lekéssünk.

– Fix und fertig⁹ – állapította meg tükörképére pillantva Kati, aki imádta
német kifejezésekkel élénkíteni a mondatait –, de most már schnell¹⁰ – sürgetett
kis, vékony természetéhez képest erőteljes hangján.

Kettesével átugrálva a lépcsőfokokat repültünk le a második emeletről a
földszintre, elhúztunk a szűrős tekintetű portás néne üvegalitkája előtt, és ki-
viharzottunk az utcára.

Kint nyári derűvel sugárzott a nap. Meghatottan hunyorogtunk az október
végén szokatlan fényzőnben, mert magától értetődően úgy fogtuk fel, hogy
minden értünk van, elképzeléseink beteljesedését segítő egyesült a termé-
szet a pozitív szellemi energiákkal. Elragadott bennünket a lelkesedés, eufori-
kus hangulatban, egymásba kapaszkodva állongtunk kis ideig a Múzeum körút
kellős közepén, szemben az Astoriával, mígnem eszünkbe villant, hogy már re-
mízben a villamosok, a hatalom ma is szünetelteti a járműves tömegközlekedést.
Lehetséges, hogy a hóhér helyébe lépő ítéletvégrehajtó Gerő is készül valamire?
Afféle „üdvözítő” beszédre mindenképpen, ezt jó előre beharangozták.

De törődünk is akkor ezzel! Átszökkentünk a szemközi oldalra, és olyan
felszabadultnak éreztük magunkat, hogy szinte lebegtünk a Kossuth Lajos ut-
cán, a premontreiek egykori rendházában működő bölcsészkar felé tartva.

– „Szerdai nap volt akkor a vásár” – skandáltam Illyés Gyula Petőfiről szóló
könyvének nyitó mondatát. – Tá ti ti tá tá! A szerda a márciusi ifjak napja volt,
a miénk a kedd. A történelmi március 15-én egész nap zuhogott vagy legalábbis
szitált az eső, mégis mennyi forradalmi cselekményt hajtott végre a nagyszere-
rű elődök! – lelkendeztem. – Nekünk meg itt ez az arany ragyogás! Mindennek
sikerülnie kell. – Igen – helyeselt Kati –, most miránk tekint a történelem.

A díszterem hirtelen feltárult ajtaján kizuhant a lárma, kis híján elsodort bennünket. Ahogy csillapodtak az indulatok, az egymást vonzó-taszító szavakból lassan kivehető lett, mi a vita tárgya: vajon néma vagy hangos legyen-e a tüntetés? Mindkét elképzelés mellett szóltak okos érvek.

– A néma azért jobb a hangosnál, mert kevésbé provokatív – emelkedett a többi fölé Tamás¹¹ hangja. – Ha azonban kiabálni kezdünk, okot adunk arra, hogy a tömeg ellenjelszóval hurrogja le a miénket, így megmozdulásunk óhatatlanul szovjetellenes tüntetéssé fajuljon.

Hogy szavainak nyomatékot adjon, Tamás fehér vászon tornacipőjében – nyilván nem volt neki más – izgatottan felugrott a dobogóra. – Jól gondoljátok meg, milyen retorziót vonhatna ez maga után!

– Márpedig valamilyen jelszóban meg kell állapodnunk, mert tudomásomra jutott – mondta a felindultságtól remegve egy másik fiú –, hogy Marosán György, a párt második embere bejárta Angyalföld és Csepel üzemait, és az ifjúnunkásokat ellenünk uszította, azt hazudva, hogy mivel értelmiségiek leszünk, máris lenézzük őket.

– Gyalázat! – zúdulnak fel többen. – Miért, mást vártatok tőle? – replikázott egy lány. – Már gyakorlata van az árulásban. Mint szocdemes átevíckélt Rákosiékhoz, és segítette szétverni a saját pártját.

Nos hát ilyen szóviharban született meg a tüntetésünk egyetlen jelszava: „Munkás-, parasztgyerekek, együtt megyünk veletek!” Továbbá abban állapodtunk meg, hogy nyolcas sorokat alkotva egymásba karolunk, nehogy agent provocateur férközhessen közénk.

– Sorakozó! – hangzott fel végre az annyira várt vezényszó a Váci utcában, onnan kanyarodtunk a Duna-partra, a Petőfi-szoborhoz, hogy meghallgassuk Sinkovits Imre előadásában a Nemzeti dalt.

Valaki a kezembe nyomta a bölcsészkar szűzies zászlaját – az ezüst színű nyélen lengő habkönnyű világoskék-fehér selymet –, boldogan vettem át, de mindjárt kitűnt, nem volt valami nagy ötlet a majdnem legalacsonyabb lányra bízni, hiszen lobogóstul is alig látszóttam ki a többi közül.

Amikor immár „zászlós” menetünk kiért a fő útvonalra, a körútra, a két járdán egyre több ember szegődött mellénk. Jelszavak is felhangzottak – „Magyar zászlót, Kossuth-címert!”, „Vessen Geró!” –, elérkezettnek láttuk hát a pillanatot, hogy mi is kipróbáljuk hangszalagjainkat. S ekkor egyedülálló szavalókórus megszólaltatói és élvezői lehettünk egyszerre. A szoprán-tenor jellegű rigmusunkra – „Munkás-, parasztgyerekek, együtt megyünk veletek!” – bariton-basszus hangnemben ráfelelt a tömeg: „Ruszkik, haza! Ruszkik, haza!”

Amitől félórája még ódzkodtunk, most teljes átéléssel mi is ritmizáltuk. Az a csodálatos szimfóniaként a valónkban lüktető óhaj, a szabadságvágy a szívünkön át tört elő.

Közben a Margit hídon keresztül a Bem-szobor felé hullámzott a tömeggel egyesült különítményünk, de már messziről látszott, nincs egy talpalatnyi hely sem, a teret zsúfolásig megtöltötték a műszaki egyetem hallgatói, a Bem laktanya kiskatonái, a környék lakói. Egy darabig álldogáltunk a közelben, a megafonon hozzánk érkező hangfoszlányokból próbáltuk kitalálni, mit mond a szónok, mit szaval Bessenyei Ferenc gyönyörű baritonján, de nem sok sikerrel. Az ünnepi műsor befejeztével megfordultunk, szapora léptekkel igyekeztünk az Országházhoz, s az utánunk özönlő Bem téri tüntetőkkel elleptük a Kossuth teret.

A népszerűsége csúcán álló Nagy Imrével szerettünk volna találkozni, teli torokból kiáltoztuk a nevét, de teltek a negyedórák, és nem történt semmi. Valaki tudni vélte, hogy az ávósok nem engedik ki az erkélyre. Az igazságra később derült fény: Nagy Imre akkor még nem is volt a Parlamentben, az ávósok viszont ott tartózkodtak, és valahogy el akarták üzni a népet. A délután estébe fordult, tehát égtek már a tér lámpái, ezeket oltatta el a Nagy Kombinátor (Osztap Bender, Ilf–Petrov hőse) szerepében tetszelgő parancsnokuk. A tömeg azonban nem jött zavarba: majdnem mindenkinek kikandikált felöltője zsebéből az aznapi *Szabad Nép*; elő az öngyújtóval, és már lobogtak is az ad hoc fáklyák.

Egy magas, újságíró szakos fiú fölkapott, pár másodpercre a vállára ültetett. – Nézd – mondta –, és soha ne felejtsd el!

Egészen elkápráztatott a látvány: felágaskodó-kihunyó lángok ezrei a sűrű szövedékű sötétség félkaréjában. Jelképesen és valóságosan is kigyúlt a forradalom fáklyája.

A tömegből nem mozdult senki, az ávósok e *csak azért is* kitartás láttán visszakapcsolták az áramot, felragyogtak a lámpák. A parlamenti erkélyre nyíló ablak is kivilágosodott, a keretében megjelent az annyira várt Nagy Imre (akiért autót küldtek a lakására, hogy mielőbb ideérve valamilyen varázsigével feloszlassa a tüntetést). Lassan határozta el magát szólásra, majd kibukott a száján: – Elvtársak!

Éles fütty hasított a levegőbe, és maga a tömeg is rázendített: – Nem elvtárs, polgártárs! – A tétovázó Nagy Imre kisvártatva rábólintott, és így szólalt meg újra: – Polgártársaim, magyarok! – Taps, fütty, kiáltozás forrt össze örjögő helyesléssé, olyannyira, hogy elnyomta a szónok szavait, aki mintha zavarával küszködött volna, nem mondott semmi érdemlegeset, csak nyugalomra intett, és az erkélyről a mögötte levő terembe hátrált.

Kissé csalódottak voltunk, de a figyelmünk rögtön másfelé terelődött, amikor hangszórós kocsi fordult be a térre, s a benne ülő férfi zaklatott hangon közölte: – A rádiónál lövik a mieinket!

A mieinket? – döböntem meg. De hát kik a mieink: a forradalmárok vagy a velük szemben állók? Kikre utalt ez a szűkszavú közlés, nem provokatív szándékkal állított-e valótlan?

Töprengésre nem volt mód, sodródni kezdtem a felbolydult tömeggel, el a térről, a Bródy Sándor utca irányába, a rádióhoz. Futottam, futottam, egyszer csak teherautó dübörgött el mellettem, platójáról Matyi, a „leninista” garabonciás vigyorgott le rám. Megállította a járművét, hogy halljam, mit mond:

– Tarts velünk – invitált élénken gesztikulálva –, acélsodrony nyakkendő vizsünk Sztálin apánknak. Nagy hecc lesz, ilyesmit többé aligha láthatsz!

Felkapaszzkodtam mellé, s már meg is érkeztünk a tethelyre. Kínos, nehéz munka vette kezdetét, a főváros szenteket és magyar történelmi személyiségeket ábrázoló egykori köztéri szobrainak bronzanyagából „össze”öntött idol keményen ellenállt, a világért sem akart megmozdulni. Döngtek a kalapácsok, visított a fűrész, hiába. Végül hidegvágóval ért el eredményt a spontánul szerveződő műszaki brigád: térdnél vált el az alapzattól a „test”, amelyet Matyi acélsodronyának bevetésével a Hársfa utcába vontattak, az Emke mögé, melléje tettek egy kalapácsot, hogy üthesse, ki hol éri, s egy letört darabkát vigyen el emlékül. A „csizmatorzó” azonban még sokáig ott csúfoskodott mementóként, a felállíttatása miatt lerombolt szép templom, a Regnum Marianum helyén.

Mindezt nem vártam végig, siettem a kollégiumba. Búcsút intettem Matyinak, ő viszonzásul mókásan meghajolt. Ekkor láttam utoljára.

Már ott jártam a Zrínyi Ilona táján, amikor fegyverropogás ütötte meg a fülemet. Persze, a rádió! Innen csak egy bakugrás, látnom kell, mi történt a „mieinkkel”. Megtudtam, hogy Gerő magnószalagról sugárzott, vérlázító beszéde után az egyetemi ifjúság küldöttsége bebocsátást kért a stúdióba, hogy az ország népe elé tárja a *Tizenhat pont*ban foglaltakat. Az épületet „védő” biztonságiak, értsd, egytől egyig ávósok, rálöttek a fegyvertelen fiúkra. Egyikük holtan rogyott össze.

Ő lett a forradalom első hősi halottja.

„*Piros a vér a pesti utcán*”

Tamási Lajos

Tehetetlenségünkben reményvesztetten toporogtunk a Bródy Sándor utcával szemben, a Múzeum körút túloldalán, ismeretlenül is átöleltük egymást nyugtatólag, együtt sírtunk, együtt jajongtunk, ha kaffogni kezdett a géppuska. Az egyetemista halála felborzolta az idegeket, mindannyiunkban érlelődött a visszavágás indulata. „Fegyver, fegyver, fegyver kívántatik, és jó vitézi resolúció” – merültek fel bennem Zrínyi Miklós szavai. De honnan keríthető fegyver? Mintegy a válasz lehetőségeként befutott a kiskörútra egy teherautó harmincnegyven katonával a rakterén. Hozzájuk rohantunk, de ők üres tenyerüket mutatták felénk.

– Ahogy nincs önálló hadserege Magyarországnak, úgy nincs fegyvere a magyar katonaságnak – mondta a közelemben a könyvtártudományi tanszék

adjunktusa, a tanárom, a bölcsészkar tanszemélyzet egy kisebb csoportjának gyűrűjében. – Mint a Varsói Szerződés tagja, önálló haditettre nem vállalkozhat, nincs is rá módja, mert minden kiképző és hadgyakorlat után a fegyvereket trezorba zárják előle.

A forradalom azonban, mint szentségét tanúsító csoda, visszájára fordíthatja a tényeket: a Kálvin tér felől újabb teherautó gördült a közelünkbe, géppuskás munkásfiatalok ugráltak le róla.

– Úgy látszik, megtalálták a trezor kulcsát – jegyezte meg elégedetten a tanárom, majd amikor találkozott a tekintetünk, aggodalmát tréfás szigorral leplezve rám förmedt: – Maga mit keres itt? Tudja egyáltalán, hogy hány óra? Nyomás a kollégiumba!

Addigra, hajnali három körül, már húsz órája lehettem talpon, nem csoda, hogy szinte bezuhantam a csengetésemre kinyílt kapun, mögüle előugorva Cerberus megragadott, és akkorát lódított rajtam, hogy alig álltam meg a lábamon. Ez a számomra idegen, zord arcú férfi – a mai „gorillák” elődje – megbízást teljesített: ki volt neki parancsba adva, hogy vigyázzon a kollégium lakóira, egyet se engedjen ki közülünk az utcára kijárási és más tilalom idején.

Márpedig tilalom volt bőven. Gerő hátrahagyott pártcsinovnyikjai és keki ruhás pribékjei – amíg ő Moszkvában kanalazta a csót, mert már 23-án elhúzta a csikot – naphosszat zaklatták a népet, ellenforradalomról, megtorlásról, köztörvényes bűnözők fegyvercsörtetéséről szövegeltek a rádióban, és állandóan fenyegetőztek.

Szerencsére megkezdte működését a Szabad Magyar Rádió, a Parlamentből sugározta az újonnan alakult kormány élén álló Nagy Imre szózatát. A miniszterelnök határozottan visszautasította az „ellenforradalom” minősítést, kiállt a rendszerújító forradalom és a függetlenséget célzó szabadságharc mellett.

Alig alhattam két-három órát, idegen beszéd és valami csattogás ébresztett. Mindannyian az ablakhoz rohantunk, és elhülve láttuk, hogy ruszki szoldat¹² áll a kollégium kapujánál, gépfegyverét lövésre készen tartva, és igazoltatja a járókelőket, pontosabban megmotozza őket, ellenőrzi, nincs-e náluk pisztoly, kézigránát, más gyilkos eszköz. Egy zöld lódenkabátos fiatalember közeledett lapos aktatáskával a hóna alatt. Az orosz megálljt parancsolt, majd a táskára mutatott. A fiú kinyitotta, a katona szeme elé tárta a belsejét. A harmadik szint magasságából nem láhattuk a tartalmát, de nemigen lehetett benne más, mint két szelet zsíros kenyér egymásra fektetve. Megkönnyebbülten sóhajtottunk, amikor az orosz intett neki, hogy mehet. El is indult, de öt-hat lépés után a katona beleengedett egy sorozatot. Ott esett össze a szemünk láttára.

Sikoltozásunkra berohant hozzánk a szomorú szemű gondnoknő, s látva, hogy az orosz ránk irányítja a puskáját, elrángigált bennünket az ablaktól. – Meg akartok halni? Nem engedhetjük meg – mondta a szokásosnál is szenvedőbb arccal. – A szállót lezárjuk, a kapun se ki, se be. Élelemről majd gondoskodunk valahogy.

A helyzet azonban nem az ő reményei szerint alakult. Dél körül bebocsátást kért egy bölcsészkar professzor, oldalán a famulusával. Kati meg én leszen álltunk, s amikor résnyire megnyílt a kapu, a Cerberus gyilkos pillantása ellenére, kisurrantunk a vendégek háta mögött. Szaporán szedtük a lábunkat, mert a közelben lövés dördült. Behúzódtunk egy kapualjba. Csönd. Kimerészkedtünk, szaladtunk tovább. Kis csattanás: a golyó mellettünk fúródott a falba. – Te jó ég, ez ránk vadászik! – Körülnéztünk, az utcán senki, nyilván tetőről vagy padlásablakból lődöz ránk egy eszement. Ugyanez az örült támadhatta meg a mentőautót, amelyből egy nővér és egy segédorvos holtan bukott ki az úttestre. A lódenkabátos fiatalemberrel együtt immár hárman vesztették életüket a közvetlen közelünkben.

– Sprint! – lihegte Kati. Sebes vágtában jutottunk el az éjjel-nappal nyitva álló menzáig. Nagy volt ott a nyüzsgés, ki-be jártak a jogi és a természettudományi kar hallgatói a mieinkkel, egymás szájából kapkodták a szót, főlemelő vagy lehangoló élményeiket mesélték. Megtudtuk, hogy másnap, 25-én tüntetés lesz a Parlamentnél; hogy az oroszok komoly ellenállással találták magukat szembe a Corvin köznél; hogy a Kilián laktanya tisztnövendékei Maléter Pál¹³ vezetésével átálltak a felkelők oldalára... A legmegrendítőbb hír pedig az volt, hogy tizenéves srácok verték vissza a szovjet tankok támadását, úgyszólván fegyvertelenül, csupán benzines palackkal a kezükben. Sokan el is estek közülük. Szürkületkor a szétlőtt utcai lámpák helyett gyertyák gyulladtak ki, lobogtatták félszeg lángocskáikat az ablakokban ugyanúgy, mint a fák tövében, bokrok alján, ahova a kis hősokeket ideiglenesen elföldelték. Budapest egy nap alatt olyan lett, mint egy óriási temető.

Csütörtökön reggel fél tíz tájt főleg lányokból álló csapat állt meg a kollégium előtt, és teli torokból a tüntetésre invitált: „Gyertek velünk, gyertek velünk!” Mentünk volna, de az igazgatónő fogdmegje ellentállt rohamunknak, lerázott bennünket magáról, mint kutya a vizet. Pedig akár a halálba is indultunk volna, mert ott akartunk lenni mindenütt, ahol kibontakozik a tett, részesei vagy legalább tanúi kívántunk lenni a történeseknek. A karanténnak érzett diákszállóban a bezártság tudata és valami baljós előérzet már-már főbiaként szaggatta az idegeinket, le-föl rohangáltunk a lépcsőházban, a sakk-kockás folyosókon, ok nélkül bőgtünk-vihogtunk vagy üvöltöztünk egymással.

Amikor a feszültség szinte kibírhatatlanná vált, megnyílt a kapu, fáradt, elcsigázott fiúk léptek be, és drámai szaggatottsággal, akadozva idézték fel a Kossuth téren átélt iszonyatot, az ávósok gyilkos golyózaporát.

Sanyi, a harmadéves könyvtáros úgy reszketett, mint akit váltóláz gyötör. Szavaiból csak nehezen lehetett kihámozni, hogy a tüntetőkre két oldalról zúdultak a lövések, a Parlamentből és a túloldalról, a belügyminisztérium tetejéről. A két tűz közé szorult emberek tízesével-húszasával estek el. A tér jobb oldalán orosz tankok álltak, és nem egészen értve a helyzetet, nem a tüntető-

ket, hanem a belügyiek tűzfészket vették célba. Ennek a manővernek is lett civil áldozata. Amikor elhallgattak a fegyverek, az életben maradottak egymást gázolva rohantak fedezékbe, a környező házak pincéinek zárt üveglakain át vetették magukat a mélybe. Többen így sebződtek halálra.

Egyik professzorunk fia, szinte eszelősen maga elé meredve, behúzódtott egy sarokba. Hogy kimozdítsuk apatikus állapotából, közelebb léptünk hozzá, de egy évfolyamtársa leintett bennünket:

– Hagyjátok békén! Nagy megpróbáltatások sora érte: mellőle lőtték le a legjobb barátját, meg családi drámát is átélt, a forradalom hatására szakított rezsimhú apjával.

Bennünket sem került el a baj: le kellett költöznünk a pincébe. Amúgy sem tág életterünk egészen összeszűkült.

„*S ez összekuszálódott Budapesten:
kifosztva, üresen állt a bolt.*”

József Attila

Egy reggel, talán mindjárt a Kossuth téri vérengzést követő napon, arra eszméltünk, hogy Cerberusunknak nyoma veszett; az „őrangyalkodásnál” alighanem fontosabb posztra parancsolták. – Szabadok vagyunk – sóhajtott Mari merengve –, legalábbis abban az értelemben, hogy ki-be járhatunk a szálló kapuján.

Éltünk is ezzel a lehetőséggel, ameddig csak engedték a körülmények. Futottunk az egyetemre, ott már vártak minket a hallgatói forradalmi bizottság tagjai vagy üzenetközvetítői – köztük Zsó, akinek karcsú alakja fel-feltűnt a Belváros zegzugaiban –, kezünkbe nyomtak egy-egy köteg papírt „Terjesszettek!” jelszóval. Mi meg, Kati, Mari és „csekélységem” (ez szó szerint értendő, hiszen súlyra, centire én voltam a legkisebb), nyakunkba vettük a várost, s a járókelőknek osztogattuk a röpcédulákat, a stencillel sokszorosított *Tizenhat pontot*, *A magyar értelmiség forradalmi felhívását*, a Vöröskereszt közleményeit, Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című versét, amely több újságban való megjelenését követően *a forradalom slágere* lett, ha egyáltalán létezik a költészetben ez a műfaj.

Kati egy jó félórára leszakadt tőlünk, s amikor összefutottunk, kelletlen arc kifejezéssel felénk nyújtott egy röplapot, és indignálódva szegezte nekünk a kérdést: – Hogyan terjesszek olyan röpcsit, amelynek a tartalmával nem értek egyet? – Miért, mi van benne? – A börtönből frissiben szabadult Mindszenty József visszaköveteli a magyar katolikus egyház teljes vagyonát, tehát intézményeit, földbirtokait, és natürlích¹⁴ az oktatás monopóliumát. Mit szoltok ehhez?

Zavartan néztünk rá. Bennünket sem tenne boldoggá, ha az egyház nemcsak a lelkekre tartana igényt, de a földi javakra is, s néhány történelmi nevet viselő

egyénnel együtt visszakövetelné „évezredes jussát”, következésképp Magyarország egész termőföldállománya öt-hat tulajdonos kezében összpontosulna. És az sem okozna frenetikus örömet, ha az oktatás az ötágú vörös csillag helyett a kereszt jegyében válna egyszínűvé, egysíkúvá.

– Tudod, mit? Tétélezd fel az emberekről, hogy legalább olyan értelmesek, mint te – bökött ujjával Kati homlokára Mari –, és elgondolkoznak azon, amit elolvastak.

Ebben maradtunk, de másnap a Vöröskereszt egyetemi szervezetétől kértünk eligazítást. Érkezett ugyanis nyugati segély: ruhanemű, természetesen uraságoktól levetett holmi, továbbá élelem – tejpor, konzervsonka, sajt –, némi gyógyszer, ezeket kellett igazságosan elosztani a rászorulóknak között. Ránk az igények felmérése várt. Elképesztően sivár lakások tárták fel nincstelenségüket a hetedik kerületben csakúgy, mint Angyalföldön. Nem győztük jegyezni a szükségleteket.

Álltak az üzemek, az élelmiszer gyártói ugyanúgy, mint a nehézipariak, a vidék nem küldte a feldolgozandó terményt, kiürültek a boltok, nem volt már kenyér sem. Budapest éhezett.

Itt-ott azért még akadt valami. Marival a Rottenbiller utcai nagy tejesarnokból vittük a tejet a környező lakásokba. De mivel nehezen birkóztunk a hatalmas bádognakkal, végül teher nélkül szaladtunk a házakba, dörömböltünk az ajtókon, sürgettük az embereket, hogy tejesedényeikkel jöjjenek a csarnokba, amíg van miért.

A vidék nehezen mozdul, kivár. Tudni akarja, mit miért tegyen. Parasztszármazású egyetemi hallgatók járták hát a falvakat katonai teherautón – velük tartott a kollégium szép Lujzikája is –, hogy élelmet gyűjtsenek a nélkülöző fővárosnak. Kezdetben nem voltak adakozók a gazdák, de amikor felfogták végre, hogy a *Tizenhat pont*ban benne foglaltatik a rabló és megalázó beszo­l­gáltatási rendszer megszüntetésének követelése, kinyíltak a kamrák, a pincék, és elindultak az élelmiszerrel megrakott szekerek a főváros felé.

Örömmel értesültünk róla, hogy mialatt mi a magunk szerény feladatait teljesítettük, hőseink meg a kisebb-nagyobb frontokon fegyverrel küzdöttek a nemzet függetlenségéért, Nagy Imre kihirdette Magyarország semlegességét. Most már csak „a hazánkban ideiglenesen állomásozó szovjet alakulatoknak” kell kivonulniuk ahhoz, hogy álmaink beteljesedjenek, és elérjük azt a státust, melyet Ausztria megkapott.

Ezzel szemben az történt, hogy mire hazaértünk, egy behemót tank terpeszkedett el a Múzeum körút és a Rákóczi út sarkán, ágyúcsövét a diákszálló épületére szegezve. Szóval ezért tűnt el Cerberus! Nagy fene káder lehet, hogy így kell pótolni! El voltunk keseredve. A hangulatunkon nem javított az sem, amit Banditól, a történészhallgatótól tudtunk meg. Csupán pár percre nézett be hozzánk, hogy kifújja magát, mielőtt visszamegy fegyveres csoportjához, és közöljön velünk valami fontosat.

– Képzeltetitek, mekkora volt a meglepetésem, amikor egy általunk felde-
rített ávós fészekben ráakadtam arra a filmtekercsre, amelyen a mi hatodikai
tüntetésünk volt megörökítve. A temetőtől végig filmezték bennünket. Furcsa,
rossz érzés volt magamat látnom egy ilyen aljas szándékkal készült filmszala-
gon, amint két haverom vállán állva nézek farkasszemet a Sztálin úti kínzókam-
ra verőlegényeivel. De nem kell félnetek, se neked, se neked – mutatott ránk
egyenként –, a bizonyító anyagot elégettük. Ha ne adja Isten, bekövetkezne a
legrosszabb, a vereségünk és a számonkérés, a részvételeket nyugodtan leta-
gadhatjátok. Na, szevasztok! – ugrott fel hirtelen, s máris bevágódott mögötte a
súlyos tölgyfa ajtó. Többé sose láttuk.

Az ennél nagyobb és még kiábrándítóbb meglepetés azonban csak eztán
következett a sötétség leszálltával. Mielőtt az ismertetésébe fognék, vissza kell
térnem egy eladdig nem tapasztalt jelenségre, amely azt bizonyítja, hogy az
ember eredendően jó, tisztességes.

A főváros két legforgalmasabb pontján, a Kossuth és a Bajcsy-Zsilinszky
utca sarkán, továbbá a Nagykörúton, az Emke kávéháznál egy-egy jó magas pa-
pírdobozt helyeztek el, ezekbe dobhatták a járókelők az elesett hősök családjá-
nak megsegítésére s egyáltalán a forradalom támogatására ajándékozott pénzt.
A dobozok annyira megteltek, hogy a bankjegyek szinte kiömlöttek belőlük,
mégsem tulajdonított el senki egyetlenegy darabot sem. Ez a nemeslelkűséggel
párosult becsületesség, a forradalom tisztaságát óvó öntudat és fegyelem alig-
hanem páratlan a maga nemében. Büszkék lehetünk rá.

Ezzel merőben ellentétes „élményben” az oroszok részesítettek. Szóbeszéd
tárgya volt ugyan, hogy helyyel-közzel italt csentek, nem átalloztak kirakatot
is bezúzni pár palackért, ez azonban nem tűnt olyan nagy elvetemültségnek.
De amit a kollégium ablakából láttam, az felülmúlta a képzeletemet. Amikor a
szürkület sötétre váltott át, de az alakok, a tárgyak körvonalai még jól kivehetők
voltak, elhűlve figyeltem fel arra, hogy felnyílik a tankfedél, s a kerek nyílásból
kidugja fejét egy katona, körülnéz, a harckocsi tetejére húzódkodik, majd hát-
raszól társának. Végül mindketten kétrét hajolva átosonnak a túloldalra, betörik
a méteráruüzlet ajtaját, majd kis idő múlva alaposan megrakodva jönnek vissza,
és a tank hasába rejtik a lopott kelmét.

Úgy elfogott a „harctéri idegesség”, hogy a legszívesebben odapörköltém
volna nekik egy légpuskával, hogy móresre tanítsam őket. Rögtön el is hatá-
roztam, hogy a föld alól is, de fegyvert keríték. A véletlen a kezemre játszott,
reggel mindjárt megtudtam, hogy újjáalakult a szociáldemokrata párt, a közeli
Simmelweis utcában működik, ott talán kaphatok legalább egy csúzlit.

Szóltam Katinak, nem kellett sokat magyaráznom, velem tartott. Tíz perc
múlva már egy katonai parancsnokfélével közöltem, mi járatban vagyunk. Vég-
gigmért bennünket, s alig sarjadó kis mosollyal a szája körül megrázta a fejét.
Elkämpicsorodásunk láttán azonban rámutatott egy benzines kannára, amely
körül ketten-hárman ügyködtek: – Segíthettek, ha akartok.

Így nekiláttunk a Molotov-koktél előállításának. Kaptunk egy tölcsért, tölgettük a palackokat, valaki gyutacsot gyömöszölt az üvegek szájába, s már el is készült a harcokocsizók réme egy tucat példányban. Sajnos az üzemanyag hamar elfogyott, s mi lógó orral távoztunk.

– Gyerünk a Bem laktanyába! – álltam elő az újabb ötlettel. Kati egy kicsit tétovázott, aztán mégiscsak ráállt. Negyed óra múlva már a napon sütkezéző katonákat faggattuk fegyverügyben, sikertelenül. Kis hija volt, hogy elbögöm magam. Az egyik fiú megszánt.

– Nézd – mondta –, egy teherautót sofőrrel és kocsikísérővel a rendelkezésedre bocsáthatok. Tudsz vele mit kezdeni?

– Persze – bólintottam nyomban, pedig még sejtelmem sem volt, merre induljunk. Mikor a jármű előállt, s négyen felkapaszzkodtunk rá, Kati mindjárt kijelentette, hogy a kollégiumunknál kiszáll. Amint odaértünk, egy pillanat alatt megvilágosodott az elmém, és sikerült határozott hangon megszólalnom: – Irány a csepeli vásárcsarnok. – A fiúk kérdő pillantását látva hozzáfűztem: – A lányoknak nincs mit enniük.

A cél tehát tisztázódott bennem, most már csak elérésének a módjára kell rátalálnom. Nem sokat töprenghettem ezen, mert autónk kis zökkenést produkálva csakhamar megállt. Lekaszálódtam róla, a katonáknak, akik nemigen bíztak a sikeremben, intettem, hogy várjanak. Bebátortalankodtam a főbejáraton, s mindjárt magával ragadott a színek, hangok, emberek forgataga. A több napja tartó pincei bezártság után jólesett ezt az életteli nyüzsgést, a létezés igazi szegmentumát látnom, miközben egy középkorú, napbarnított zsidó férfi színes *e* hangjait hallhatom. Közelebb léptem a nyílt és zárt *e*-ket mesterien váltogató áruhoz, s a „Mi tetszik?” kérdésére így feleltem: – Minden. De uram, van egy fogadásom. – Nocsak! – mutatott némi érdeklődést. – Fogadjunk, hogy ön dunántúli. – Az vagyok. – Tovább megyek – mondtam elszántan –, nyugat-dunántúli. – Na és? – vált közönyössé a hangja. – De még tovább megyek – húztam el a szót, és igyekeztem rejtélyes lenni –, Vas megyei.

Erre fölneszelt, én meg, érezve, hogy a figyelmét sikerült ismét magamra vonnom, bensőmben a „Mindent vagy semmit!” csatakiáltással merészen kivágtam: – Körmendi járás!

– Angyalkám! – tárta felém a karját meghatottan. Kezet fogtunk. – Hogy találta ki? Ilyesmit tanul?

– Részben – bólintottam –, de a felismerésnek lényegesebb előzménye, hogy Körmenden jártam gimnáziumba.

– Na, most mondja el szépen, miben lehetek a segítségére – kapott észbe. Feltártam, mi a helyzet. – Van-e bumaskája¹⁵? – Csak diákigazolványom. – És valami járgány, amivel elviheti az élelmet? – Erre végre megjött igazi hangom, s enyhe nagyképűséggel kivágtam: – Hogyne! Éppen most rekviráltam egy teherautót a Bem laktanyától.

– Stimmt!^{16!} – mondta erre vadonatúj barátom és jótevőm, s a többi árus felé fordulva elkiáltotta magát: – Emberek, négyszáz lány éhezik a Rákóczi úti diákszállóban. Adjunk nekik egy kis élelmet! Én egy kas¹⁷ sárgarépat ajándékozom. Kövessétek a példámat!

Óriási hatása lett a felhívásnak, tíz perc alatt megtelt a teherautó, sárgarépa, zöldség, hagyma, krumpoli halmozódott fel a rakterén. Ennek láttán a katonák szemében igencsak megnőtt az „árfolyamom”, bár az érdem nem az enyém. Minden elismerés azt a nagyszerű embert illeti meg, aki segítőkészségéről és önzetlenségéről tett tanúbizonyságot rendkívüli helyzetben. Míg élek, el nem felejttem.

A lányok sírtak, nevettek örömeikben, hogy nem vesznek éhen, és lavórba, lábásba, szatyorba szedett kincsükkel futottak az egykori márványpadozatú bálterembe. Sietnünk kellett, nehogy a tankban kuksolók megunják a teherautó és a diákszálló kapuja közötti cikázást, és ránk durrantsanak, de nyilván kifigyelték, hogy számukra ártalmatlan dolgot cselekszünk, és hagytak ügyködni bennünket.

Pár nappal később már nem voltak hozzánk ennyire méltányosak: a padlásablakunkban megvillanó fényre ágyúval válaszoltak. Hét szobán hatolt át a golyó, szerencsére senkit sem talált el, de attól tartottunk, ránk omlik az egész épület. Pánikhangulat vett erőt rajtunk, reményvesztettekké váltunk, megérez-tük, hogy itt a vég.

Hajnalban mintha megmozdult volna a föld: tankok százai szaggatták fel az aszfaltot, átgázoltak minden akadályon, és elnyomták Nagy Imrének a rádióból kiszűrődő segélykiáltását. Hiába mondta szegény miniszterelnökünk, hogy „csapataink harcban állnak a szovjet erővel”, ez már egyetlen nyugati politikus sem hatott meg, a keletiek pedig kárörvendően dörzsölték a tenyerüket, és a szovjeteknek ajánlották fel szolgálataikat.

Letiporták ugyan forradalmunkat és szabadságharcunkat, de a vereség csak külsődleges, bensőnkben, a lelkünkben, az egyéni és a kollektív emlékezetben győzelemként él tovább, és erőforrásul szolgál az eljövendő küzdelmekhez.

Kis nemzet vagyunk, de két ötvenhatunk is van: az első az öt és fél évszázaddal, a második az ötven évvel ezelőtti. A magyarság mindkét esetben az önerején túlmutató helytállásával vívta ki a keresztény Nyugat, mi több, a világ elismerését, bámulatát, de egyik alkalommal sem lett e csodálatnak anyagi-erkölcsei támogatás a folyománya. Harangkongatásban azonban nem volt hiány.

JEGYZETEK

- ¹ 1954-ig nem volt személyigazolvány, a gyermekek a szülei lakásbejelentőjén voltak nyilvántartva
- ² Nádasd közeli kis falu a körmendi járásban
- ³ Fosztogat, harácsol (or)
- ⁴ Sztálint dicsőítő vers
- ⁵ Elvtárs (or)
- ⁶ Régen és ma Andrassy, az ötvenes években Sztálin út 1956-ban a Magyar ifjúság útja lett, utána Néphadsereg útja. Mi, egyetemisták Kaméleon útnak neveztük
- ⁷ Rajk L. Rákosi belügyminisztereként maga is „vérengzőként” vált hírhedtté
- ⁸ Tito javasolta Hruscovnak Magyarország lerohanását, s Nagy Imrét is ő adatta ki a szovjeteknek
- ⁹ Teljesen kész (ném)
- ¹⁰ Gyorsan (ném)
- ¹¹ Tamást idézett mondatáért – persze kiforgatva, hogy ti. szovjetellenes tüntetésre buzdított – eltávolították az egyetemről
- ¹² Orosz katona (or)
- ¹³ A Nagy Imre-kormány honvédelmi minisztere; a szovjetek 1956-ban kivégezték
- ¹⁴ Természetesen (ném)
- ¹⁵ Hivatalos papír (or)
- ¹⁶ Rendben (ném)
- ¹⁷ Kb. 25-30 kg

Palatinus Aranka

A FORRADALOM HOZTA ÖSSZE ŐKET

56-os bánáti szerelmekről, házasságokról, keresztelésekről az écskai befogadótábor kapcsán

*Az erény magasra emeli a nemzetet,
a bűn pedig szegényekké teszi a népeket.*
(Példabeszédek, 14. 34)

Az 1956-os eseményekről a muzslyaiak kezdetben a Szabad Európa Hangja és a londoni BBC hullámain értesültek. A szóban forgó rádiók magyar osztályának fontos szerepe volt abban, hogy a világ megismerhette az 1956-os forradalom valódi céljait s a szabadságharc eszméit. Abban az időben csak egy-egy utcában működött úgynevezett batris rádió, ritkák voltak még a készülékek, s ott, ahol akadt, összejött hallgatni a falu lakossága. Többnyire a középületekben: a községházán, a szövetkezetben, a Petőfi Művelődési Egyesületben meg a kocsmákban verődtek össze tömegesen, s aggódva kísérték figyelemmel az eseményeket.

1956 őszén, a forradalom napjaiban és a rákövetkező néhány hónapban, zömmel fiatalok hagyták el Magyarországot, de voltak közöttük idősek is, mint például Szentmiklóssy Géza textilmérnök (1890). Az 1956–57-es emigránsok zöme politikai megfontolásból, a jobb élet, a biztonságosabb jövő reményében távozott külföldre s keresett új hazát, eközben szétszóródtak a nagyvilágban. A kimutatások szerint a forradalom bukását követően Ausztria irányába 170 ezer, hazánk felé 20 ezer menekült indult. A jugoszláv határon átért menekülteket szerbiai befogadóközpontokba (Mataruška Banja, Niška Banja, Kraljevo) szállították. Onnan folytatták útjukat Nyugatra, illetve az óceánon túlra.

Muzslya tőszomszédságában, Écskán is volt egy befogadótábor. A katonaság megüresedett (és átalakított) épületeibe költöztették az érkezőket (amelyekben a második világháború végén olasz katonafoglyok tartózkodtak egy ideig). Több száz ötvenhatos menekült tartózkodott ott, a pontos létszámot sajnos nem tudni. Többségüket Szerbiából irányították Écskára. Ott várták a lehetőséget, hogy továbbutazhassanak.

Az écskai tábor több mint egy évig működött, pontosabban addig, amíg az utolsó menekült is el nem távozott.

Az écskai befogadótábor udvara 1956–57-ben

A kimutatások szerint hazánkban 430-an telepedtek le.

Az Écska melletti Muzslya magyarsága rokonszenvvel fogadta az érkezőket, és lehetőségéhez mérten segítette is őket.

Az écskai tábor lakói hamar megtudták, és megörültek annak, hogy közelükben segítőkész magyarok élnek. Át is jártak Muzslyára, és ismerkedtek, barátkoztak a lakossággal, amely lehetőségeihez mérten igyekezett segíteni a rászorulókon. Muzslyán csaknem minden ház, különösen az úgynevezett Parton meg a központban, a menekülteknek kenyeret, ételt kínált. Úgy érezték, hogy ez kötelességük is.

Hogy a nagy tragédiák közepette is vannak szép pillanatok, azt éppen a menekültek példája bizonyítja: családok, fiatalok kötöttek barátságot. Közös szórakoztak a falusi labdarúgó-mérkőzéseken, a táncesteken, sőt kirándultak és fürödtek is a közeli Begában. Még a vasárnapi ebédjüket is megosztották velük.

A menekülteket a falu vezetősége is támogatta. Abban az időben a falu elnöke (bírója) Tóth Ferenc volt, helyettese Horváth János, a Helyi Iroda vezetője (jegyző) Barsi Lajos, helyettese pedig Kovács László. Mindannyian azon fáradtak, hogy a menekültek otthon, az övéik között érezzék magukat.

A FORRADALOM HOZTA ÖKET ÖSSZE

Amikor 2001 augusztusában Baján jártam, megismerkedtem a hercegszántói születésű Kodba Ottóval (1940) és Vilmával, akikről addig csak a muzslyaiaktól hallottam. Róluk az egész falu tudta, hogy ott szerették meg egymást, s hogy szerelmük ötvenhatos szerelem volt, és mint annyi más, házassággal végződött. 1956-ban Ottó fivérével, Zoltánnal (1937–2003) Budapesten tartózkodott.

Így mesélte el a történeteket:

– Zoli bátyám villanyszerelőnek tanult Budapesten és ott is dolgozott. Én a műszaki középiskolába iratkoztam. A szüleim iskoláztattak. Édesapám mesteremberként Budapesten dolgozott, s időnként mi is dolgoztunk vele. A forradalom Budapesten ért bennünket, s így szemtanúkká és résztvevőkké lettünk. Sodort bennünket az emberáradat, azt tettük és csináltuk, amit a többiek. Mint minden fiatal, terveket szőttünk, álmodtunk egy szabadabb, szebb jövőről. Küzdöttünk: az orosz tankok elé dobáltuk a sörösüvegeket. Amit akkor átélünk, azt nem lehet szavakkal elmondani. Éheztünk is, meg állandóan rettegésben éltünk. Csak az idő múlása enyhített ezen.

A forradalom bukását követően Ausztria felé vettük utunkat, de közben elszakadtunk egymástól és végül mindketten Jugoszláviában kötöttünk ki. Zoli az écskai, én pedig a fehértemplomi befogadóközpontba kerültem. Néhány hónapig semmit sem tudtunk egymásról. A bátyám kerestetett, s amikor megtudta,

hol vagyok, Écskára vitetett. Nem egészen két évig volt otthonunk a tábor. Ott egy helyiségben több család lakott együtt, nehéz körülmények közepette. 1958-ban Muzslyára költöztünk, a Kossuth Lajos utcában Hallai András fogadott be bennünket. Onnan Hallai Piros nénihez kerültünk házbérbe. Száműzötteknek éreztük magunkat, nem volt állandó munkánk, ide-oda vetődünk. Amikor nem tudtuk a házbért fizetni, a nyári hónapokban a töltésoldalon aludtunk. Kitarot-tuk, mert éltetett bennünket a remény meg a hit, hogy lesz majd jobb is, meg a muzslyai fiatalok szeretete, akik befogadtak bennünket maguk közé. Táncoltunk a bálakban, sétáltunk a korzón, kirándultunk és fürödtünk a Begában. Fiatalok voltunk, s nem gondoltunk a nehézségekre. Sokszor énekeltük, hogy „Oly távol messze van hazám” Olyankor könny csillogott a szemünkben. A fiatalok „ma-gyar”-ként tartottak bennünket számon. Itt ismertem meg későbbi élettársamat, Vilmát, s amikor betöltöttem a tizennyolcadik életévemet, összeházasodtunk. A papírok rendezése akkortájt nem is volt olyan egyszerű. Állampolgárságom magyar volt, érvényes útlevélem pedig nem volt. Idegen állampolgárként kö-töttem házasságot. A születési anyakönyvi kivonatomat Kecskeméten 1958. október 21-i keltezéssel a Belügyminisztérium Megyei Anyakönyvi Felügye-lője, Jókai Zoltánné adta ki. Budapesten 1958. november 17-én hitelesítették, és Belgrádban 1958. december 24-i keltezéssel Barity Miklós nagykövetségi másodtitkár írta alá. Miután a nagybecskereki belügyi titkárság 1959. március 20-án, kézbesítő által, írásban értesítette a muzslyai Helyi Irodát, hogy nincs törvényes akadálya házasságunk megkötésének, 1959. március 28-án Kovács László helyettes anyakönyvvezető Kalapis György és Horvát Sándor tanúk meg a násznép jelenlétében megesketett bennünket. Bátyámnak több idejébe tellett a papírok rendezése a házasságkötéshez, mivel ő a forradalom idején már nagy-korú volt. Miklós Erzsébettel akkor kelt egybe, amikor mi megesküdtünk, de a polgári esküvőjükre csak 1961. szeptember 29-én került sor. Kovács László eskette őket, Hallai András és Szabó Béla tanúk jelenlétében.

A nagybecskereki BEK húsfeldolgozó vállalatban kaptam állandó munkát. Zoli mint szakember könnyen elhelyezkedett. A GIK Banat építőipari kombi-nátban kezdett el dolgozni, majd a becskereki Hűtőházban (Hladnjača) egészen a nyugdíjaztatásáig. 1960-ban megszületett István fiunk. Időközben édesanyám is felkeresett, tudatta velem, tekintettel arra, hogy a forradalom ideje alatt kis-korú voltam, bántódás nélkül hazatérhetek. Családommal 1964-ben visszaköl-töttem Hercegszántóra, majd hamarosan Baján telepedtünk le. Ott zsákoltam a hajón és elárusítóként bútorüzletben dolgoztam. A diákotthon gondnokaként vonultam nyugállományba.

Zoliéknak négy gyermekük született: Ilona (1960), Zoltán (1962–2004), Va-léria (1965) és Julianna (1966). Ők Muzslyáról Lázárföldre költöztek, mivel Zoli ott kapott lakást a vállalattól.

Zoli soha nem tért vissza Magyarországra.

*1957 nyara a Begán, a kiserdőnél. Jobbról balra:
Kodba Zoltán (menekült), Molnár Erzsébet, Tápai Ferenc, Szőregi
Rózsika és Molnár Dezső*

Sohasem kért útlevelet. Szüleink temetésén sem volt. Felesége 1975-ben hunyt el. Amíg Erzsike élt, a gyerekekkel minden nyáron Baján voltak a szüleimnél. Addig, amíg szüleink éltek, a gyerekek a nyári vakációkat Baján töltötték. Második felesége, Vera is többször járt nálunk.

Attila fivérem a feleségével Németországba „disszidált”. Márta húgom családjával Baján él.

Nos, így alakult a sorsunk.

EMLÉKEZNEK A MUZSLYAIK

Kalapis (Halász) Mária (1934) szemtanúja volt annak, hogy a menekülsorsban élő Kodba fivérek milyen életkörülmények között éltek mindaddig, míg sorsuk jobbra nem fordult. Szemtanúja volt Vilma húga és Ottó szerelmének. Végtelenül örült, amikor látta, hogy húga és Ottó egymásra találtak. A két fiatal az első pillantásra megszerette egymást, és a szerelmüket házasság koronázta.

*Eljegyzéskor, 1958 karácsonyán:
Hunka Vilma és Kodba Ottó*

*Esküvői emlék: Hunka Vilma
és Kodba Ottó 1959-ben*

A Hunka család felkarolta Ottót, minden tagja megértést és tiszteletet tanúsított iránta. Meghitt, boldog családi életet élnek. Egymást soha nem sértették meg. Padlásszobás, szép családi házat építettek Baján, a Tisza mentén pedig nyaralót, oda jártak hétvégeken pihenni. A munka után és hétvégeken kirándulnak, sétálnak, szórakoznak.

Élik nyugdíjas éveiket.

Mária elmondta, hogy Ottó 2003-ban járt Muzslyán, amikor a bátyját temették.

Varga István (1927) nyugalmazott földrajztanár 1952. október 15-én telepedt Muzslyára, és ott kezdte pályafutását. A muzslyai iskolában tanított negyven évig, nyugdíjaztatásáig. Annak idején focizott, a csatársorban kergette a labdát a Lehel Klub játékosaként. Így került szorosabb kapcsolatba a Dóra házaspárral (Andrással és Edittel). Amikor a menekültek táborában összeállt egy labdarúgócsapat, akkor Muzslyán barátságos mérkőzést játszott a Lehel csapatával. A mérkőzés után beszélgettek, társalogtak, és annyira megbarátkoztak az egyik hátvéddel, Dóra Bandival, hogy attól kezdve a vasárnapokat Muzslyán töltötték a Varga családnál. Amikor elhagyták a tábort, kénytelenek voltak búcsút venni egymástól. Ők az USA-t választották, Clevelandben telepedtek le. Jól föltaaláltak magukat, ma is ott élnek. Két gyermekük van és két unokájuk. A két család kapcsolata azonban nem szűnt meg, azóta is tart. Leveleznek, figyelemmel kísérik egymás sorsát és egymás gyermekeinek és unokáinak életútját a

Vev. 15/1959

NARODNA REPUBLIKA SRBIJA AP VOJVODINA
 NARODNI ODBOR SREZA ZRENJANIN
 Sekretarijat za unutrašnje poslove
 ZRENJANIN

Tel.br. 14 - 09
 Broj: 04 - 4477/1 - 1959
 Datum: 20/3 - 1959

MESNOJ KANCELARIJI MUŽLJA
 M U Ž L J A

PREDMET: KODBA OTO, sklapanje braka.-
 VEZA Vaš br.M. ol - 35/1-59 od 11/3 - 1959

Uz povrat ce log predmeta, izveštavate se DA SE MOŽE izvršiti sklapanje braka između Kodba Oto-a stranog državljanina, i Hunka Vilme državljanina FNRJ. Za sklapanje pomenutog braka ne postoje Zakonske ili neke druge smetnje.-
 Prednje Vam dostavljamo radi znanja i daljeg postupka.-
 Prilog: 4 komada.-
 Kurirom

Šef biraka
 upravno-politička služba,
 Dejan Popov

A házasságkötésnek nincs akadály

születéstől napjainkig. Örömeiket is megosztják egymással. Karácsonykor szinté kötelezően levélváltásra kerül sor. Elmélyült barátságukról sok-sok fénykép tanúskodik.

Rác István (1933) akkortájt a Lehel kapusa volt. A klubban igazolt játékosok játszottak. Muzslya magyarlakta település, s ott véleménye szerint jól megvoltak a menekültek, oda jártak szórakozni meg udvarolni. Vasárnap délutánonként a futballpályán találkoztak. A menekültek között is volt néhány aktív játékos. Megesett, hogy három gól különbséggel a muzslyaiak győztek. A Lehel pályája a központi iskola udvarában volt, a templom mellett pedig ott állt a Tüzoltóotthon, ahol italozás mellett hosszan elbeszélgethettek. Egy időben panaszkodtak is néhányan, mert rájöttek, hogy magyarországi ügynököket dobtak be közéjük azzal a céllal, hogy megtudják, mi a szándékuk, és mi a véleményük. Előfordult az is, hogy megpróbálták visszacsalogatni a forradalom aktív résztvevőit azért, hogy utána ítélkezessenek felettük. A menekültek főleg értelmiségiek voltak. Nyugatra vagy más világrészekre utaztak tovább.

Tápai (Pozsga) Piroska (1932) férje, János is a futballpályán ismerkedett meg egy menekülttel, Major Györggyel. (Piroskának nagyon tetszett a szép, hangzatos név.) Rózsika, György felesége akkor áldott állapotban volt. János elhívta őket hozzájuk. Attól kezdve vasárnaponként együtt ebédeltek, volt, amikor szombatonként is. Pártjukat fogták a nincstelen, üres kézzel érkezett menekülteknek. A két család nagyon megszerette egymást. Szórakozni nem jártak, örültek, ha együtt lehettek. Alig várták, hogy továbbmehessenek, mert a tábor eléggé zsúfolt volt. Mielőtt elindultak Amerikába, szépen megköszönték a

Kodba Erzsébet, Icuka és Zoli

*Kodba Zoltán
és Miklós Erzsébet*

*Kodba Vilma,
Pityuka és Ottó*

*Dóra András és Edit
a muzslyai határban
1957. szeptember 26-án*

*Az 1957. évi muzslyai búcsún a Borsos-féle kocsmában.
Balról jobbra: Horváth Béla, Simon Ferenc, Varga József és Ilona,
Simon Katica, Tápai Rozália és Magdi, Horváth Magdi és Tápai Mátyás*

pártfogást. Könnyek között búcsúzkodtak, és aggódtak, mi lesz Rózsikával, hol fogja megszülni gyermekét. A Tápai családban nagy volt az öröm, amikor megérkezett az első levél, és Gyuri azt írta: „Kijutottunk Amerikába, megszületett a szép kisfiunk, jó helyünk van, jól fölhaláltuk magunkat.” Egy ideig leveleztek. Gyuri minden alkalommal Amerikába hívta a Tápai családot, és minden költséget vállalt, csak menjenek. Piroska talán útra is kelt volna, de János azt mondta, „öreg fát nem lehet átültetni”.

Ötven év elmúltával is gyakran emlegetik a kedves ismerősöket.

Liptai (Lackó) Julianna (1935) férje, Sándor a mérkőzésről két vendéget vezetett vacsorára, akik Écskán voltak elhelyezve, a táborban. Nem sokáig tartózkodtak ott, gyorsan továbbmentek. Hálából írtak egy lapot. A nevükre már nem emlékszik, és arra sem, hogy honnan jelentkeztek.

Simon Ferenc (1929) és Katica (1933) a Lehel pályán barátkozott össze Horváth Bélával és Magdival. Ők Budapestről menekültek. Ferenc kiment értük Écskára. A táborba a kerteken keresztül is be lehetett jutni, nem igazoltatott senki. A helyiségekben emeletes ágyak voltak, egy-egy szobában több mint tízen aludtak. Az ágyak között alig lehetett közlekedni. A Horváth házaspár gyakran tartózkodott Muzslyán, Simonéknál. Bálókba is eljártak szórakozni. Később Kanadába kerültek, és két fiuk született.

Jól feltalálták magukat. Harminc évig rendszeresen leveleztek. Bárány Etuskát, Magdi édesanyját néhányszor meglátogatták Budapesten. Etuska néni kétszer járt Muzslyán, miután megjárta Kanadát, s elmondta, hogy ott nem olyan az élet, mint Európában. Ott nincs szabad idő, mindenki a „biznisznek” él.

Ferenc emlékszik, hogy az édesapjához gyakran eljárt egy idős úriember, mérnök, (valószínűleg, a legidősebb táborlakó, Szentmiklóssy Géza). Tiborral is barátkozott és levelezett.

Katica elmondta, hogy az ő szüleikhez is sok menekült betért. Házuk a Bega-töltés oldalánál, a „fekete kapunál” volt. Útba esett a táborlakóknak.

Elmondták, hogy Tápai Mátyásékhoz is jártak menekültek, de a nevek már nem emlékeznek.

Repp Ferenc (1935) 1957 tavaszán Nagybecskerekén, a Proleter kosárlabdapályán találkozott 56-os menekültekkel. A pálya akkor a városi Petőfi Művelődési Egyesület mellett levő téren volt. Akkor éppen a Proleter csapata és a belgrádi OFK játszott. Ő nézte a mérkőzést, s körülötte ült öt-hat fiatalember. Kiderült róluk, hogy magyar menekültek. Ferenc elmagyarázta nekik, hogy a játkosok közül ki kicsoda: Lóczi, Engler meg a többiek. A mérkőzés után mindenki ment a saját útjára. Azonban emlékezetében maradt egy megjegyzés, amit az egyik menekült mondott: „Milyen jó, hogy összetalálkoztak.”

A menekültek tömegesen és gyakran látogatták a nagybecskereki Petőfi Művelődési Egyesületet. Annak könyvtárából kölcsönöztek néha magyar könyveket, közben megnézték egy-egy sportmérkőzést is a városban.

Samu Mihály (1937–2002) akkortájt még legényember volt, borbélyként dolgozott. Hétvégeken, szombaton és vasárnap odahaza nyírt és borotvált. A Parton lakott. Ez Muzslyának az a része, amely legközelebb esett a táborhoz. A Kovács-, a Borsos- meg a Gyula-féle kocsmában a bálók alkalmával sok menekülttel ismerkedett össze, és díjtalanul megnyírta, megborotváltta őket. Néhanan a Samu család vendégszeretétét is élvezték.

A jánoshalmi Miskolczi Mihállyal a nagybecskereki kórházban találkozott. Jó barátokká lettek. Mihálynak viszonylag gyorsan sikerült kijutnia Franciaországba. Később leveleztek is egymással. Az 1960-as évek közepén egyszer ellátogatott Muzslyára. Akkor még nem mehetett haza, Magyarországra. Testvérével is csak a jugoszláv–magyar határon találkozhatott. Az idők múltával azonban levelezésük abbamaradt.

Đurić (Erdei) Piroska (1938) a Kodba fivéreket személyesen ismerte, és társalgott is velük.

– Zoltán nagyon szép legény volt, fekete göndör hajú, kék szemű. Muzslyán sok-sok lány szerelmes volt belé. Többek között egyik osztálytársnőm is. Egy ideig szórakoztak, szerelmesek voltak. Hogy a szerelem miatt nem végződött házassággal, arról nincs tudomásom. Szombatonként este mozi, vasárnap tánc volt. Ott szórakoztunk, ott társalgtunk a Borsos- vagy a Gyula-kocsmában meg a Petőfiben. Sétáltunk, kirándultunk meg fürödtünk a Begán. A muzslyai fiatalság befogadta a menekülteket, rokonszenvezett velük.

Akkoriban az átlátszó, úgynevezett perlonruhák voltak a divatosak. Akinek olyan volt, az már úrilánynak számított, noha akkortájt szegényesen éltünk.

Apám engedélyével, január 6-án megünnepeltem a tizennyolcadik születésnapom. Törköly szilémék házában, a Verseci utcában laktunk. Az utca felőli tisztaszobában ünnepeltünk, amelyben kemence is volt. Akkor már dolgoztam a helyi földműves-szövetkezetben, pénzt kerestem. A születésnapomra eljött Kovács Erzsé, Budai Feri, Molnár Erzsébet meg Kodba Zoli. Anyám pékkiflit és aprósüteményt sütött nekünk. Szörp volt hozzá, szeszes italt nem fogyasztottunk. Ültünk, beszélgettünk, illedelmesen társalgtunk.

A Kodba fivéreket Ilona néni, az édesanyjuk látogatta. Olyankor eladásra is hozott néhány dolgot. Vásároltam is tőle néhány festett, iratos falvédőt. Abban az időben igen divatosak voltak. Az eladott áru értékével is segítette az anya a menekültsorban élő gyermekeit.

Révész (Süli) Erzsébet (1929) varrónő, a férje pedig rendőr. 1956-ban érdeklődéssel és aggódva hallgatták a Szabad Európa Rádió műsorait. Figyelték a forradalom eseményeit. Akkor ilyen híreket hallottak: „Budapest lángokban áll. A forradalmárok menekülnek. Nagy a baj. Öldöklések vannak. „Nem tudták pontosan, hogy ebből mi az igaz, s mi nem, illetve hogy ki az oka mindennek.

Muzslyán a Szervó Mihály utcában laktak, abban az időben ott volt a falu vége. Az écskai táborból a menekültek nemigen jártak arra. Azokat többnyire a Parton lakó családok fogadták.

*Az écskai gazdaság veteményeskertje, ahol a menekültek
alkalmi munkát vállaltak*

Az écskai gátörházig is kijártak a menekültek

Egy alkalommal egy negyven év körüli menekült házaspár tért be hozzájuk. Több mint valószínű, hogy a városból jöttek, és a tábor felé igyekeztek. Illendően köszöntek, s arról ismerték fel őket. A muzslyaiak ugyanis „parasztosan” beszéltek. Erzsi néni fülében, még most is csengenek az ötven évvel ezelőtt elhangzott szavak: „Jó napot kívánunk, drága jó asszonyom. Magyarországról menekültünk. Nagyon éhesek vagyunk. Ha egy darab kenyeret tudna adni, hálásak lennénk.”

Amije csak volt, eléjük tette.

Ebéd után mentek csak tovább. Még két alkalommal, két vasárnap látogattak el ebédre. A nevükre már nem emlékszik. Ausztráliába szerettek volna eljutni, de hogy sikerült-e nekik, nem tudni.

Erzsi néni elmondott még egy történetet. Szomszédasszonyának, Krizsán Maris néninek a fia, Béni, a német megszállás idején Muzslyáról Magyarországra menekült. 1956-ban először látogatott haza. A feleségét jött bemutatni édesanyjának meg a rokonságnak. Két hétre rá tört ki a forradalom. Nem mertek visszautazni Magyarországra, mert féltek. Így hát ők is jelentkeztek az écskai befogadótáborba. Mivel Pali öccse Ausztráliában élt, csatlakozhattak az első Ausztráliába induló csoporthoz.

Azok, akiknek közeli hozzátartozójuk élt a befogadó országokban, gyorsabban továbbmehettek. Ausztráliába például 17 ezer hontalan érkezett egy hónapos hajóút után.

Lackó (Révész) Rozália (1943) is jól emlékszik a menekültekre:

– Emlékeim még elevenek, mintha minden tegnap történt volna. Édesapám a nagybecskereki silóban dolgozott, édesanyám meg a muzslyai mezőgazdasági birtokon. Napközben kerti munkás, reggel és este pedig fejőasszony volt. A tejért nem kellett pénzt adnunk, az mindennapra járt.

Mártika, az egyik 4-5 éves menekült kislány, akire emlékszem, Budapest-ről menekül át az édesanyjával. Az écskai táborban helyezték el őket. Édesanyáink valahogyan összeismerkedtek. Barátságot kötöttünk velük, és eljártak hozzánk. Az édesanya megkérte anyámat, hogy fogadjuk be Mártikát, tartózkodjon, aludjon nálunk. Édesanyám beleegyezett. Igaz, szegények voltunk, de mindent megosztottunk. Megszerettem Mártikát: sokat játszottunk, vigyáztam reá. Édesanyja, amikor csak tehetett, meglátogatta a kislányt. Boldog volt, hogy befogadtuk meleg családi otthonunkba. Az öltözékéről látszott, hogy úriasszony. Elmondta nekünk, milyen szörnyűségek mentek keresztül addig, míg eljutottak ide Écskára.

Sajnáltuk őket.

Bennem maradt máig az akkori fájdalomérzet: azon szörnyülködtünk, hogy Budapest utcáin a szennyvízcsatornáknak nem víz, hanem emberi vér folyt.

Mártikáék Amerikába utaztak. A szívünkhöz nőtt Mártika, a kis aranyos, vidám, nyílt, beszélőtehetséggel megáldott úri lányka, akinek még karórája is volt. Abban az időben Muzslyán a felnőttek közül is kevésnek volt karórája, nemhogy gyerekeknek.

Ma már nem tudnám pontosan megmondani, mennyi ideig tartózkodott nálunk a kis menekült lány.

Homályosan, de még most is előttem van Mártika puha, kicsi arca. Még most is, ennyi év után, sokat gondolok rájuk. Ugyan hol lehetnek? Mit csinálnak? Remélem, a Jóisten megsegítette őket, hogy elérjék úti céljukat, Amerikát.

Az asszony (a nevére már nem emlékszem) azt ígérte, hogy jelentkezik. Sajnos egyszer sem adott hírt magáról.

Kocsobán (Bodor) Julianna (1943), annak ellenére, hogy 1956-ban csak tizenhárom éves lányka volt, szinte mindenre emlékszik. Szüleivel a Kossuth Lajos utcában laktak, az écskai tábor közelében. A menekültek a szántókon, legelőkön keresztül vezető nyári utakon jöttek hozzájuk. Sokan sokszor ebédeltek, vacsoráztak náluk, habár ők is szegényen éltek. Hallgatták a menekültek panaszait, és részvételt voltak irántuk. Üres kézzel menekültek, odahagyták házukat és minden vagyonukat.

Úti céljuk Amerika volt, hogy eljutottak-e oda, nem tudja, mert nem jelentkeztek. Édesanyja egy Amerikába induló házaspárnak – Zsuzsikának és Józsinak – útravaló pénzt is adott. Sajnos, később nem jelentkeztek.

Julianna elmondta azt is, hogy az écskai Nikola bácsi (egy orosz származású ember) és a felesége, Annuska néni, akiknek nem volt gyerekük, több menekült családot befogadtak otthonukba. Ott tartózkodtak náluk.

Kiss József (1925) és Mária (1929) ötvenéves házaspár, és mindvégig Écskán éltek. F fiatal házaspár voltak, amikor a menekültáradat Écskát is elérte.

József erre így emlékezik:

– A forradalom leverése után tudomásom szerint a magyar menekültek számára Újvidéken, Titelen, Pancsován és Kikindán is rendeztek be befogadóközpontokat. A nagyobb befogadóközpontok egyike Écskán volt. Emlékszem, 1957 márciusában éppen az első paradicsomot ültettük, amikor megérkezett egy különítmény. Az écskai tábor ott volt, ahol ma a laktanya. Mezőgazdasági iskolává alakították, miután az utolsó táborlakó is elhagyta.

Több százán éltek ott, a pontos létszámot nem tudom. Egy-egy szobában 5-6 házastárs, illetve család tartózkodott, nem voltak elkülönítve.

Én az écskai szövetkezetben dolgoztam, előmunkásként. Kilenc hold területen természetünk konyhakerti veteményt. Rendszeresen bejártam a táborba, többek között azért, mert árut hordtam a konyhára. Azt a szövetkezetnek a Nemzetközi Vöröskereszt szervezete fizette ki. Tudtommal a falu vezetősége is támogatta a tábort.

A veteményeskert a tó jobb oldalán, a Lukácsfalvára vezető út mentén volt. A menekültek ott jöttek-mentek, sétáltak. A gyerekek horgásztak. Megkérdeztem az igazgatómat, engedélyezi-e nekik a horgászást, s hogy adhatok-e nekik paradicsomot, paprikát, hagymát, burgonyát és uborkát. Az igazgató azt felelte, egész nyugodtan adhatok, vihetnek is belőle. Tešić Dušannak hívták, úgy beszélt magyarul, mint mi. A szülei muzslyai tanyatelepesek – optánsok – voltak, Szentendréről települtek oda.

Nos, a menekültek a nyers burgonyából négyet-ötöt vesszőre szúrtak, és úgy sütötték, nyárson.

A menekültekkel jól összeismerkedtem, többen eljártak hozzánk. Az écskai kastély utcájában volt a házunk, néhány száz méterre a tábortól.

A táborban egyébként esküvők is voltak, s visszhangot keltettek. Egy alkalommal, amikor éppen ott voltam, 17-18 pár esküdött. Kocsmáros István lukácsfalvi jegyző eskette őket, mivel az écskai jegyző nem tudott magyarul. Egy párnak én is komája, tanúja lettem, de a nevükre már nem emlékszem. Muzslyáról pap is kijárt oda esketni, mert egyes országok elismerték az egyházi esküvőt is. Néhány ország csak házastársakat fogadott be, s akadtak formálisan megkötött házasságok is.

Azokon a menekülteken, akik pénzt akartak keresni, illetve dolgozni akartak a veteményeskertben, úgy segítettem, hogy a feleségem nevét írtam be az övék helyett, s úgy már ki lehetett fizetni nekik a napszámot.

Mária is jól emlékszik a nehéz időkre:

– 1950-ben Nagybecskerekén tettem nagyérettségit, majd hivatalnokként Écskán, a községházán kezdtem el dolgozni. Az volt az előnyöm, hogy négy nyelvet beszéltem: a magyart, a szerbet, a németet és a román. Saját termő-

Muzslya, 1957. augusztus 11.: Balról jobbra: Kovács Rozália, a kis Ágnes és Vadócz Ágnes

*A keresztelés napján készült felvétel. Törköly Flórián és Erzsébet,
Varga Mária, Marika és István*

New York, Bronx, 1958. szeptember 6.: Magdaléna Mária és édesanyja

földünk volt, amelyen minden megtermett. Sertést, baromfit hizlaltunk. Hála Istennek, sokat segíthettem a menekülteknek. Számukra az élelem volt a fontos, nem pénzzel kellett őket segíteni. A táborban kaptak enni, de az nem volt elegendő. Szegény világ volt akkor, de mi mindketten munkaviszonyban voltunk, s a földünkön is minden szükséges megtermett. Így többet is tudtam segíteni a rászorulóknak. Tudtam, hogy mikor jönnek, és készítettem. Sütöttem nekik túrós-mákos veknit, rakott palacsintát. A gyerekek annak örültek a legjobban. Akin csak tudtam, különböző módon segítettem. Aki megbetegedett, a saját egészségügyi könyvemmel az orvoshoz vezettem. Egy asszony, akinek két kisgyermek volt, panaszkodott, hogy állapotos maradt. Bánkódott, mert megkapták a beosztást a továbbutazásra, és úgy nem mehetett tovább. Bábaasszonyhoz vezettem, és fizettem helyette.

A gyerekek kinőtt ruháit is odaajándékoztam nekik. A cipőt nem szokás adni, de ők azt mondták, adjam csak oda, elfogadják, úgy sincs pénzüik újat venni. Hálaalkodtak is a segítségért. Tíz családdal szorosabban tartottuk a kapcsolatot. Mielőtt továbbmentek volna, elkészöntek tőlünk. Amikor már letelepedtek az új hazában, jelentkeztek: leveleztünk. Egyik-másik ismerős családtól később Franciaországból, Ausztráliából, Kanadából, Belgiumból, Hollandiából meg Angliából kaptunk csomagot. A neveket már sajnos elfeledtem, de emléük még elevenen él bennem. Mintha ma is látnám őket.

Akkor bizonyosodtam meg arról, hogy az ember mennyit szenved, küzd a mindennapiért.

Józsefnek is van néhány érdekes emléke:

– A sógorom és családja Belgiumban élt. Annak idején ő is disszidált. 1976-ban egy lakodalom alkalmával jártam nálunk. A lakodalom előtti napon egy étterembe összehívta a környéken élő magyarokat, hogy megvendégelje őket. Ott ültünk a bejárat melletti asztalnál, s egyszer csak odajött hozzám egy ember és örömmel felkiáltott: „Kiss, hát maga az?!” Összeöleleztünk és egymás nyakába borultunk. A feleségem csodálkozott is, hogy engem még ott, Belgiumban is ismernek.

A menekült Jóska volt, aki családjával annak idején gyakran ebédelt nálunk. Gyerekeink egyidősek voltak, nekik is fiuk és lányuk született. A vezetéknevét már elfelejtettem. A lakodalom után eljött értem, és magával vitt. Hetven kilométerrel távolabb lakott egy szép villában. A farmja kicsit távolabb volt a településtől, s oda is elvitt. Megmutatta, mivel foglalkozik. Sertéstelepén mintegy 500 hízó volt, alattuk műanyag padló, egyik sarokban rádió, másikban tévé. Olyan tiszta volt minden, mint a patika. Minden gombnyomásra működött. A másik épületben 20–25 anyakocát tartott, s ott is olyan tiszta volt, mint a szobában. Mesélte, hogy eleinte mindketten a szénbányában dolgoztak, s jól kerestek. Mindaz, amit megmutatott, a saját tulajdona volt.

Mielőtt visszavitt, elhalmozott ajándékokkal.

Húsz évvel később idéztük fel közösen azokat az időket, amikor még écskai táborlakók voltunk. Újfént megköszönte irántuk való jószágunkat. Azt mondta, egyszer még tervez erre eljönni, hogy megnézzé azt a helyet, ahol másfél évig tartózkodott.

Sajnos, erre már nem kerülhetett sor: időközben elhunyt.

Szarvák Ferenc (1937) is annak idején találkozott az écskai táborlakókkal.

– A szüleimmel az écskai gátórházban éltünk, mert édesapám gátörként dolgozott. Ott jó volt a megélhetőség: jószágot lehetett nevelni, s bőven volt mit enni. Három-négy tehenet tartottunk, anyakocákat, malacokat és sok baromfit. A menekültek 1956–57-ben szabad idejükben arrafelé sétálgattak. A gátórház a tábortól másfél kilométernyire volt. A magyarok azért sétáltak arra, mert hallották, hogy arra létezik egy falu, amelyet Lukácsfalvának hívnak, és azt magyarok lakják.

Sokan oda, a közelbe jártak horgászni.

Egy Kasza nevű idősebb házaspár is odajárt. Mindennap eljöttek a fiukkal és a lányukkal. Persze édesapám is meg az öregúr is szerette a pálinkát. Miközben iszogattak, beszélgettek is, és jól érezték magukat. Kasza úr minden alkalommal dicsérte Titót. Elmondta, hogy a menekültek milyen hálásak, mert befogadta őket, ugyanakkor az oroszoktól nagyon féltek.

Nálunk mindig megvárták, míg édesanyám megfejt, s mindennap kaptak tőlünk egy üveg tejet. Vasárnapokon nálunk ebédeltek.

Kasza úr mesélte nekünk, hogy valójában mi is történt Budapesten. Ő is részt vett a forradalomban meg a lövöldözésekben. Kezdetben az orosz katonák átálltak a felkelők oldalára. Egy hónapig azután csend uralkodott. A határok nyitva voltak, szabadon mozoghatott mindenki. Egyszer csak a magyar nép arra lett figyelmes, hogy érkeznek az orosz katonák, s hamarosan megjelentek a tankok is. A tankok elé az útra pléhtányérokat helyeztek el. Az orosz tankosok megijedtek, mert azt gondolták, hogy aknákról van szó, ezért kijöttek a tankokból. A felkelők pedig a tetőkről, ablakokból lőtték őket. Bevonultak tehát az oroszok, s elfojtották a forradalmat. Következett a megtorlás, az elől kellett menekülni. Kaszáék Szeged felé indultak. Először Szerbiába vitték őket. Hideg volt, állandóan fújt a szél, s nagyon átfáztak. Időközben Écskára kerültek, és ott jobban érezték magukat. Nagyon vicces ember volt Kasza úr, talán éppen ez tartotta bennük a lelket.

Barátommal többször elmentünk a táborig. Öt-tíz méterre közelítettük meg, szemeztünk meg beszélgettünk a lányokkal. Nagyon sok szép lány volt közöttük. A szobákban emeletes ágyakon aludtak, egyébként szabadon jártak-keltek. Kijártak fürödni is, s mi is velük együtt fürödtünk, szórakoztunk. Becslésem szerint akkor mintegy 400-500 ember fordult meg a táborban.

1957 őszén rukkoltam be katonának. Előző nap búcsúestet tartottunk. Eljött Kasza úr is a feleségével meg még néhány táborlakó. 1959-ben, amikor

leszereltem ők már nem voltak ott: továbbmentek. Édesanyám mesélte, hogy mielőtt elindultak volna Amerikába, Kasza úr megkérte, süssön egy szép, nagy kenyeret az útra. Anyám meg is tette. A kenyér mellé csomagolt nekik házilag készített vaját, pálinkát meg egy kis pénzt is. Végül is New Yorkban telepedtek le, s jól feltalálták magukat. Mivel édesanyám nagyon elfoglalt volt, a levelekre én válaszoltam. Évekig leveleztünk. Számtalan csomagot küldtek: ruhaneműt, élelmet, apámnak pedig whiskyt. Sajnálattalunkra idővel a levelek elmaradtak.

Ötven év távlatából is úgy tűnik, mintha minden tegnap történt volna.

ESKÜVŐK, KERESZTELŐK

*A keresztelő. Miklós, Lakatos Anna, Józsika, Anna (az édesanya)
és Julianna (a kereszttestvér)*

Az Écskán, Muzslyán és Nagybecskereken megfordult 56-os menekültekről az anyakönyvek is vallanak. Újszülött esetében a keresztkomaságot gyakran vállalták a bánátiak.

A nagybecskereki református keresztyén egyház *Szülöttek és megkereszteltek anyakönyvében* (1957) két bejegyzésnek jártunk utána.

KIEZEL ARANKA ÉVA, született 1957. május 19., Vinja, Szerbia,
megkeresztelve 1957. július 21.,
Szülők: Kiezel Antal róm. kat., Bajáról menekült villanyszerelő,
Gégény Berta, református, magyar menekült.
Tartózkodási helyük: az écskai befogadóközpont.
A keresztyén s -anya neve, polgári állása, lakhelye:
Boros Antal, magyar menekült, écskai tábor,
Bíró Aranka, református, Muzslya

Nos, a bejegyzés nyomán felkerestük a keresztyénét, Szabó (Bíró) Arankát (1938), mert tőle akartuk hallani az egykor történeteket. Elmondása szerint az Ifjúsági Otthonban, a táncon ismerkedett meg a fiatal Kiezel házaspárral. Megsajnálta őket, és elhívta hozzájuk. Tizennyolc éves nagylány volt, amikor vállalta a keresztyénaságot. Az édesanyja a lepedő sarkából készített pelenkákat és kishuhákat a csecsemőnek. A keresztyélő után ebéden látták vendégül a családot. Aranka később mindössze egyszer kapott csak levelet Franciaországból, még hozzá Boros Antaltól, az egykori keresztyénától. Még most is gyakran gondol rájuk, nem tudja, hová sodorta őket a sors. Sajnálja, hogy nem tud róluk semmit.

A másik Vadócz Ágnes esete, akinek keresztyélésén a muzslyai Kovács házaspár vállalta a keresztyénülőséget.

A hivatalos anyakönyvi bejegyzés így szól:

VADÓCZ ÁGNES, született 1957. június 7., Kraljevo, Szerbia,
megkeresztelve 1957. augusztus 11.
Szülők: Vadócz János, Nagykárló, Nyíregyháza, szobafestő, róm. kat.,
magyar menekült,
Rajt Ágnes, református, écskai menekülttábor.
Keresztyén s -anya neve, polgári állása, lakhelye:
Kovács Antal, szobafestő és neje, Bene Rozália, Muzslya

Kovács (Bene) Rozália (1928), a keresztyénanya ma is szeretettel gondol keresztyéngyermekére. Ötven év elmúltával is a szívében hordozza.

– Férjem, Kovács Antal (1927–1993), magánvállalkozóként munkatársaival 1957 tavaszán meszelte az écskai kastélyt. Ott elegyedett beszédbe a menekültekkel s kötött velük ismeretséget. Egyik ezt találta mondani:

– Nézd, hogy melóznak, ezt mi is tudnánk csinálni.

Férjem megfordult, és azt válaszolta:

– Ha akar, maga is melózhat. Fizetek. Sok a munka, szükségem van munkaerőre.

– Szívesen, hisz én is szobafestő vagyok – felelte neki Vadócz János.

Nagy volt az öröm, hogy mint szakmabeliek összetalálkoztak. Így kezdődött barátságuk. Attól kezdve Vadócz egy Gábor nevű emberrel rendszeresen eljárt férjemhez dolgozni.

Egy ízben közölte, hogy néhány napra elutazik: Szerbiába megy a feleségéért és a kislányáért, aki a napokban született Kraljevón. A férjem adott neki pénzt az útra. Amikor visszatért, tovább dolgoztak együtt. Végül elmondta, hogy kislányukat szeretnék megkeresztelni. Hallották, hogy Muzslyán már keresztelték gyermekeket a táborból. Amikor a férjem hazajött, és ezt elmondta nekem, azt válaszoltam neki: ugyan hozzák csak el, mi szívesen megkereszteljük. Úgy is volt. Elhozták a kislányt, s előre is köszönték a jóakaratainkat. Azt is közölték velünk, hogy Ágniska református, és Becskereken a református templomban szeretnék megkeresztelni. A kislányt babakocsiba tettük, gyalog toltuk be a városba. Abban az időben nem volt sem autó, sem buszjárat, gyalog közlekedtünk. Emlékszem, a lelkész úr (Lapis Károly) nagy bánatban volt, mert éppen az éjjel halva született a kisbabájuk.

Nos, mikor megkeresztelte a kislányt, megkérdeztem, mivel tartozunk. Azt mondta, hogy semmivel, sőt ő adott 2000 dinárt ajándékba Ágniskának.

– A munkában és a keresztségben megpecsételődött kapcsolatunk tartott egy ideig. Mindennapos vendégeink voltak, míg el nem költöztek Kanadába. Főztem, készítettem nekik. Gyakran velük jött Gábor bácsi és a felesége is. Őket is szeretettel fogadtam. Egy alkalommal Nagykárlón meglátogattuk Jancsi szüleit. Nyíregyháza közelében van, homokos, szőlős, bortermő vidék.

Jancsi Budapesten dolgozott, amikor kitört a forradalom. Ágniska pedig már áldott állapotban volt, amikor menekülniük kellett. Disszidáltak. Fiatal házaspárok voltak, nem sokkal a forradalom előtt kerültek össze. Sokat szenvedtek. Mataruška Banjára vitték őket. Amikor azt el kellett hagyniuk a menekülteknek, a férfiak eljöttek Écskára elkészíteni a tábor, utána jöhettek a nők és gyermekek.

Később leveleztünk. A komasszonyom meghalt. A keresztlányom tizennyolc éves volt akkor. A komám utána írt még egy levelet, közben a férjem is meghalt, s a kapcsolatunk megszakadt. Sajnálom, hogy így történt.

Ma is szeretettel gondolok rájuk.

Az écskai anyakönyvi hivatalban is voltak bejegyzett házasságok, melyeket a menekültek kötöttek. Ugyanis céljuk az volt, minél előbb eljussanak azokba az országokba, amelyeket kiszemeltek. Legtöbb országba kizárólag csak a családokat fogadták, a magánosokat nem. Tehát a feltétel az volt, hogy házasságukat bizonyítani tudják. A jóakarátú emberek a segítségükre siettek.

A házasságokat a helyszínen, az écskai befogadóközpontban kötötték meg. Legtöbb esetben Kocsmáros István lukácsfalvi anyakönyvvezető volt jelen tolmásként, mivel az écskai anyakönyvvezető, Petru Novak (1930–1995) nem beszélt magyarul. Az écskai anyakönyvi hivatalban kutatásaink szerint 1957-ben 63 házasságot kötöttek a menekültek.

Hasonló történetekről vallanak a muzslyai római katolikus egyházközség *Születtek és megkereszteltek anyakönyvének* (1957) adatai.

A muzslyai Mária Szent Neve-templomban Lőrincz Mihály (1912–1978) plébános úr részesítette a keresztség szentségében a menekültek gyermekeit, akik a menekülés idején itt születtek ezen a vidéken. Azok a gyermekek már régen felnőttek és szerte a világban élnek, azt nem tudjuk pontosan, hogy ki hol. Talán ők sem tudják, hogy vallási értelemben ehhez a templomhoz odatartoznak, mert ott tartották őket keresztség alá. Ami a muzslyaiakat illeti, az elmúlt ötven év megtette a magáét: a keresztszülők közül már sokan nincsenek az élők sorában. Viszont azoknak, akik még életben vannak, elevenen él emlékezetükben a csöppnyi gyermek meg a keresztelés, hisz oly nagy szeretettel vállalták akkor a keresztségi fogadalmat.

Íme néhány olyan keresztelési bejegyzés, amelynél sikerült felkutatnunk a még ma is élő keresztszülőket:

VARGA MÁRIA, született 1957. február 12., Kraljevo, Szerbia,
megkeresztelve 1957. június 30-án.

Szülők: Varga István (1931. 11. 30.), földműves, menekült, Dusnok,

Varga Mária (1931. 03. 17.), bunyevác származású

háziasszony, Dusnok. Tartózkodási helyük

az écskai befogadóközpont.

Keresztszülők: Törköly Flórián (1929), fűtő, Muzslya,

Nagy Erzsébet (1935–1996), háziasszony.

Törköly Flórián (1929), Mária keresztapja az akkor és a később történetekről a következőket mondta el:

– Fiatal házasok voltunk. Közel a templomhoz, a nagyutcán, a feleségem szüleinél laktunk. A Varga családdal 1957 nyarán a templomban ismerkedtünk össze. A vasárnapi szentmisére az écskai táborból kijártak Muzslyára, hisz nem volt messze, mindössze két és fél kilométerre. A mise után, amikor kijöttünk a templomból, a szülők a karjukban tartották a kisbabát, s elmondták, hogy szeretnék megkeresztelni. Kérlelték a jelenlevőket, hogy valaki vállalja a keresztkomaságot. Bözsikém rögtön jelentkezett, és elhívta őket ebédre. Összebarátkoztunk, s gyakran találkoztunk. Sajnáltuk őket, együttéreztünk velük. Hiszen üres kézzel menekültek, nincstelenek és hontalanok voltak.

Bajától nem messze, Dusnokon laktak. Igen nehéz életkörülmények között éltek, és ebbe nem lehetett belenyugodni. Nyugatra vágytak. István nagynénje

Ohióban élt. Az első világháború után vándorolt ki családjával. Vargáék 1956. január 13-án házasodtak össze. Marika áldott állapotban volt, amikor menekültek. Jugoszlávia felé vették útjukat. Először Szerbiába vitték őket. Kislányuk is ezért született Kraljevón. Az écskai táborba tavasszal érkeztek, s nem sokkal a keresztelés után sikerült továbbmenniük. Jelentkeztek, amikor megérkeztek Ohióba. A nagynéni már várta őket. Ott nagyon jól fölhalálták magukat. A komám az építészetben dolgozott. Rendszeresen leveleztünk Bözsike haláláig (1996), ugyanis ő volt mindig a levélíró. Szeretett levelet írni, verseket és dalokat költött.

1966 szeptemberében a Varga család meglátogatott bennünket Muzslyán. Akkor már öt tagot számlált. Marikának még két testvére született Ohióban. (Pityu 1959. december 20-án, Irénke pedig 1962. május 22-én született.) Ittjár-tukról több emlék él bennem.

A koma 1971 szeptemberében meglátogatott bennünket. Utána néhány napot együtt töltöttünk Dusnokon és Harkányba. Megismertük a rokonságot, új barátságok születtek. A komám 1976 augusztusában ismét meglátogatott bennünket. Vele mentünk el a szüleihez Dusnokra. Ott néhány napig pihentünk, majd néhány napot Sükösdön, Lovákéknál töltöttünk el.

1978 szeptemberében ismét találkoztunk Muzslyán.

A komám 1985-ben járt utoljára nálunk. Kocsit bérelt, és azzal járt-kelt. Szintén együtt töltöttünk el néhány felejthetetlen napot Magyarországon. A nyolcvanas években kétszer is megműtötték a szívét. Lehet, hogy azért nem ülhetett többé repülőre.

A hosszan tartó barátságról, a szeretetben egybefonódott emberek életéről több mint száz féltve őrzött fénykép tanúskodik.

KOVÁCS ERIKA MÁRIA, született 1957. április 6., Kraljevo, Szerbia,
megkeresztelve 1957. június 30.

Szülők: Kovács Péter, földműves, Nagybaracska,

Gyenis Katarina, háziasszony, Nagybaracska,

Keresztszülők: Husztik János, bádogosmester, Muzslya és neje,

Borbély Anna, háziasszony,

Husztik János (1923) 1957. június 30-án (vasárnap) délután a Tűzoltóotthonban a társaival biliárdozott. Ott ült egy menekült házaspár hét év körüli kisfiával, és az asszony a karjaiban pici babát tartott. Az ember a plébános után érdeklődött. Hol lehet megtalálni, otthon van-e? János bácsi járatos volt a plébánosnál, jó barátságban éltek, és megmagyarázta, hol találják meg Lőrincz Mihály plébános urat.

– Ha maga olyan jól tud mindent, átjönne-e velünk megkeresztelni a kislányunkat? Legyen a koma!

János bácsi nem utasította el őket, örömmel keresztvíz alá tartotta a kislányt. A plébános fonott kalácsot és egy zacskó barackot adott a családnak. Jani bácsi hazavezette és bemutatta őket a feleségének. A Kovács család minden vasárnap a Husztik család vendégszeretétét élvezte. Ebéd után megfürödtek, társalogtak és mentek vissza a táborba. Ez több mint három hónapig tartott. Egy éjszaka váratlanul, búcsúszó és címváltás nélkül továbbutazott a család. Elszakadtak egymástól. Rózsa Sanyi bácsiéknak, de másoknak is jelentkeztek a menekült barátok. Ők viszont komák voltak, de semmi hír nem jön felőlük. Aggódtak, mi történt velük. A muzslyai Sörös lányok Ausztráliában éltek. Sidneyben egy társaságban szórakoztak a Kovács családdal. Azok elmondták, hogy van Muzslyán komájuk. Az egyik Sörös lány, amikor hazajött Muzslyára, hozta a címet és az üzenetet is. A kapcsolat létrejött, és a mai napig tart. Erika és a szülei 1971 júliusában hét napig vendégeskedtek Muzslyán. Peti sajnos nem tudott eljönni. Jani bácsi még mindig őrzi azt a szép zöld kalapot, amellyel a koma akkor megajándékozta. 1988. július 29-én ment férjhez Jani bácsi unokája. A koma és a komaasszony eljöttek Ausztráliából a lakodalomba. Nagy volt az öröm. Levelezésük még mindig tart.

KOVÁCS MAGDALÉNA MÁRIA,

született 1957. augusztus 28. , Zrenjanin, kórház,
megkeresztelve 1957. szeptember 15.

Szülők: Kovács Barnabás (1922. 08. 21.), férfitodrász, Szatmár, Mátészalka,
Kovácsik Magdaléna (1934. 09. 18., Budapest), fém munkás a budapesti
Csepel műveknél, Budapest XXI. k. szlovák származású.

Keresztszülők: Budai Sándor (1927), szabómester, Muzslyá és neje
Szarvák Ilonka (1932), varrónő.

Budai (Szarvák) Ilonka (1935) emlékezetében elevenen él a keresztgyermek, a keresztelés, az együttlét és a búcsúzás pillanata.

Sándor, Ilonka férje Muzslyán a Lehel futballmérkőzésén, 1957 tavaszán ismerkedett össze Barnabással, és meghívta hozzájuk. Attól kezdve a fiatal párt a Budai család oltalmába fogadta. Gondot viseltek a leendő édesanyára és várták a születendő gyermeket. Ilonka, varrónő lévén, készítette a babakelengyét. A gyermek alig múlt háromhetes, amikor a szülőkkel útra kelt. New Yorkból jelentkeztek, ott a Bronx negyedben telepedtek le. Magdalénának még két húga született. Végtelenül boldog volt Ilonka, amikor azt írták, hogy a második kislányt hálából és tiszteletből róla nevezték Ilonának. A levelezés néhány évig folytatódott, majd megszűnt, a Budai család sajnálatára. Még mindig szeretettel gondolnak rájuk.

ESIG JÓZSEF, született 1957. augusztus 19. , Zrenjanin, kórház,
megkeresztelve 1957. szeptember 29.

Szülők: Esig Miklós (1936. 09. 17.), bányász, Alsónyék, Baja,

Pálincás Anna (1938. 04. 21.), háziasszony, Baja,

Keresztszülők: Lakatos Dezső, piktor, Muzslya és neje,

Pálfi Anna, háziasszony.

Dévity (Lakatos) Julianna (1950) szólt a keresztelőről, mivel a szülei már elhunytak. Úgy hallotta tőlük, hogy édesapja piktorként dolgozott Écskán, és ott ismerkedett meg Miklóssal. Az ismeretség barátsággá, majd komasággá fejlődött. A munka hozta össze őket. Julianna édesanyja évtizedeken át tartotta a kapcsolatot, a komaságot, a Kanadába, Sudburgba kivándorolt családdal. 1969 januárjában váltottak utoljára levelet.

ADATOKKAL ÉS KÉPPEL SZOLGÁLTAK:

1. Budai Gizella (1953)
2. Budai (Kenderesi) Erzsébet (1938)
3. Budai (Kovács Erzsébet) (1940)
4. Budai (Szarvák) Ilonka (1932)
5. Bugar Aleksandar (1964), az écskai anyakönyvi hivatal főnöke
6. Csikos (Husztik) Anna (1947)
7. Đurić (Erdei) Piroska (1938)
8. Földesi Gyula (1935)
9. Hallai (Ispánovity) Magdolna (1953)
10. Husztik János (1923)
11. Kalapis (Halász) Mária (1934)
12. Kiss József (1925)
13. Kiss Nándor (1975), református lelkész Nagybecskerekén
14. Kiss (Kónya) Mária (1929),
15. Kocsobán (Bodor) Julianna (1943)
16. Kodba Ottó (1940)
17. Kodba (Hunka) Vilma (1941)
18. Kovács (Bene) Rozália (1928)
19. Kurtis (Kodba) Julianna (1966)
20. Lackó (Révész) Rozália (1943)
21. Liptai (Lackó) Julianna (1935)
22. Márton Mihály (1937)
23. Orbán János (1938)
24. Palatinus András (1953)
25. Palatinus János (1944)

26. Pančić Ivan (1946)
27. Rácz István (1933)
28. Rácz János (1945)
29. Repp Ferenc (1935)
30. Révész (Süli) Erzsébet (1929)
31. Samu (Steigerwald) Katalin (1941)
32. Simon Ferenc (1929)
33. Simon (Erdei) Katalin (1933)
34. Smit Ferenc (1943)
35. Sövényházi Tibor (1953)
36. Stojnić Jovanka (1929)
37. Szabó (Biró) Aranka (1938)
38. Szarvák Ferenc (1937)
39. Sziveri-Bajusz (Kun-Szabó) Margit (1941)
40. Tápai (Pozsga) Piroska (1932)
41. Törköly Flórián (1929)
42. Tratnjek Stanko (1938), a muzslyai egyházközség plébánosa
43. Varga István (1927)

Vladimir Popin

A MAGYAR SZÓ CIKKEI A FORRADALOMRÓL

(1956. július 1.–1958. június 29.)

1956

Július 2.

- A Magyar Dolgozók Pártjának határozata a pártellenes nézetekről
- A budapesti Petőfi Kör vitadélutánján

Július 3.

- A magyar pártvezetőség, úgy látszik, másképpen ítéli meg az eseményeket, mint a lengyel

Július 14.

- Élénk vita a Petőfi Kör elítéléséről

Július 15.

- Külpolitikai hírek: a magyar repülőgép az ingolstadti repülőtéren

Július 17.

- A jugoszláv–magyar gazdasági bizottság ülésézése
- Déryt és Tardost frakció alakításával vádolja a Szabad Nép

Július 19.

- Rákosi lemondott
- Külpolitikai hírek: az ingolstadti eset kommentárja
- Eisenhower az amerikai álláspontokról Magyarországról

Július 20.

- Általános meglepéssel fogadták Rákosi lemondását (Az okok – A távlatok)

Július 21.

- A Központi Vezetőség tagjai a terepen

Július 22.

- Budapesti beszélgetések (Rákosi lemondásának előestjén)

Július 23.

- Véget ért a Magyar Dolgozók Pártjának plenáris ülése
- Farkast kizárták a pártból és megfosztották tábornoki rangjától
- Magyarországi fejlemények (1)

Július 24.

- Az MDP Központi Vezetőségének határozata
- Magyarországi fejlemények (2)

Július 25.

- Magyarországi fejlemények (3)

Július 26.

- Magyarországi fejlemények (4)

Július 27.

- Magyarországi fejlemények (5)

Július 31.

- Külföldi hírek: Gerőt felmentették...

Augusztus 1.

- Hegedüs miniszterelnök kormánya politikájáról nyilatkozott az országgházban
- Farkas lemondott képviselői mandátumáról

Augusztus 2.

- 23 000 embert rehabilitáltak Magyarországon

Augusztus 3.

- Előzetes tárgyalások Jugoszlávia és Magyarország kereskedelmi kapcsolatairól
- A magyar parlament elfogadta a szovjet leszerelési felhívást
- Külpolitikai hírek: Dr. Sztane Pavlics...

Augusztus 4.

- A Szocialista Szövetség küldöttsége utazik Magyarországra

Augusztus 5.

– Külpolitikai hírek: Véget ért a magyar parlament ülésezése – A magyar kormány tiltakozása USA-hoz...

Augusztus 8.

– Kinevezték Magyarország új követét Beogradban
– Külpolitikai hírek: Megegyezés a légi forgalomról Jugoszlávia és Magyarország között

Augusztus 14.

– A jugoszláv vasutasok küldöttsége utazik Magyarországra
– Legfontosabb feladat Magyarországon a törvényesség biztosítása (az MDP titkárának salgótarjáni beszéde)

Augusztus 16.

– Fogadás Hrcnsevicis tiszteletére Budapesten

Augusztus 18.

– Hazatért a Szocialista Szövetség küldöttsége a magyarországi Hunyadi-ünnepségről
– Nasszer elhalasztotta útját Magyarországra

Augusztus 19.

– Külpolitikai hírek: Magyarország és Uruguay diplomáciai kapcsolatainak felújítása

Augusztus 23.

– Hazaszállított magyarországi gyermekek

Augusztus 27.

– Magyarország baráti kapcsolatokat akar valamennyi országgal
– Külpolitikai hírek: Az MDP Központi Vezetősége elítéli a Német Kommunista Párt feloszlását

Augusztus 28.

– Hegedüs a gazdasági kérdésekről és a jugoszláv–magyar viszonyokról

Szeptember 2.

– Kurimszky búcsúlátogatása
– Magyar kormányküldöttség látogat hazánkba
– A magyar kereskedelmi miniszter meglátogatja a zágrebi mintavásárt

Szeptember 5.

- Szövetkezeti küldöttség érkezik Magyarországról
- A magyar követ búcsúlátogatása Rankovicnál

Szeptember 10.

- A magyarországi deportáltak visszakapják vagyonukat

Szeptember 11.

- Magyar és lengyel szövetkezeti küldöttség hazánkban

Szeptember 12.

- Jugoszláv–magyar gazdasági tárgyalások

Szeptember 14.

- Külpolitikai hírek: Rehabilitálták az összes ártatlanul elítélt tiszteket

Szeptember 20.

- A kultúrjavak visszaszolgáltatásáról tárgyalnak Magyarországgal
- Közlemény a jugoszláv–magyar tárgyalásokról – Nagy lehetőség a gazdasági együttműködésre

Szeptember 23.

- Magyar fémipari küldöttség érkezik
- Külpolitikai hírek: A határjelzések fenntartásáról és megújításáról szóló előírások módosítása

Szeptember 25.

- Jugoszláv parlamenti küldöttség utazik Magyarországra
- Magyar szakszervezeti küldöttség hazánkban

Szeptember 27.

- Folyamhajózási értekezlet Budapesten

Szeptember 28.

- Külpolitikai hírek: Egyes vonat- és autóbuszvonalak ideiglenes beszüntetése

Október 1.

- Rákosi helyett Csepel

Október 2.

- Magyar közoktatási munkások Beográdban

Október 4.

– Jugoszláv–magyar vegyes bizottság ülése

Október 5.

– Rajk László további rehabilitációja

Október 6.

– A Magyar Dolgozók Pártja küldöttsége érkezik hazánkba
– Nagyköveti rangra emelték a jugoszláv–magyar diplomáciai képviselőket
– Gerő Ernő a küldöttség vezetője

Október 7.

– Eltemették Rajkot és társait – Százvezres tömegek a Kossuth-mauzóleum előtt
– Egy korszakot búcsúztattak a szónokok

Október 8.

– Külföldi küldöttség Becsén
– Mártírhálál

Október 9.

– Tisztulási folyamat Magyarország politikai életében – Letartóztatták Farkas Vladimirt és bűntársait
– Soha többé nem lehet Rajk-per – írja a Magyar Nemzet

Október 10.

– A bűnösöket állítsák bíróság elé – követelik a volt magyarországi partizánok
– Megérkezett az első magyar nagykövet
– Külpolitikai hírek: Gerő hazajött szovjetuniói pihenéséről

Október 11.

– Magyar szakszervezeti küldöttség érkezett hazánkba
– Letartóztatások Magyarországon

Október 12.

– Tito elnök átvette a magyar, svéd és finn követek megbízóleveleit
– Magyar és japán szakszervezeti küldöttség a fővárosban

Október 13.

– Semmi sem változott a jugoszláv politikában – Rajknak és társainak rehabilitációja jelentős – Draskovics szóvivő sajtóértekezlete
– A magyar nagykövet megkoszorúzta a névtelen hős sírját

Budapest, 1956. október 31. – Köztársaság tér. A népharag az elfogott ávósokkal szemben helyenként önbíráskodáshoz is vezetett

Október 14.

- Hétfőn érkezik a magyarországi pártküldöttség
- Letartóztatták Farkas Mihályt
- További két rehabilitáció Magyarországon
- Egy hét a világpolitikában – A mártírhalált halt Rajk Lászlót és társait...

Október 15.

- Nagy Imrét visszavették a Magyar Dolgozók Pártjába – a Szabad Nép közleménye
- Magyarország a sajtó tükrében (budapesti levél) – (Külpolitikai tárcánk)

Október 16.

- Megérkezett a Magyar Dolgozók Pártjának küldöttsége – Ünnepélyes fogadtatás a beográdi pályaudvaron – Gerő Ernő beszédet mondott – Gerő Ernő beszéde
- Közlemény a jugoszláv–magyar pártközi megbeszélésekről
- Nem állhatunk meg félúton – mondja a budapesti rádió a törvényesség helyreállításáról
- Rákosi bűntárs Farkas Mihály és az AVO tetteiben – írja a budapesti Népszava

Október 17.

- Folytatódtak a jugoszláv–magyar pártközi megbeszélések – Az MDP küldöttsége megkoszorúzta a névtelen hős sírját
- Parlamenti küldöttségünk Magyarországra látogat
- Hivatalos közlemény a tárgyalásokról
- Legújabb: Tito fogadást rendezett az MDP küldöttség tiszteletére
- A törvényességet nem csak a „nagyperekben” szegték meg – A Szabad Nép bírálja a téves jogi felfogásokat
- Meghiúsított repülőgépszökés
- Külpolitikai hírek: – Konzulátosokat nyitnak Athénben és Budapesten – MTI: október 22-e és 29-e között összehívják a parlamentet

Október 18.

- Fogadás Tito elnöknél a magyar küldöttség tiszteletére
- A két országban létrejöttek a feltételek a megbeszélésekre – mondotta sajtónyilatkozatában Rankovics
- A magyar pártküldöttség Szmederevóban

Október 19.

- A megbeszélés a legjobb, legelvtársibb és legbarátibb légkörben folyik – mondotta Tito elvtárs – Fogadás a beográdi magyar nagykövetségen
- Jugoszláviai körútra indul a magyar pártküldöttség
- Beszélgetés a magyar szakszervezeti küldöttséggel
- Nagy Imrét visszavették tanárnak

Október 20.

- A magyar pártküldöttség Zágrebben – megtekintették a Prvomajszka gyárat
- A magyar szakszervezetek demokratizálásáért – Gáspár Sándor nyilatkozata
- Sztálinváros megváltoztatja nevét

Október 21.

- A magyar szakszervezeti küldöttség befejezte látogatását
- A magyar pártküldöttség Rijékán
- Egy hét a világpolitikában: A magyar dolgozók pártjának küldöttsége befejezi látogatását

Október 22.

- A magyar pártküldöttség Szlovéniában

Budapest, 1956. október 31. – Kilián laktanya

Október 23.

- Véget ért a jugoszláv–magyar pártközi megbeszélés – Közös határozatot hoztak
- Külpolitikai hírek: Budapesten megünnepelték a spanyolországi nemzetközi brigádok 20 éves évfordulóját

Október 24.

- Bizalom, egyenrangúság, véleménycsere – Meghívták Magyarországra a JKSZ küldöttségét – Közleményt adtak ki a jugoszláv–magyar pártközi megbeszélésről
- Hazaérkezett a magyar pártküldöttség
- Összehívták a MDP központi vezetősége plénumát

- Új szakasz kezdődik a jugoszláv–magyar viszonyban – Gerő, Kádár és Hege-dűs a megbeszélésekről
- Megbeszélések után
- Külpolitikai hírek: Az osztrák–magyar határ megnyitása

Október 25.

- Nagy Imre, az új miniszterelnök felhívása a rend helyreállítására– Bejelentette a gazdasági és a politikai élet következetes demokratizálását– A társadalmi szervezetek és a munkaközösségek határozatukkal a kormányt támogatják
- Megválasztották az új Politikai Bizottságot – Gerő Ernő rádióbeszéde – A budapesti rádió első híre az eseményekről

Október 26.

- Gerő helyett Kádár János az elsőtítkár – A légkör fokozatosan enyhül – Kádár János és Nagy Imre rádióbeszéde
- A magyarországi eseményekről – Nagy Imre beszéde – A budapesti rádió híreiből

Október 27.

- A központi pártvezetőség nyilatkozata – Nem enyhül a magyarországi helyzet
- A Szabad Nép tegnapi vezércikke – „Nyugalom és rend kell, elég volt a vérontásból”

Október 28.

- Megalakult az új magyar kormány – Sok harcoló csoport letette a fegyvert
- Munkástanácsok és munkásörsegek alakulnak – Új kormány – Kijárási tilalom – Az eldobott fegyver átadása
- Budapesten helyreáll a rend – Munkás–katona tanácsok Szolnokon – Nagy Imre küldöttséget fogadott (Inota községből) – A szakszervezeti tanács közleménye a munkástanácsokról – Röplapok és fegyveres csapatok vidéken – Lengyel segély Budapestnek
- Adalékok a magyar és a lengyel eseményekhez – Sepilov nyilatkozata
- Az olasz KP véleménye

Október 29.

- Budapesten mindinkább helyreáll a rend – A helyzet vidéken még rendezetlen
- Kivonulnak a szovjet csapatok Budapestről
- A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének üléséről kiadott közlemény
- Új kormánynyilatkozat a magyarországi eseményekről – Nagy Imre rádióbeszéde
- Külpolitikai tárcánk: Az új magyarországi vezetők életrajzából

Október 30.

- Határozott lépések
- A minisztertanács ülése – Az első intézkedések
- A Szabad Nép válasza a Pravdának
- Gyógyszersegély érkezik Budapestre
- Moszkvai lapok a magyarországi eseményekről
- Megalakul a Nemzetőrség
- Elhalasztották a magyar Országgyűlés ülését
- A szakszervezet a kormány intézkedéseiről
- Szegeden a munkástanács vette át az igazgatást

Október 31.

- A koalíciós pártok együttműködésére alapozzák a kormányzást – Szűkebb kabinet létesült – Nagy Imre nyilatkozata
- Újabb sorsdöntő események
- Rádiójelentés a budapesti helyzetről
- Jugoszlávia segítsége a Magyar Vöröskeresztnek
- Légi úton érkezik a gyógyszersegély Budapestre
- Leváltották a budapesti párttitkárt
- A jugoszláv–magyar határon teljes a rend
- A budapesti VIII. kerületben magyar csapatok váltották fel a szovjet egységeket
- Sepilov és Zsukov nyilatkozott a magyarországi helyzetről
- Tildy Zoltán bejelentése
- Kádár János nyilatkozata

November 1.

- Budapest utcáin – Nagy Imre a tömegek előtt
- Nagykövetünk Nagy miniszterelnöknél
- Megalakult a szocialista párt Magyarországon
- Az új Forradalmi Bizottság szervezi a fegyveres hatalmat Magyarországon
- Mindszentyt szabadon bocsátották

November 2.

- A magyar kormány felmondta a Varsói Egyezményt – Nagy Imre követeli a szovjet csapatok azonnali kivonulását

November 3.

- A nap hírei Budapesten – Újabb szovjet egységek Magyarországon – A Kilián laktanya hősnél

- Megalakult a Magyar Szocialista Munkáspárt – Kádár János nyilatkozata
- Felhívás az új demokratikus pártokhoz
- A lengyelországi szovjet csapatokról – A Lengyel Egyesült Munkáspárt felhívása – Magyarországnak nincs szüksége külső beavatkozásra

November 4.

- Magyar–szovjet tárgyalások a megszálló csapatok kivonásáról
- Magyarország kérelme a Biztonsági Tanács előtt – Nem mesterkedésre kell kihasználni a helyzetet, azt kell megadni, amit az ország kér
- Magyarország csak a szocializmusban lehet független, szabad és boldog – írja a pekingi Zsen Min Zsi Bao
- Egy hét a világpolitikában: A magyarországi események

November 5.

- Kádár János forradalmi munkás-paraszt kormányt alakított Magyarországon
- Az új kormány összetétele és kiáltványa
- A magyarországi eseményekről (a Tanjug külpolitikai szerkesztőjének kommentárja)
- A belügyi titkárság közleménye
- Magyarország kérdése a Biztonsági Tanács előtt

November 6.

- Az ENSZ határozata a szovjet csapatok kivonásáról – A magyar kormány tiltakozik a belügyekbe való beavatkozás ellen – A magyarországi helyzet az ENSZ közgyűlése előtt
- Kötelességteljesítésre szólítanak mindenkit – A magyar kormány kiáltványa
- Megerősítették Kos magyar ENSZ-delegátus megbízását
- Eisenhower üzenete Bulgaryinhoz
- Az amerikai polgárok elhagyhatják Budapestet

November 7.

- A magyar kormány segélyfelhívása a szocialista országokhoz
- Szovjet segély Magyarországnak
- Kádár János Szolnokon
- Pécs szovjet parancsnokának parancsa
- Pécssett több üzem megkezdte munkáját
- A Magyar Szocialista Munkáspárt kiáltványa

November 8.

- A magyar kormány felhívása a termelőmunkára
- Kínai segély Magyarországnak

- Budapesti nagykövetségünk titkárának tragikus halála
- Habsburg Ottó megírta sürgönyét
- „Hét nap Budapesten” – Dobrica Csoszics (lásd a szerb szöveget!)

November 9.

- Az ENSZ a magyarországi helyzetet tárgyalja – A jugoszláv küldött felszólalása – A magyar delegátus tiltakozott a napirend ellen
- A magyar forradalmi munkás-paraszt kormány döntése
- Kádár ellenzi Magyarország kérdésének megtárgyalását az ENSZ-ben

November 10.

- Jugoszlávián át küldik a segílyt Magyarországnak
- A nép jogos elégedetlenségét sokan ellenforradalmi célokra használták fel
- Marosán György felhívása a magyar néphez
- A Kádár-kormány a korábbi mulasztások elítélését is jelképezi – Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke rádióbeszédet mondott
- Felhívás a párttagokhoz – A Szabad Nép vezércikke
- Propagandacélokra használják fel a közgyűlés szószékét – Magyarország ügye napirenden
- Hammarskjöld felhívása a magyar kormányhoz
- A magyar belügyminiszter parancsa
- Nagy Imrét nem tartóztatták le – mondta a budapesti rádió
- A külügyi államtitkárság sajtóértekezlete
- Elhalasztották a magyar ENSZ-delegátus megbízólevelének felülvizsgálását

November 11.

- Az ENSZ három határozatot hozott a magyarországi helyzetről – a csapatok kivonulásáról, a segílyről és a menekültekről
- A budapesti rádió helyzetjelentése – Szervezik a lakosság élelmiszer-ellátását (A Kossuth-címer a Magyar NK címere – Kifizetik a hátralékos fizetéseket
- Kormánybiztosokat neveznek ki a megyékhez – Nógrád megyében helyreállt a rend – Dunapentele tárgyal – Új vezetőség a Magyar Vöröskereszt élén)
- A magyarországi tragédia alkalmából
- Egy hét a világpolitikában: Tragikus magyarországi események

November 12.

- Kádár a magyarországi helyzetről és kormánya intézkedéseiről
- Rendelet a bűnügyi eljárás egyszerűsítéséről

November 13.

- Jugoszláv segély Magyarországnak
- Hammarskjöld kérelme a szovjet kormányhoz Magyarország kérdésében
- Javul az ellátási helyzet Magyarországon
- A Nemzetközi Vöröskereszt segítsége Magyarországnak

November 14.

- A magyar kormány visszautasította az ENSZ határozatát a megfigyelőkről
- Távirat Hammarskjöld főtitkárhoz
- Javul Budapest élelmiszer-ellátása
- Nem vezetik be a szavatolt ellátást Magyarországon
- A Népszabadság vezércikke

November 15.

- Hammarskjöld Budapestre látogat
- Az egyiptomi kérdés és a magyarországi események az ENSZ közgyűlése előtt – Vita a napirendről – Elvetették Krisna Menon javaslatát
- A magyar kormány köszönete az ENSZ-hez
- A két kormánynak nem érdeke, hogy szovjet csapatok legyenek Magyarországon – mondotta Kádár miniszterelnök
- Új magyar karhatalmi egységeket szerveznek
- A magyar szakszervezetek munkára hívása – Javaslattal terjesztettek be a munkástanácsokról
- Zűrzavar a propagandában

November 16.

- Tito pulai beszéde
- Kiutat keresnek Magyarországon – Vásárlási láz a fővárosban – A központi munkástanács Kádárnál
- Külön melléklet – Politikai füzetek: Veljko Vlahovics: A magyar események visszhangja

November 17.

- Miért ellenezzük az ENSZ Magyarországra vonatkozó határozatát – Az angol és a francia kormány csak látszólag fogadta el az ENSZ határozatot – Nehru nyilatkozott a Parlamentben
- Indiai segély Magyarországnak
- Legújabb: A Tito-beszéd világvisszhangja
- A további sztrájk inflációt és éhséget okozhat – mondta a miniszterelnök – A budapesti Központi Munkástanács küldöttsége Kádár Jánosnál
- Kizárt pártfunkcionáriusok

- A rendeződés első jelei – A központi munkástanács termelésre szólít – A telefongyár munkástanácsának tagjai között
- Csepelen megszűnt a harc – jelenti a budapesti rádió – Az ideiglenes munkástanács munkára szólítja a dolgozókat
- Győr is a sztrájk beszüntetése mellett nyilatkozott
- Segélyküldemények Magyarországnak

November 18.

- Egy hét a világpolitikában: A magyarországi tragédia
- Még mindig bizonytalan, befejeződik-e a sztrájk – Riadalom a letartóztatási hírek miatt – Fogyasztóláz
- Nyilatkozat a magyar–csehszlovák tárgyalásról

November 19.

- Két tűz között a munkástanács – Tárgyalás a szakszervezettel – „Különbözet ismét sztrájkolunk”

November 20.

- A moszkvai Pravda Tito főtitkár beszédéről – A Rude pravo is hasonló hangnemben ír
- Füstöl-e a gyárkémény – Lassan erősödik a gazdasági vérkeringés – Marosán és Dögei beszédét vitatják
- A magyarországi deportálásokról tárgyal az ENSZ

November 21.

- A határozat elfogadásával a magyar kérdés újra tömbpolitikai jelleget kapna
- Hagyjanak fel a katonai tömbök politikájával! – „Az erőszak alkalmazása Egyiptomban és Magyarországon célját tévesztette” – Nehru felhívása a világhoz
- A Népszabadság a sztrájkokról
- Tito elvtárs beszéde a TASS tárlásában
- A magyar Nemzeti Bank elnöke az inflációs veszélyről

November 22.

- Kocsa Popovics az indiai javaslat mellett – Tovább folyik a vita a magyarországi deportálásokról
- Magyarország főügyészének felhívása a törvények tiszteletben tartására
- Magyarország 93 millió dollár értékű segílyt kapott
- Az ENSZ főtitkár értesülései szerint 34000 személy menekült el Magyarországról
- A magyar kormány a forradalmi bizottságok hatásköréről

- Helyreáll a közlekedés Budapesten
- Emlékezetes hang – A Tájékoztató Iroda rehabilitált vádlottai – A francia KP Központi Vezetősége a világhelyzetről

November 23.

- Segítsük elő a megnyugvást Magyarországon és ezzel nemzetközi viszonylatban is – Meddő a kölcsönös vádaskodás – Kocsa Popovics második felszólalása az ENSZ-ben
- Thorez: Kik az igazi szocialisták? – Eltitkolt és mégis átszivárgott igazság Magyarországról – Csönd a kétségekről – Jugoszlávia bűnös, mert létezik
- Megszavazták Kuba és India javaslatát Magyarországról
- Román kormány és pártküldöttség Budapesten
- Viszály a kormány és a központi munkástanács között – Ismét veszélyben a helyzet rendeződése – A tanács követelése

November 24.

- A JSZNK kormánya a baráti viszony durva megsértésének tekintené, ha a Magyar NK kormánya megszegi az egyezményt – Nem érkeztek otthonukba Nagy Imre és társai – a jugoszláv kormány tiltakozása
- Szavatolták Nagy és társai személyi biztonságát – Megegyezés a jugoszláv és a magyar kormány között. November 22-én 18.30 órakor hagyták el a jugoszláv követséget
- Hogyan hurcolták el Nagyot és társait? – A jugoszláv diplomatákat eltávolították az autóbusból – Néma tüntetés a harcok kezdetének hófordulóján
- Minden üzemben meg kell választani – Törvényerejű rendelet Magyarországon a munkástanácsokról
- A Magyar Honvéd átvette a Borba válaszát
- A budapesti rádió Nagy és társai hollétéről
- A magyarországi szövetkezetek problémái – Mészáros Sándor, a magyar szövetkezeti szövetség alelnökének rádióbeszéde

November 25.

- A moszkvai Pravda újabb cikke Tito elvtárs beszédéről
- Egy hét a világpolitikában: Egy hónapja, hogy Magyarországon kirobbantak... (nem említi Nagyék elhurcolását – r. l.)
- A megállapodás kifejezett megszegése – Jugoszláv jegyzék a magyar kormányhoz – Dobrivoje Vidics államtitkár-helyettes tárgyal Kádár Jánossal
- Olaj a tűzre – A központi munkástanács is magyarázatot kér – Nagy és társai elhurcolásának visszhangja
- Bíróság elé állítják Farkas Mihályt és Vladimirt

*Budapest, 1956. október 31 – Elvonuló szovjet egységek
a budapesti utcákon*

November 26.

- Nagy esete
- A szemtanúk és a családtagok elmondják az igazságot – A pártközpont suttogó propagandája a „szovjet–jugoszláv összeesküvésről” – A Népszabadság új arculata

November 27.

- Válasz a Pravdának (J. Szmole)
- Kádár kormánya tehetetlen a szovjet döntésekkel szemben – mondja a varsói rádió
- A varsói újságírók határozata
- Még mindig nem állt helyre az összeköttetés Magyarországgal – Nem vesznek fel postaküldeményt

November 28.

- Ne utánozzuk Jugoszláviát, mint ahogy azelőtt a Szovjetuniót – Apró Antal a jugoszláv elvtársak tanácsáról – A munkásosztály saját felfegyverzésében látja a vívmányok biztosítékát
- Megismételt indokolás – Nagy Romániába hurcolásáról – Kádár János rádióbeszéde

- Kádár hallgat a jugoszláv jegyzékről – Miért késik a valóság feltárása? – A miniszterelnök rádióbeszédének visszhangjáról
- Ismét előtérben a hadsereg? – A magyar események nyomán – Adenauer fel-emelte hangját
- Az indiai követ tárgyalt Kádárral

November 29.

- A múlt árnyai a romok felett – Egy külföldi látogató budapesti délelőttje
- Még mindig rendőrségi záróra Budapesten
- A magyar szakszervezetek tárgyaltak a szakszervezeti világszövetséggel
- Megkegyelmeznek a visszatérőknek
- Magyar gazdasági küldöttség járt hazánkban
- Mi történt Lukács Györggyel és a többiekkel – Kiútkeresés és közöny – Három kifogás Kádár beszéde ellen

December 2.

- Üdvözőlő táviratok a köztársaság napjára – Többek között táviratot küldött Dobi István és Kádár János is
- Munkásújság – sokszorosítón – Tovább folynak a megbeszélések a kormány és a tanács között
- A magyar kormány még nem válaszolt a főtítkár követelésére
- Ausztria nem adja át a kiskorú menekülteket
- Münnich felhívása a hadkötelezettekhez
- A durva egyezményszegés körülményei – a Nagy-ügy okmányaiból – Örömmel üdvözölnénk a viszály baráti megoldását
- November huszonkilenc sajtóvisszhangja – A rádiók és lapok Jugoszláviáról... Magyarország (idézik a Szabad Népet)

December 3.

- A termelők tanácsának megalakítását követeli a népakarat
- Vita a volt vezetőkről – Gyökeret vertek a tanács követelései – Ismét szoknyában a budapesti nők
- A magunk módján építjük a szocializmust – A rend helyreállítása után a kormány kiszélesül – Dobi István rádióbeszédet mondott

December 4.

- Különös magyarázat
- Megállapodás a magyar menekültekről
- Helyreállt az utasforgalom Magyarországgal – Naponta három vonat Kelebiánál
- Magyarország nem fogadja be az ENSZ-megfigyelőket

- Új határozati javaslat Magyarországról
- Horvát külügyminiszter: magyar belügy – Lodge: a magyar javaslat kedvezőtlen – Vita az ENSZ-ben

December 5.

- A magyar kormány válasza nem kielégítő – Nagy Imre nem ment önkéntesen Romániába – A jugoszláv delegátus felszólalása az ENSZ-ben
- Feloszlatták a forradalmi tanácsot Magyarországon
- „A román kormány menedékjogot biztosított Nagynak és híveinek” – Feloszlík a Varsói Egyezmény, ha ugyanaz történik az Atlanti Egyezménnyel is – Vita az ENSZ-ben Magyarországról
- Magyarország az amerikai sajtó tükrében
- A budapesti asszonyok néma tüntetése – Az áldozatok emlékének adóztak
- Egy nép lelkiállapotának kifejezése
- Hamarosan megszervezik a csökkent létszámú magyar hadsereget
- Emelték a bányászok fizetését Magyarországon

December 6.

- A budapesti rádió a tüntetésekről
- Ismét tüntetnek Budapesten – Szembeszökő elővigyázatossági intézkedések
- Nehru küldötte a helyszínen (A menetet feltartóztatják az Andrássy úton – A Petőfi-emlékműnél – Hammarskjöld látogatásáról)

December 7.

- A magyar kormány visszautasította
- Tüntetések és sztrájkok Budapesten – A központi munkástanács követeli a letartóztatottak szabadon bocsátását – Mi történt az Optikai Művekben

December 9.

- Kardely beszéde a Szövetségi Képviselőházban
- A JSZNK-kormány nem egyezik a magyar kormány válaszával – Nagy Imre ügye nem tekinthető befejezettnek – Jugoszláv jegyzék a magyar kormányhoz
- Egyetlen szovjet katona sem marad Magyarországon a nép akarata ellenére
- Sepilov a közép-keleti és a magyarországi helyzetről
- Hivatalos közlemény a zavargásokról – A központi munkástanács új veszélyekre figyelmeztet
- A Vöröskereszt osztja el Magyarországon az ENSZ-segélyt
- 141 menekültet saját kívánságára visszaszállítanak Magyarországra – A belügyi titkárság közleménye
- Szoldatics búcsúlátogatáson Kádárnál

- Kedvezőtlen visszhang – Nem tárja fel a felkelés okát – A Magyar Szocialista Munkáspárt határozata
- A szocialista országok viszonyáról, Magyarországról, Lengyelországról és Tito főtitkár beszédéről – A csehszlovák KP Központi Vezetőségének határozata
- Egy hét a világpolitikában – A magyarországi helyzetről

December 10.

- Általános sztrájkot jelentett be a központi munkástanács – Tiltakozás a letartóztatások ellen – Milyen ügyben illetékes a rögtönítelő bíróság
- Minden munkáspártnak fel kell használnia a magyarországi tanulságokat
- Palmiro Togliatti tartott beszámolót – Megkezdődött az Olasz Kommunista Párt kongresszusa
- A magyar kérdés az ENSZ előtt – Még mindig nincs válasz Hammarskjöld javaslatára – A Tanjug kommentárja
- Megszakadt a telefon-összeköttetés Budapestről
- Határozat a rögtönítelő bíróságok felállításáról
- Rendelet a fegyverviselésről
- Törvényen kívül helyezték a központi munkástanácsot

December 11.

- Ismét rosszabbodott a helyzet Magyarországon – Az „ellenforradalmi támadásról” beszél a budapesti rádió – Még mindig szünetel a telefon-összeköttetés
- A kormány a statárium bevezetéséről (A budapesti rádió felhívása „a néphatalom híveihez” – A pécsi rádió is „az ellenforradalom megfékezésére” szólít
- Tovább folyik az élelmiszer-ellátás – A budapesti rádió a 48 órás sztrájkról
- Még mindig nincs telefon-összeköttetés Magyarországgal – 16 órakor nyugalom uralkodott – Véres események a salgótarjáni bányászközpontban
- Mivel indokolja a kormány a „rendkívüli intézkedéseket”
- India javaslata: a főtitkár utazzon Moszkvába és Budapestre! – A magyar kérdés az ENSZ előtt
- A magyar szakszervezet a sztrájkokról
- Egy nap, mint a többi – Magyarországi jegyzetek (Mit írnak a diákok irkájukba? – Dél körül – Milyen hosszú egy óra?)

December 12.

- Kik terhel a felelősség a történelemért? – Helyenkénti lövöldözés – A vidéken is leállt a munka – A sztrájk terjed – Ismét megállt a rendeződés folyamata Magyarországon – Feszült légkör, különösen vidéken – Életbe lépett a rögtönítelő bíraskodás (G. Altman)

- Nehogy megismétlődjének a tájékoztatóirodás és a magyar eseményekhez vezető hibák! – Petar Sztambolics üdvözölte az olasz kommunisták kongresszusát
- Tovább folyik a vita – A szocializmust nem lehet azonosítani a munkásosztály hatalma alatt lévő országok erejével
- A közgyűlés elvesztette építő jellegét – Egyik fél sem mutat elég jóakaratot
- Indiai javaslat
- Magyar menekültek jegyzéke, akik el akarják hagyni Jugoszláviát (Jugopress)
- Amerikai tiltakozó jegyzék Magyarországhoz
- Hogyan kezdődött? – Meghirdetik a sztrájkot – A központi munkástanács több tagjának letartóztatása – A salgótarjáni tragédia
- Záróják a magyar emigránsok vagyonát
- Magyarországi műkorcsolyázók hazánkban

December 13.

- Második napja sztrájkol Budapest – Letartóztatták a központi munkástanács elnökét – Eltérő vélemények a kormányintézkedésekről – Mi idézte elő a sztrájkot
- A határozatok inkább fokozzák, mintsem csökkentik a feszültséget – A jugoszláv delegátus felszólalása – A magyar kérdés vitája az ENSZ-ben
- Kádár további erélyes intézkedésekről beszél – Cáfolta az üzemi munkástanácsok feloszlását – Kormánybiztosok kinevezését kérik a gyárak élére – jelenti a budapesti rádió
- A budapesti rádió megerősítette a központi munkástanács elnökének őrizetbe vételét
- Nixon Ausztriába utazik a magyar menekültek kérdésének tanulmányozására
- Ha Hammarckjöld magyarországi küldetése megvalósul... – Ismét felszínre a tömbellentétek – Az ENSZ légköréről

December 14.

- Nyugtalanító gazdasági helyzet Magyarországon – Gátlás nélkül osztogatják az „ellenforradalmár” jelzőt – Hírek a Kádár-kormány átalakításáról
- A magyar kormány visszautasította Hammarckjöld látogatását (AFP)
- Nemzeti forradalom volt – mondotta Nehru a magyarországi eseményekről
- A humanizmus és az emberi jogok súlyos megsértése – A jugoszláv írók nyilatkozata Lukács György deportálásával kapcsolatban
- Nemzetközi segélyszállítmány Magyarországnak
- Elítélik a Szovjetuniót Magyarország függetlenségének megsértése miatt – A közgyűlés új határozata

- A parlamentben tartóztatták le a központi munkástanács elnökét? – Sokan újra elhagyták munkahelyüket
- A sztrájk mindennap 300 millió forint kárt okoz
- Togliatti főtitkár felszólalása
- A magyarországi helyzetről tárgyalt az Atlanti Tanács

December 15.

- A súlyos nemzetközi problémákat nem lehet a helyzet kiélezésével megoldani
- jelentette ki a külügyi államtitkárság szóvivője a magyar eseményekkel kapcsolatban – Újabb jegyzék Albániához – Még mindig nincs válasz Nagy Imre ügyében
- Egy hónapig tilos felvonulni és nagygyűlést tartani Magyarországon
- Néhol még sztrájkolnak – Fokozatosan helyreáll a közlekedés Budapesten
- A budapesti rádió az orvosolatlan sérelmekről és a nyugdíjmegvonásokról
- A kormány dönt a bojkott befejezéséről

December 16.

- A legsúlyosabb probléma a bizalmatlanság – Munkásokat és szakembereket vezényelnek a bányákba – Nem kapnak fizetést a sztrájkolók – Működnek a rögtönítélő bíróságok (A széncsata – Vannak más problémák is)
- Egy hét a világpolitikában: A magyarországi helyzet
- Cáfolják Kádár eltűnését
- Újabb rehabilitációkat várnak Magyarországon
- Politikai füzetek 7: E. Kardely – A magyarországi események és a szocializmus fejlődésének időszerű kérdései (beszéd a Szövetségi Képviselőházban)

December 17.

- A munkástanácsok támogatása a legnagyobb segély, amit a magyar szakszervezet nyújthat a munkásosztálynak – Két véglet az események értékelésében
- Gyuro Szalaj zárószava a szakszervezeti plénumon
- 150 ezer magyar menekült Ausztriába – Az osztrák külügyminiszter segílyt kér számukra
- Halálos ítélet Miskolcon
- A magyar kormány kiutasított két nyugati újságíró
- Amivel a régi gyárvezetés nem rendelkezett: a dolgozók bizalma – A kormány „a munkástanácsokra kíván támaszkodni” – A letartóztatások és a felosztatások bizalmatlanságot keltettek
- A szakszervezet kapcsolatot keres a munkástanácsokkal

December 18.

- Újabb halálos ítéletek Magyarországon

December 19.

- Meddő igyekezet – A területi munkástanácsok felosztatását próbálja magyarázni a Népszabadság
- A moszkvai Pravda Kardely elvtárs beszédéről
- Erőteljes vizsgálatot követel a Népszabadság az AVH volt tagjai ellen
- Ujjból szopta hír

December 20.

- A kormány előbb „rendet akar teremteni” – A munkanélküliség veszélye fenyeget Magyarországon – Több vonalon helyreállt a közlekedés (Súlyos gazdasági gondok – Jegyzék Ausztriához – Nagy várakozás)
- Válasz a Pravdának
- Nixon a magyar menekültekről tárgyalt Eisenhower elnökkel
- Jegyzék Ausztriához a magyar menekültek ügyében

December 21.

- Kádár János nem lett öngyilkos – „Gerő csak mint vádlott térhet vissza” – Éjjel-nappal dolgoznak az ügyészségek
- Az „ellenforradalmi” központi munkástanács felosztatásának indoklása – Kádár János sajtófogadásáról
- Kivégeztek két embert Magyarországon
- Magyarország helyreállítja a légi forgalmat

December 23.

- A bizalom kérdése

December 24.

- Még nem lehet fedezni az élelmiszer-szükségleteket – A közellátási kormánybiztos nyilatkozata
- A rögtönítélő bíróság ítéletei
- Szenet kért a magyar kormány a Szovjetuniótól
- Munkásszervezeteket létesítenek Magyarországon – Ülést tartott az előkészítő bizottság
- Kommentár nélkül – A 47 napos lidércnyomás vége – Kizárták a pártból magyarországi tudósításai miatt

December 25.

- A budapesti rádió a menekültekről – Szerinte hétezeren visszatértek Magyarországra
- A debreceni rögtönítélő bíróság ítélete
- Karcagi letartóztatások

- Több ezer embert fenyeget a munkanélküliség veszélye – Mozgósítanak a bányák számára
- Csepelen leállt a munka – nyersanyag hiánya miatt
- A középiskolások szövetségének nyilatkozata – A szovjet csapatok visszavonulását és a nyugatra elhurcolt értékeket követelik
- Az indiai kormányelnök küldötte Münnichnél

December 26.

- Epizód lenne? – Forrongás az angol kompártban – A kizárt magyarországi tudósító igazságot követel

December 27.

- A Jugoszláviában tartózkodó magyar menekültekről – A Jugopres a külügyi államtitkárság adataiból
- Rövidítették a kijárási tilalmat Budapesten
- Nixon beszámol ausztriai útjáról

December 29.

- Átszervezik az államvezetést – A budapesti rádió szerint szabályzat készül a munkástanácsokról – 96 000 tagja van a Szocialista Munkáspártnak Magyarországon

December 30.

- „Továbbra is nagyüzemű szövetkezeti gazdálkodás” – Dobi István a szövetkezetek helyzetéről – Sokfelé széthurcolták a közös vagyont

December 31.

- Változás a magyar kormányban – Átszerveznek néhány minisztériumot
- A budapesti rádió az emberáldozatokról – 1800–2000-en estek el Pesten

1957

Január 6.

- Menekültek

Január 9.

- A menekültügyi főbiztos képviselője Beográdban

Január 12.

- Az ENSZ menekültügyi küldötte Noviszádon
- Zsúfoltak az osztrák táborok – Lassan megy a továbbszállítás

Január 18.

- 4800 magyarországi menekült Jugoszláviában – az utóbbi 48 óra alatt mintegy 1000
- Magyar emlékirat Hammarskjöldhöz

Január 21.

- Eddig 7958 magyar menekült érkezett Jugoszláviába – Kielégítő javaslatok a menekültek problémáinak megoldására

Január 22.

- Újabb magyar menekültek
- Senkit sem kényszerítenek vissza – Esztergályos nyilatkozata ausztriai útjáról

Január 25.

- Terv készül a magyar menekültek segélyezésére

Január 26.

- Jugoszláv megfigyelők az ENSZ menekültügyi tanácskozásán – A Vöröskeleszt főtitkára is Genfbe utazik – Ruhanemű és takarószállítmány érkezik Jugoszláviába
- Jugoszlávia segélyt kért a magyarországi menekültek ellátására – Tiszteletben tartják a menekültek jogát – Lindt főbiztos sajtóértekezlete
- Huzavona a visszatérőkkel – Többen Bajorországból Ausztriába próbáltak szökni – Osztrák–magyar villongás és a magyar menekültek
- Miért nem akadályozza meg az ENSZ döntéseinek szabotálását Izrael részéről
- Több mint 11000 magyarországi menekült Jugoszláviában – sajtóértekezlet a külügyminisztériumban

Január 28.

- Osztrák emlékirat a főtitkárhoz a menekültek ügyében

Január 29.

- Naponta mintegy 500-an lépik át a határt – Nehézségek a jugoszláv kormány előtt – A Jugoszláviába érkező magyarországi menekültekről

Január 30.

- Az osztrák belügyminiszter segítséget kér a menekültek eltartására
- Nyugat-Németország nem fogad be magyar menekülteket

Január 31.

- Tárgyalások a hazatelepítésről Bécsben

Február 1.

- Tito elnök egyelőre nem utazik Amerikába – Több mint 15 000 magyarországi menekült Jugoszláviában – Sajtóértekezlet a külügyi államtitkárságon
- Terv a magyar menekültek megsegítésére
- A Vöröskereszt segélye a jugoszláviai magyar menekülteknek

Február 6.

- Újból határsávot létesítettek – Tömegesen kísérelték meg a határátlépést

Február 14.

- Jugoszláv–magyar hazatelepítő bizottságot alakítottak
- Norvégia nem engedi be a magyar kormány képviselőit

Február 15.

- Menekültügyi hivatal nyílt Beogradban

Február 17.

- A magyarországi menekültekről nyilatkozott a belügyi államtitkár – Jelentéktelen segélyt kaptunk – Nehezen valósul meg a menekültek továbbjutása

Február 18.

- A menekültek és problémáik

Február 19.

- A menekültügyi főbiztos képviselője a belügyi államtitkárságon

Február 20.

- „Embercsempészek napja”

Február 23.

- Több mint 11 000 magyarországi menekült Jugoszláviában

Február 28.

- A menekültek kérdése továbbra is nyitva áll – A jugoszláv módszert méltatta a főbiztos megbízottja – Sajtófogadás Genfben

Március 3.

- Egy hét a világpolitikában: A magyar menekültek

Március 6.

- Norvég vendégek Beogradban
- Még mintegy 400 menekült visszatért Magyarországra – Pierre Bremond a befogadóközpontban

Március 7.

– Norvég vendégek Beográdban – Egy befogadóközpontba is ellátogatnak

Március 9.

– Sajtóértekezlet a külügyi államtitkárságon

Március 12.

– Svédország kétszáz menekültet fogad be Jugoszláviából

Március 24.

– Egy hét a világpolitikában: A magyar menekültek

Április 4.

– Nyugat-Németország befogadja a német származású magyarországi menekülteket

Április 6.

– „Egyezünk...” – A magyar menekültek ügye még mindig időszerű – Sajtóértekezlet a külügyi államtitkárságon

Április 9.

– 260 magyar menekült elindult Svédországba
– Genfben összeül a menekültügyi bizottság

Április 10.

– Maccharty a magyar menekültek befogadása mellett

Április 14.

– 200 000 személy hagyta el Magyarországot – Münnich Ferenc bejelentése

Április 27.

– Nehézkesen halad a magyar menekültek elszállásolása – Kormányunk mindent megtesz a kielégítő megoldás érdekében – Sajtónyilatkozat a menekültekről

Április 28.

– Egy hét a világpolitikában: A magyar menekültek

Május 8.

– 20 000 magyar tért vissza – A magyar kormányképviselő vádol

Május 9.

- Franciaország 1500 magyar menekültet fogad be – A menekültügyi főbiztos Beográdban
- 136000 magyar menekültet helyeztek el

Május 13.

- A magyar menekültek kérdéséről tárgyalt Lindt Jugoszláviában – Gyermekes és kiskorúak visszatelepítéséről

Május 14.

- Elutazott a menekültügyi főbiztos – Több napot töltött Beográdban, és a magyar menekültek ügyéről tárgyalt
- Lindt főbiztos Belacrkván

Május 15.

- Június végéig 3000 magyar menekült távozik hazánkából

Május 18.

- Aggodalmak és emberiség

Május 24.

- A „Népszabadság” követeli a kiskorú menekültek hazatelepítését

Május 29.

- Külföldi újságírók a menekülttáborokban

Június 6.

- A magyar menekültekről – A jugoszláv megfigyelő felszólalása az ENSZ menekültügyi bizottságának ülésén

Június 14.

- 1500 magyar menekült tért vissza

Június 16.

- A Nemzetközi Vöröskereszt főtitkára a magyar menekültekről

Június 30.

- Tizenhárommillió dollárt költöttek Ausztriában a magyar menekültekre

1958

Június 18.

- Nagy Imrét és társait kivégezték
- Nagy kivégzésének párizsi visszhangja – Miért éppen most?
- Provokáció Jugoszláviával szemben – Londoni vélemények

Június 19.

- Valótlan állítások a Nagy Imre kivégzéséről szóló közleményben – A hazánk elleni hajsza szándékos kiélezése – Külügyi szóvivőnk nyilatkozata
- Nenni: Feltépték a régi sebeket – Avanti: Visszatérés 1948-hoz – Olaszországi reagálások Nagy kivégzésére
- Francia baloldali vezetők tiltakozó táviratai
- Magyarország igazságügyi minisztériuma Nagy Imrének és társainak tárgyalásáról
- Nagy Imrének és társainak életrajza
- Laburista képviselők tiltakoznak a magyar kormánynál

Június 20.

- Megrökönyödés és elkeseredés Nyugaton, Ázsiában és Afrikában – A kelet-európai és kínai sajtó igazolni próbálja Nagy és társai kivégzését
- Keleti sajtóvélemények
- Tiltakozások hulláma Nagy-Britanniában – A kommunista párt több száz tagja kilépett
- Visszatérés a régi módszerekre – mondta Nenni Nagy és társai kivégzéséről

Június 21.

- 1948 módszereit újítja fel a jugoszlávellenes hajsza – Jegyzék készül a magyar kormányhoz a Nagy-ügyben – Negatív mozzanatok a csúcsertekezlet előkészítésében – Sajtóértekezlet a külügyi államtitkárságon
- Tito elnök fogadta budapesti nagykövetségünket

Június 22.

- Fehér vagy fekete? – Egy hét a világpolitikában – A Nagy-csoport kivégzése

Június 24.

- A közelmúlt legsötétebb módszereivel próbálják Jugoszláviára hárítani a felelősséget az akkori magyarországi eseményekért – Budapesti nagykövetségünk átadta hazánk tiltakozó jegyzékét – A magyar kormány helyrehozhatatlanul megszegte a jogerős egyezményeket és felelős az ebből származó következményekért
- Megrázó hír – mondta Nehru Nagy Imre kivégzéséről
- A spanyol köztársasági kormány tiltakozik Nagy Imre kivégzése ellen
- Az olasz szocialisták elítélik Nagy Imre és társai kivégzését

Június 25.

– Tiltakozó jegyzékünk londoni visszhangja

Június 27.

– Képviselőink megindokolták álláspontjukat a magyar képviselet kérdésében a nemzetközi munkaszervezet ülésén

Június 28.

– Nagy Imre kivégzésével foglalkozott az ENSZ különbizottsága – Hivatalos jelentést készítenek

– Két francia kultúr munkás tiltakozása

Június 29.

– Veszélyes visszalépések – Egy hét a világpolitikában: ...Egy hajsza három megvilágításban

Palatinus Aranka

A ZRENJANIN HETILAP ÍRÁSAI 56-RÓL

A Nagybecskerekén 1952-től folyamatosan megjelenő, szerb nyelvű Zrenjanin című hetilap, jórészt az écskai befogadótábor közelsége, de legfőképpen a lakosság tájékoztatási igénye miatt, esetről esetre szórványosan tudósított a magyarországi forradalmi eseményekről, de az écskai befogadótáborral kapcsolatos dolgokról is. Igaz, eléggé szűkszavúan, mindössze néhány mondatban, ám ezek akkor is fontos adalékok az 56-os forradalom vajdasági sajtóviszhangjához. A lap többnyire a Szombattól szombatig című heti hírrovatban cikkezett a forradalom eseményeiről. Ezekből az 1956-ban és 1957-ben közölt szerb nyelvű cikkekből adunk közre az alábbiakban egy válogatást, amely most elsőként lát napvilágot magyar nyelven.

1956. október 20.

A MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJÁNAK KÜLDÖTTSÉGE LÁTOGATÁST TETT A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA SZÖVETSÉGNÉL

A Magyar Dolgozók Pártjának küldöttsége már néhány napja hazánkban tartózkodik, és megbeszéléseket folytat a Jugoszláv Kommunista Párt vezetőivel.

Meg kellett oldania a jugoszláv kérdést, el kellett érnie, hogy Tito elvtárs a megbékélést demonstrálva fogadja Gerő Ernőt. Ez korántsem volt egyszerű, hiszen Tito nem csinált titkot belőle, hogy nem tartja kielégítőnek a Magyar Párt élén bekövetkezett személyi változást, és nem sok hajlandóságot mutatott a Gerő Ernővel való találkozásra.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség részéről a megbeszélést vezető tárgyalófél élén Aleksandar Ranković, a Központi Pártbizottság Végrehajtó Titkárságának tagja áll. A Magyar Dolgozók Pártjának küldöttségét pedig Gerő Ernő, a Központi Pártbizottság első titkára vezeti. Többek között a küldöttséggel érkezett Hegedűs András is, a Központi Bizottság tagja, aki a miniszterelnöki tisztséget tölti be.

LETARTÓZTATTÁK FARKAS MIHÁLYT, MAGYARORSZÁG VOLT HONVÉDELMI MINISZTERÉT

Magyarország Legfőbb Ügyészsége parancsára letartóztatták Farkas Mihály, volt honvédelmi minisztert, a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának volt tagját.

A Magyarországról érkezett jelentések szerint Farkast azért tartóztatták le, mert „a szocialista társadalmi berendezést rombolta”, s féltő volt, hogy Magyarországon „váratlan, kellemetlen eseményre” kerül sor.

Ugyanakkor Nagy Imrét, Magyarország volt miniszterelnökét visszavették a Magyar Dolgozók Pártjába. Nagy Imrét a Politikai Bizottság 1955-ben Rákosi Mátyás első titkár kezdeményezésére és utasítására zárta ki a Pártból.

A JUGOSZLÁV SZÖVETSÉGI PARLAMENT KÜLDÖTTSÉGE MAGYARORSZÁGRA LÁTOGAT

A hónap végén a Jugoszláv Képviselőház küldöttsége megbeszélésre utazik Magyarországra.

A jugoszláv küldöttség a Magyar Parlament meghívására utazik Magyarországra.

1956. október 27.

MAGYARORSZÁGON FOKOZATOSAN HELYREÁLL A REND

Magyarországon az első zavargások miatt súlyos a helyzet. A rendteremtés érdekében, felszámolták a fegyveres csoportok nagy részét. A helyzet fokozatosan rendeződik.

Megtörtént a kormányváltás. Nagy Imre, új kormányelnök felhívására mind több olyan csoport teszi le a fegyvert, amely korábban középületekbe, intézményekbe meg a helyhatóság és biztonság épületeibe tört be. A kormány a Katonai Bizottsággal együtt uralja a helyzetet, noha Budapest utcáin még vannak lövöldözések.

Tegnap, a Magyar Dolgozók Pártjának Politikai Bizottsága Gerő Ernő helyett Kádár Jánost választotta meg első titkárnak.

Egyébként Magyarország fővárosában még érvényben van a kijárási tilalom.

1956 november 3.

A SZOVJET KORMÁNY DEKLARÁCIÓJA

A szovjet kormány nyilatkozatot tett közzé a Szovjetunió és a többi szocialista ország közötti együttműködés fejlesztése és a barátság elmélyítése érdekében.

Budapest, 1956. október 31. – Kilián laktanya

A deklaráció többek között kimondja, hogy a Szovjetunió kormánya készen áll folytatni a megbeszéléseket Magyarországgal és a többi kelet-európai országgal a szovjet fegyveres erők állomásoztatásának méreteiről.

A szovjet kormány ezzel egyidejűleg elrendelte a szovjet csapatok, illetve katonai alakulatok kivonását Budapestről.

1956. november 10.

**MAGYARORSZÁGON, SZOLNOKON ÉS PÉCSETT,
A SZAKSZERVEZETI TANÁCSOK FELHÍVÁST INTÉZTEK
A DOLGOZÓKHOZ, HOGY TÉRJENEK VISSZA MUNKAHELYÜKRE**

Magyarországon, Szolnok megyében a szakszervezeti tanácsok arra szólították fel a dolgozókat, hogy térjenek vissza munkahelyükre. A szakszervezetekhez intézett felhívás hangsúlyozza, hogy az egyedüli kiút a munkában van, amely az életet jelenti, és amely alapja a Kádár János által beígért gyökeres reformoknak meg az általános jobblétnek.

Kádár megkísérelt megegyezni a munkásosztállyal, hogy leválassza a felkelés táboráról, s akaratlanul is segített életre hívni egy olyan szervezetet, amellyel november negyedikét követően is hosszú ideig kényszerű harcot vívott. Október 24-étől a fővárosban és Magyarorszag más helységeiben, a gyárakban és üzemekben hozzáálltak a munkástanácsok megalakításához.

1956. november 17.

JUGOSZLÁVIA SEGÉLYSZÁLLÍTMÁNYA MAGYARORSZÁG KÁRT SZENVEDETT LAKOSSÁGÁNAK

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kormánya határozatot hozott arról, hogy a Magyar Népköztársaságnak, élelemben és épületanyagban utal segélyszállítmányt.

A küldeményben van rizs, bab, szappan, tüzelőanyag, ajtó- ablak- és kirakatüveg, cement meg épületanyag. A szállítmány értéke 150 millió dinár.

MAGYARORSZÁGON NORMALIZÁLÓDIK AZ ÉLET

A Budapestről érkező hírek arról szólnak, hogy a szomszédos országban lassan normalizálódik a helyzet.

Kádár János, Magyarország új kormányelnöke megtartotta a néphez intézett beszédét. Többek között kiemelte, hogy még ezen a héten meg kell semmisíteni a szórványos, kisebb fegyveres alakulatokat. A legnagyobb gondot az országban uralkodó súlyos anyagi helyzet okozza, ami leginkább kétségbeejtő. A tragikus események előidézőit Rákosinak és cinkosainak súlyos hibáiban kell keresni. A magyar kormány elnöke aláhúzta, hogy indokolt volt a nép gyűléte a korábbi ország- és pártvezetés miatt. Az új kormány készen áll arra, hogy gyökerestől kiirtsa a múltból eredő hibákat, s mindent megtesz annak érdekében, hogy egy igazi, népi demokrácia épüljön ki az országban.

1956. december 15.

A MAGYARORSZÁGI ESEMÉNYEK

A Magyarországról érkező szűkszavú, hiányos hírek szerint, tekintettel arra, hogy külfölddel minden telefon- és táviratösszeköttetés megszakadt, arra lehet következtetni, hogy az ott uralkodó helyzet kilátástalan, hogy az események újra komollyá váltak, s hogy tragikus dolgok történnek.

A magyar kormány a számtalan rendkívüli intézkedés mellett elhatározta, hogy megszünteti a budapesti központi munkástanácsot, úgyszintén a tartományi, a körzeti és a városi munkástanácsokat. Ugyanakkor országsszerte intézményesítették a rögtönítélő bíróságokat. A központi munkástanács kétnapos sztrájkot hirdetett, és beszüntette a munkát amiatt, hogy a hatóságok több munkástanácsstagot letartóztattak.

Magyarország küldöttsége elhagyta az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsának ülését, „kifejezve felháborodását a Magyarország belügyeibe való állandó beavatkozás miatt.”

Budapest, 1956. október 31. – Ferenc körút

1957. január 12.

BIZOTTSÁG ALAKULT A MAGYARORSZÁGON URALKODÓ HELYZET TANULMÁNYOZÁSÁRA

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének több mint húsz tagországa, Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal az élen, rezolúciót terjesztett a közgyűlés elé, amelyben kéri, hogy alakítsanak egy különbizottságot, amely kivizsgálná a Magyarországon uralkodó helyzetet.

A kezdeményező országok azt javasolják, hogy a bizottságban öt tagország kapjon helyet.

A kezdeményező országok javaslata szerint a különbizottság tagjainak Magyarországon tájékozódniuk kellene az ott uralkodó állapotról és helyzetről. A rezolúció felszólítja a Szovjetuniót és Magyarországot, hogy a bizottság tagjainak tegyék lehetővé Magyarország területén a korlátlan és szabad mozgást, a reális felmérés és a valós tények feltárása érdekében.

1957. január 19.

A KÖZELMÚLT ESEMÉNYEI SORÁN ELŐIDÉZETT KÁROK BUDAPESTEN

Nyilatkozatot tettek közzé azokról a tetemes károkról, amelyeket Magyarország fővárosa a múlt év októberében és novemberében szenvedett el.

A felmérések szerint 4678 épület teljesen megrongálódott. A mintegy 13 ezer lerombolt lakásból több mint 6 ezret megjavítottak. A felújítási munkálatok a többi lakásokon folyamatban vannak.

Emellett a zavargások ideje alatt megsemmisítettek 109 villamost, 10 trolit és 14 autóbust. A kereskedelemben 500 millió forint a kár, az egészségügyi intézményekben pedig több mint 82 millió forint.

A Budapestről érkező információk szerint hamarosan olyan nyilvános munkálatokat szerveznek, amelyek megvalósítása nem sok anyagot igényel, de nagyszámú munkást foglalkoztat.

A zavargások idején 3000 személy vesztette életét, több mint 13000 megsebesült.

1957. január 26.

JUGOSZLÁVIÁBAN CSAKNEM KILENCEZER A MAGYAR MENEKÜLTEK SZÁMA

A legutóbbi kimutatások szerint ezen a héten, csak a hétfői napon, huszonegy óra alatt 643 személy menekült át Jugoszláviába.

A Magyarországról Jugoszláviába menekültek száma egyébként az októberi eseményektől a mai napig csaknem kilencezer.

1957. február 23.

A MAGYARORSZÁGRÓL ELMENEKÜLT GYERMEKEK VISSZATÉRÉSÉNEK A LEHETŐSÉGEI

Értesülések szerint a napokban Belgrádban megbeszéléseket folytattak a jugoszláv és a magyar kormány képviselői, azon menekült gyermekek visszatéréséről, akiknek a szülei Magyarországon maradtak és akik kérvényezték a visszatérést, illetve akiknek szülei kérték gyermekeik hazaszállítását.

A megbeszéléseken részt vett az Egyesült Nemzetek menekültügyi biztosa is.

Ezekben a kérdésekben egyébként az Egyesült Nemzetek által elfogadott, a családok egységére vonatkozó alapokmány szerint járnak el, azzal, hogy az idősebb kiskorúaknál tekintetbe veszik azok akaratát is.

MAGYARORSZÁGON FELFEGYVERZETT MUNKÁSŐRSÉGEK ALAKULNAK

A Magyar Népköztársaság államelnöksége rendeletet hozott, mely szerint fegyveres munkásőr-egységeket létesítenek a gyárakban, a vállalatokban, az intézményekben, a bányákban stb. A rendelet külön hangsúlyozza az alakulatok létrehozásának célját és fontosságát. Az alakulatok célja, hogy megóvják a Magyar Népköztársaságot és a népi demokráciát, hogy biztosítsák a folyamatos termelést, meggátolják a munkabeszüntetést és megakadályozzák a kapitalizmus visszaállítását. Az őrségek önkéntes alapon szerveződnek, tehát önkéntesek alkotják. Az alakulatok tagjai 18 évnél idősebb, a szocialista rendszer odaadó, példás magaviseletű, szorgalmas munkásai lehetnek.

A rendelet végrehajtásával a Magyar Népköztársaság munkás-paraszt kormányát bízták meg.

1957. március 2.

NAGY ERŐFESZÍTÉSEKET ÉS ÁLDOZATOKAT KÖVETEL A JUGOSZLÁVIÁBAN TARTÓZKODÓ MENEKÜLTEK ELHELYEZÉSE ÉS ELTARTÁSA

August Ling, az Egyesült Nemzetek menekültügyi biztosa a napokban kijelentette, hogy a jugoszlávok nagy erőfeszítéseket és áldozatokat hoznak annak érdekében, hogy elszállásolják és ellássák a Jugoszláviában tartózkodó magyar menekülteket. Ez naponta több tízezer dollárral terheli Jugoszlávia nemzeti költségvetését.

Ling biztos rámutatott arra, hogy sürgősek és fontosak a gyors intézkedések a Jugoszláviában tartózkodó több mint 18000 menekült további sorsával és jövőjével kapcsolatban.

1957. március 23.

BELGRÁDDBA UTAZOTT AZ EGYESÜLT NEMZETEK MENEKÜLTÜGYI BIZTOSA

Már néhány napja Belgrádban tartózkodik August Ling, az Egyesült Nemzetek menekültügyi biztosa.

Ez idő alatt Ling az illetékes jugoszláv tisztségviselőkkel megtárgyalja majd a Jugoszláviában tartózkodó menekültek gondjait, problémáit.

Ellátogat a hazánkban működő, a menekültek részére berendezett néhány befogadóközpontba is.

A NEMZETKÖZI VÖRÖSKERESZT FELHÍVÁSA

A Genfben székelő Nemzetközi Vöröskereszt Szervezete néhány nappal ezelőtt felhívást intézett a világon működő Vöröskereszt szervezetekhez, hogy járuljanak hozzá a Jugoszláviában tartózkodó magyar menekültek ellátásához.

A felhívásban közzétették, hogy az elkövetkező négy hónapra anyagiak szükségesek a menekülteknek.

1957. április 6.

JUGOSZLÁVIÁBÓL EDDIG TÖBB MINT KÉTEZER MENEKÜLT TÉRT VISSZA MAGYARORSZÁGRA

A horgosi határátkelőn át 337 magyar menekült tért vissza Magyarországra.

A menekültek visszatérésekor jelen volt Courvoisier, az Egyesült Nemzetek menekültügyi megfigyelője, valamint a menekültek ügyeivel foglalkozó jugoszláv–magyar bizottság tagjai is.

Jugoszláviából eddig 2124 menekült tért vissza hazájába.

Markovics-Majtényi András

AZ ÖTVENHATOS FORRADALOM ÉS AZ ÚJVIDÉKI RÁDIÓ

A címben megjelölt két szubjektum sorrendje akár fel is cserélhető: lényegében arról a médiahatásról lesz szó a továbbiakban, melyet egy más, magát akkor még szövetségi népköztársaságnak (FNRJ) deklaráló, későbbi szóhasználat szerint tehát kommunista berendezésű állam területéről sugárzott magyar nyelvű rádióműsor váltott/válthatott ki Magyarországon a forradalmat érlelő években, majd közvetlenül az ötvenhatos események során. S ez a hatás cseppet sem lebecsülendő.

Amikor, már a forradalom leverése után, Ádám Tibor, az Újvidéki Rádió riportergárdájának doyenje riportkörútján betoppan a magyarországi menekültek rumai befogadóközpontjába, az ott levők nagy része pontosan ismeri a rádió sláger- és népdalénekeinek nevét, sokan hallgatták már korábban is a főbb hírműsorokat (egyreszerkesztők nevét is megemlíti), egy idősebb, értelmiségi foglalkozású úr pedig egyenesen kijelenti, éppen az Újvidéki Rádió adásai győzték meg arról, „hogya a szocializmus nem az, amit Sztálin prédikált és Rákosi valósított meg”.¹

Csakhogya e témakör alaposabb kutatását számos, majdnem leküzdhetetlen akadály gátolja: nemcsak médiakutatás nem létezett (s nem is létezhetett) a hermetikusan lezárt magyarországi társadalmi térben, hanem a közlő oldalon, nevezett rádiókban is a „szóbeliség” elve uralkodott a gyakorlati szerkesztéspolitiká terén. „A napi műsor tartalmának betervezése a főszerkesztőnek a rovatvezetőkkel a délelőtti órákban tartott értekezletén történt” – jegyzi Branislav Dadić korábbi főszerkesztő, az intézmény egyik alapítója, aki 1956 augusztusában a Belgrádi Rádió külpolitikai szerkesztői posztjára távozott, s később maga is közvetlenül tudósított Budapestről.² Igaz, a szövegeket akkoriban írott kéziratból olvasták, szigorúan ügyelve a közlés szószerúségére, de e napi használatra szánt, gépelt kéziratanyag feltárása ma már szinte lehetetlen. Korszerű magnókészülékkel a Ház nem rendelkezett, s mikorra az első használható berendezések megjelentek, ezeket elsősorban az igényesebb műsorok – hangjátékok, hangversenyek – rögzítésére használták. A sugárzott műsor napi 24 órás felvételezésére csak a hetvenes évek elején került sor.

Így tehát amíg pl. a Szabad Európa Rádió működésére vonatkozó magyar dokumentáris anyag teljes egészében fellelhető az azt gondozó budapesti Közép-európai Egyetemen, nálunk az esetleg még fennmaradt szövegek felkutatása is szakértők sokéves munkáját igényelné. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az 56-os problémakör feltárása afféle *terra incognita* maradjon az Újvidéki Rádió (más okokból) máig megíratlan történetében.

Az „első” Jugoszlávia (Szerb–Horvát–Szlovén, majd Jugoszláv Királyság) az akkoriban kibontakozó nyilvános rádiózás szempontjából is fejletlen európai országnak tekinthető. Ha a bejegyzett készülékeknek a lakosság számához viszonyított arányát vesszük mércéül, kiderül, hogy 1938-ban Magyarországon 18, Jugoszláviában átlagosan 65 lakosra jutott egy rádióvevő. A közszolgálati média (s egyben a parlamentáris demokrácia) őshazájában, Nagy-Britanniában, ekkorra már minden negyedik lakos, a gyakorlatban majd minden család beszerzte a készüléket.

Igaz, az országos átlagon belül szembeötlő regionális különbségek mutatkoztak: elsősorban az egyes vidékek gazdasági fejlettségét, illetve fejletlenségét tükrözték. Vajdaság mai területén volt a legtöbb (a postaigazgatóságnál kötelezően bejelentett) rádióvevő, a lakosság számarányát figyelembe véve több, mint az akkori Szlovéniában. Rádióállomások viszont csak Belgrádban, Zágrábban és Ljubljánában működtek, az államnyelvként hivatalosított szerbhorváton kívül csak szlovén nyelvű műsorral.

A mindezt szétzúzó világháború után a második Jugoszlávia állami és pártvezetése nagy lendülettel látott hozzá az újnak számító médium fejlesztéséhez. Az ország szövetségi berendezésével és elismert többnemzetiségű szerkezetével összhangban a meglévők mellett új állomások létesültek, elsősorban a köztársasági és tartományi székvárosokban, tehát: Cetinjén (majd Podgoricán), Szkopjében, Szarajevóban, Újvidéken és Prištinán. Ezek a korábbi két (nyelvtani szempontból, mondjuk, három) adásnyelv helyett az ötvenes években már tizenegy nyelven sugároztak műsort, ideértve a kisebbségi nyelveket is (albán, bolgár, magyar, olasz, szlovák, román, ruszin és török).

Ilyen előzményekkel kezdte el működését az Újvidéki Rádió, melynek alapításáról 1949. március 31-én hozott adminisztratív döntést az akkori vajdasági kormány.³ Rendszeres műsorát a rádió 1949. november 29-én kezdte, ötszáz wattos adóval, a 201 méteres hullámhosszon, szerbhorvát, magyar, szlovák, román és ruszin nyelven. Az első műsorrendet egy politikai tömegszervezet, az akkori népfront különbizottsága hozta meg – jegyzi a nemrég elhunyt Szimin Bosán Magda, egy ideig a magyar műsorok felelős szerkesztője, majd sok éven át a művelődési műsor főszerkesztője, ki maga is tagja volt ennek a rangos öttagú testületnek.⁴ A kezdetben nyolcórás napi időtartamú műsor sarokkövét napi négy szerbhorvát, három magyar és egy-egy szlovák, román, illetve ruszin nyelvű hírműsor képezte, ezek körül alakultak a további, művészeti, zenei, ok-

tató- és szórakoztató műsorok, melyeknek száma a műsoridő növekedésével sokasodott. 1951-re 12, 53-ra 13-ra, 1954-ben 16 órára nőtt a műsor időtartama.

Két nappal a rádióműsor megkezdése előtt, 1949. november 27-én a *Slobodna Vojvodina* (1954 utáni nevén *Dnevnik*) újvidéki napilap fontos, programjelleget jelölő cikket jelentet meg az új vajdasági rádióműsor iránti elvárásokról. A szöveget Đorđije Popović közli *Radio u Vojvodini* c. könyvében. A cikk (alighanem kollektív) szerzője úgy véli, hatalmas lesz az Újvidéken megnyíló rádióállomás hatása az egész tartomány politikai, gazdasági és művelődési életére, annál is inkább, mert hallgatói „anyanyelvükön kísérhetik figyelemmel népeink sikerét társadalmunk kiépítésében, az Ötéves Terv teljesítése és különösen a falu átalakulása terén”.⁵

Ezt a – bevallhatjuk – kimondottan szólalmazó mondatot egy meglepő, feladott témánk szempontjából fontos bekezdés követi, mely sokat árul el az Újvidéki Rádió előre megtervezett szerepéről.

„Az újvidéki rádióállomás kisugárzási erejével, lehet, lemarad egyes hazai és külhoni adóállomások mögött, de kedvező földrajzi fekvése folytán (a Duna–Tisza köze s a Pannon-síkság nyíltsága) adásai nemcsak egész Vajdaságban, hanem messze északi és északkeleti határainkon túl is foghatóak lesznek, s hallgatóival hazánkban és határainkon túl is a szocialista Jugoszláviáról szóló igazságot fogja közölni.”

Világos beszéd. Tehát a magyar műsor nemcsak az 1948-as népszámlálás során összeírt 428 554 vajdasági magyarhoz szól (a tartomány összlakosságának 26,1 százaléka, amihez hozzáírható még Baranya ekkor 17 025 fős magyarsága), hanem a „messze északi és északkeleti határainkon túl” élő nemzetársainkhoz is. S ugyanez vonatkoztatható a tartományban élő 57 899 román nemzetiségű polgárnak, egyben a sokmilliós lehetséges anyaországi hallgatónak, részben pedig a szlovák (Vajdaságban 69 622-en) s a ruszin és ukrán (22 077) nemzetiségűeknek szánt műsorokra is. Tehát a „szocialista tábor” ekkor Sztálinhoz (hit)hű országairól van szó, amelyeknek kommunista vezetése egy évvel korábban súlyos, koholt vádak alapján megszavazta a Tájékoztató Irodának a titói Jugoszláviát kiközösítő határozatát, s amelyekkel az ország fennmaradása érdekében nemcsak ideológiai, de komoly egzisztenciális harcot is folytat, a nemzetközi közösség (elsősorban az ENSZ) egyre növekvő szimpátiájával.

Csakhogy a rádió olyan médium, melynek működése majd mindenben a műszaki feltételektől függ. Ilyen ambiciózus műsorfeladatnak nem lehetett eleget tenni a „háztájiban” összeszerelt fél kilowattos adóberendezéssel, sőt a későbbi (1950-ben felállított) 5 kilowattos adóval sem, amelynek az antennatornyon mért kisugárzási ereje alig haladta meg az egy kilowattot, s így a műsor vétele csak Bácska, Bánát és Szerémség közelebbi részein lehetett zavartalan.⁶ És nemcsak az adó teljesítményével volt baj, hanem a rendelkezésre álló frekvenciával is, amely az ötvenes évek túlsúfolt éterében, középhullámú (AM) frekvenciatartományban cseppet sem volt kedvező.⁷

Így került sor az első korszerű, Westinghouse gyártmányú amerikai, 100 kilowattos középhullámú adóberendezés felállítására, megfelelő 120 méteres antennatoronnyal. Mindez az éterben valóban komoly, Európa-szerte felismerhető tényezővé tette az Újvidéki Rádió ötnyelvű műsorát. A beruházáshoz új hullámhossz is járult, a 236,6 méteres (1268 kHz), az országnak odaitélt egyik legjobb frekvencia. S hogy valóban országos jellegű berendezésről van szó, bizonyítja az is, hogy a késő esti órákban ez az adó vette át évtizedeken át a kizárólag világnyelveken (rövidhullámon) sugárzó Jugoszlávia Rádió angol és francia nyelvű fő hírműsorát.

A berendezés 1953 folyamán ért Újvidékre, a próbaadások az év végén folytak, és 1954. február 1-jén kezdődött rendes üzemeltetése. Műsorszórási (propagációs) szempontból tehát 1954-től fejthette ki legnagyobb teljesítményét az Újvidéki Rádió, ami egybevágott a keleti események Sztálin halála után felgyorsuló menetével.

Addigra pedig jócskán megnőtt a magyar szerkesztőség teljesítőképessége is. A kezdetben nyolcfős szerkesztőség (amelynek tagjait Bogdánfi Sándor, a pesti sajtóviszonyokba jól beavatott újságíró tanított a szakma fortélyaira, hiszen csak egyikük foglalkozott korábban is hivatásszerű újságírással) gyorsan növekedett. Három év múltán már számos fiatal, tehetséges embert is soraiban tudhatott, mint amilyen (a már említett Ádám Tibort is beleértve) Szabadka Sándor, a későbbi igazgató, Szalai István külpolitikai szerkesztő (később a rádió főszerkesztője), Szerencsés József, Balázs Piri György, a faluműsorok sokéves szerkesztője, Madarász Árpád és mások. Külön is ki kell emelni Kovács Józsefnek, az első magyar bemondónak a nevét, aki sok évtizeden át kifejtett munkásságával példát mutatott a szövegek érthető, pontos és jó magyarsággal való közlésében.

De műfaji szempontból is rengeteget fejlődött a műsor. Az első irodalmi adások már 1950-ben elhangzottak, majd két évvel később állandósultak, különösen Herceg János írónak, a vajdasági magyar irodalom egyik „nagy öregjének” szerkesztői szerepvállalása után. Ő 1953-tól egészen nyugdíjaztatásáig (1977) maradt a szerkesztőség állandó állományában és vezette biztos irodalmi érzékkel a szóban forgó műsort. Sikerült rendszeres közreműködésre megnyernie nemcsak az idősebb, még a polgári időkből ismert vajdasági írógárdát (Gál, Szirmai, Majtényi, Debreceni, s velük együtt természetesen Sinkó Ervin), de jelentkeztek a Híd 1950 áprilisi számával fellépő későbbi írói és kritikusai „középgárda” tagjai is (Bori Imre, Fehér Ferenc, Juhász Géza, Major Nándor, Németh István...), „új hangon, új irodalmi eszményt hirdetve...”⁷⁸

Tehát a fejlődő, a szocialista realizmus sablonjával gyorsan felhagyó vajdasági magyar irodalom legjelesebbjeit tudta felsorakoztatni a rádió nemcsak irodalmi, de más művelődési műsoraiban is, melyeket akkoriban Saffer Pál és Aladics János szerkesztettek. Mindez, irodalmi kapcsolatok teljes hiányában,

szinte kizárólag a rádióműsorok révén juthatott a magyarországi közönséghez, úgyszintén a délszláv népek korabeli irodalmi és kulturális produkciójának modern nyugati irányban történő hangváltása is, hiszen ezeknek a szellemi értékeknek magyar nyelven történő közvetítése állandó feladata volt (és maradt) rádióknak.

A műsor 1951-ben új műfajjal, rádióhangjátékkal is bővült. Ennek talán inkább belső, az itteni magyar művelődési élet szempontjából volt fontos szerepe. Az anyaországgal való kultúrkapcsolatok hiánya ugyanis egyfajta önellátásra utalt a délvidéki művelődési életet (pl. a könyvtárakból hiányzó klasszikusok újranyomatása, teljes tankönyvkiadás), s ez megmutatkozott a színházi életben is: a Vajdaságban csak két, később csak egy hivatásos magyar színház működött ebben az időben. A részben hivatásos színészekből, részben tehetséges műkedvelőkből álló együttes 1952-ben már 13 hangjátékot produkált, egyik első szerkesztője Németh P. István volt. Az állandósult színi együttes rendkívül sokat járta a terepet, részt vett a gyermekműsorok, vidám estek és kabaréműsorok előkészítésében is, majd húsz évvel később, 1973-ban magát képezte az alakuló hivatásos Újvidéki Színháznak.

1954 tavaszán állandósult a Vidám est időpontja is, és ugyanebben az esztendőben indult meg a Rádióiskola műsora, melynek koncepcióját tapasztalt pedagógusok, tanfelügyelők mellett B. Szabó György irodalomkritikus alkotta meg. Kekk Iván és Sárosi Károly gyakorló pedagógusok voltak az első szerkesztők. A korábban megindított gyermek- és ifjúsági műsorokat Argyelán István vezette, aki 1952 óta kiváló szervezőképességével szervezte és képezte az iskolás gyerekek százait, sokukat jövőbeli színészi, rendezői vagy irodalmi szakmájukra.

A már idézett 1949-es beharangozó cikk a zenei műsorok fontosságát is említi: „Műsorának zenei részében a rádió külön is ápolni fogja valamennyi nemzeti kisebbség népzenejét és dalait.” (Ezenkívül még a hazai és a külföldi szerzők komolyzenei műveit említi.)⁹ Valóban, magyar vonatkozásban a Szimfonikus Nagyzenekar mellett többek között a Magyar Kórust, a Magyar Gyermekkórust és a Magyar Népi Zenekart találjuk a zenei együtteseknek az ötvenes évek végén készült lajstromában. A zenei műsor ebben az időben a teljes műsoridő 77 százalékát tette ki (zenei betétek az egyes beszédműsorokon belül is megjelentek, például a faluműsorban). A zenei produkció egy része azonban az évek folyamán más, a cikkben „előírtaktól” kissé eltérő irányt vett. Ez a jugoszláv rádióhálózat egész térségére vonatkoztatható: a közönség ízlése egyre inkább a (korábban mellőzött, mi több, „nyugatinak” címzett s ennél fogva elítélendő) dzsessz és az olasz mintájú slágerek felé fordult. Ezek jókora teret kaptak a műsorban. Az Újvidéki Rádió ugyanis kezdettől, 1952. május 12-étől fogva, tagja volt a Jugoszláv Rádiódifúziós (utóbbi nevén Rádió és Televízió) Közösségnek (JRT), amely az európai szakmai társulás, az EBU/UER keretében és annak

szabályai szerint működött. Ami tehát a zeneműsört illeti, ennek összetétele 1955-re olyan irányban változott, hogy a komolyzene aránya 25, a népzeneé ugyanannyi, a szórakoztató zenéé viszont 50 százalékot tett ki.

A hazai és a külföldi eredetű, magyar szövegű slágerek tehát egyfajta védjegyévé váltak az ötvenes évek Újvidéki Rádiójának. A legsikeresebbeket Darko Kraljić itteni zeneszerző, egyben zenei szerkesztő komponálta; szövegíróik közt a délvidéki irodalom és újságírás nem egy jeles (az előbbieken már megnevezett) művelője szerepel. Feltételezhetően ma is sok nosztalgizáló hallgató emlékszik a Bolyongók a város peremén vagy a Csónak a Tiszán fülbemáshzó melódiáira, melyeket más dalokkal együtt akkoriban Gubik Sztepanovics Míra, a Boros házaspár és mások adtak elő. A zenés üzenetek, jókívánságok, nagyrészt születés- vagy névnapok, házassági évfordulók alkalmával küldött gratulációk sokszor a határ két oldalán élő családtagok, jó ismerősök egyetlen kapcsolattartási formája volt. De míg a jugoszláv oldalon élő „feladó” család rendszerint nemcsak magát, de lakhelyét is megnevezte, a szomszédságban élő „címezett” csak nevének említésére számíthatott: az üzenet a megadott sablon szerint „a messze távolba” szólt, nehogy felkeltse az ottani biztonsági szervek érdeklődését, nemkívánatos „külföldi kapcsolat” ürügyén. Ez a gyakorlat 1956 után is sokáig megmaradt.

Próbáljuk tehát megjelölni a főbb momentumokat, amelyek folytán az ötvenes évek Újvidéki Rádiója nagyban számíthatott a magyarországi hallgató érdeklődésére! Ezek legtöbbször Jugoszlávia nemzetközi helyzetéből és sajátos, a keleti országtól eltérő belső rendszeréből ered.

Önállóság, független külpolitika, szembeszegülés a Szovjetunió elnyomó törekvéseivel, közeledés a Nyugat felé. Említettük, a titói Jugoszláviára 1948 után súlyos katonai, gazdasági és politikai nyomás nehezedett a Szovjetunió és sztálinista csatlósai részéről. Ez utóbbiak sokszor (pl. a magyarországi, bolgár és albániai koncepciók peres esetében) igyekeztek „mesterükön” is túltenni, persze az NKVD hathatós támogatásával.

Az országnak sikerült az ügyet az Egyesült Nemzetek elé tárnai, és 1951-ben (a Párizsban megtartott második közgyűlés során) a világszervezet politikai tanácsa Milovan Đilasnak a szovjeteket súlyosan vádoló beszéde után hatalmas szavazattöbbséggel támogatta a jugoszláv álláspontot, csak az öt kelet-európai küldöttség szavazott az orosz érvek mellett. Ezzel világossá vált, hogy nem a „szocialista családon” belüli ideológiai civakodásról, hanem komoly nemzetközi válságról van szó.¹⁰

Mindez nem csökkenthette, inkább hitelessé tette az eszmei síkon felvetett, Rákosiék vádjaira visszavágó jugoszláv válaszok keménységét. Sinkó Ervin, a Miroslav Krleža szűkebb köréhez tartozó, apatini származású magyar író, egykori moszkvai emigráns (később az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének első vezetője) sokat tudott a sztálini rendszer belső ellentmondá-

sairól.¹¹ Ezekre a forrásokra is, s nemcsak a Tanjug hírügynökség hivatalos cikkeire, támaszkodhatott az Újvidéki Rádió.

A magyar (nem hivatalos, de értelmében működő) nemzeti érzelmű közvélemény különösen érzékeny volt a belügyekben történő szovjet beavatkozásra, s még inkább a szovjet csapatok jelenléte miatt. S jól tudta, hogy ez a két kérdés Jugoszláviában rég megoldódott: az orosz katonai jelenlét még a második világháború frontjának átvonulása után (1945), hiszen az új délszláv állam az antifasiszta koalíció része volt. A politikai (s vele az NKVD) „segédletnek” a 48-as szakítás vetett véget, és ez követendő példa is lehetett.

Másrészt, Rákosiék propagandája (melynek hangnemét a „láncos kutya” kifejezés jellemzi legjobban) nem sok visszhangra talált a magyar közvéleményben. A (valójában sohasem létező) amerikai támaszpontokkal való riogatás senkit sem izgatott, az pedig, hogy Jugoszlávia (tényleg) katonai és gazdasági segínyt kap Nyugatról, inkább csak jó jel lehetett.

Belső gazdasági reformok. Biztos, hogy a munkásönigazgatás 1951 óta kibontakozó bonyolult rendszerét nem nagyon érthette a magyar közönség (sokszor a jugoszláv sem). Az azonban világos volt, hogy valami új gazdasági rendszer van kialakulóban, amely a központi tervezés és minisztériumi igazgatás helyett a vállalatok önállóságát és a termelés gazdaságosságát helyezi előtérbe. Nincsenek szocialista brigádok, nincs sztahanovi mozgalom (hazai megfelelőjének, Alija Sirotanović bosnyák bányásznak neve hamar feledésbe merül), nincsenek kongresszusi munkavállalások. Viszont növekszik a közfogyasztási javak termelése, és megszűnik a bonok alapján történő elosztás. Munkástanácsok veszik át az üzemek irányítását. A legfeltűnőbb különbség mégis a parasztság helyzetében mutatkozik. Miután ideiglenesen (éppen a Tájékoztató Iroda határozatai miatt 1948-ben) felgyorsult a kollektivizáció üteme, a Párt politikát változtat: hozzálát a kolhozszerű termelő parasztszövetkezetek felszámolásához. Az állam megszünteti a kötelező beszolgáltatást. A gazdák hozzájutnak a földreform során megkapott földjükhöz. Az élelmiszer-termelés ugrásszerűen megnő, vele javul a közellátás is.

A művelődési élet sokszínűsége, a modern művészeti irányzat térhódítása:

Erről már esett szó az előbbieken is, s a tér behatároltsága miatt nem részletezzük tovább. Megemlíthető még *a határ túloldalán élő honfitársak sorsa iránti érdeklődés*, egy nem egészen egyértelmű körülmény. A magyarországi közvélemény láthatja, hogy a magyar kisebbség helyzete, az erdélyi, felvidéki és (különösen) a kárpátaljai magyarokéhoz képest rendkívül kedvező, de színben van még a trianoni határok megvonását átélte generáció is, mi több, egyesek tudnak az 1944–45-ös német- és magyarellenes retorziókról is.

*

Bár kutatásunk alapvető tárgyát nem az ötvenhatos forradalom eseményei- nek, hanem a rádió szerepének ismertetése képezi, néhány szót el kell monda- nunk a Magyarországon október elején felgyorsuló történésekről, hiszen ezek- ből kivették részüket a jugoszláv oldalon is. A hazai sajtóban, rádióban egyre több Magyarországra vonatkozó írás jelenik meg. A külpolitikai hírek közlé- sére lényegében a Tanjug állami hírügynökségnek van monopóliuma, s ezek a szerbről fordított hírek, kommentárok képezik a rádió külföldre vonatkozó hírműsorának törzsanyagát is. Állandó tudósítója a nagy viláközpontokban csak néhány országos napilapnak van, a jugoszláv rádióállomásoknak a közös tudósítója. Külföldi lapcikket a hírügynökség ugyan átvesz, de nagy részük nem publikus és inkább a beavatottak szakmai tájékoztatására szolgál.

Az 1956. év tavaszán a Jugoszláv Rádiók (az említett JRT) küldöttsége a Magyar Rádióban járt: a küldöttséget Farkas Nándor (1954 és 1959 közt az Újvidéki Rádió igazgatója) vezette.¹² Aláírták a szokványos együttműködési szerződést is, de mint maga Farkas is megjegyzi, ennek a megvalósításából a bekövetkező események miatt semmi sem lett. (Valódi együttműködésre csak évek múltán került sor.)

Júliusban beállt az első nagy fordulat. Belső (de szovjet) nyomásra is lemond- datják Rákosit. Az új-régi pártvezetés nagyban számít a „jugoszláv kapcsolat” fontosságára. Gerő, az új pártvezető Krimben igyekszik megkönyékezni Titót, aki eddig kerülte a Rákosival való találkozást.¹³ Két hét múlva, jugoszláviai látogatása végén adott interjújában maga Gerő beszámol a demokratizálási folyamatról és a magyar dolgozók államigazgatásba való bekapcsolódásának szükségességéről.¹⁴ Mindeközben két másik válság tetőzik: a lengyelországi és a szuezi.

De térjünk vissza az október eleji híryanaghoz! A jugoszláv média már október 6-án beharangozza a Gerő és Hegedüs vezette küldöttség látogatását és további összetételét (Kádár, Apró). Részletesen tudósít Rajk László újrateremté- séről és az egybegyűlt százezres tömegről. Egyben közli Farkasék (Vladimir, később pedig Mihály) letartóztatásának hírét is. Október 10-én (a rádió feltehe- tően 9-én) közli dr. Münnich Ferenc új belgrádi nagykövet álláshelyére érkezé- sét, ami a diplomáciai viszonyok magasabb szintre emelését is jelenti.

15-én, a Gerő-féle küldöttség érkezésének napján teszik közzé Nagy Imre MDP-be való visszavételének hírét. Az elhúzódó, majd egy hétig tartó látoga- tásról természetesen részletesen tudósít a média.

Igaz, a szkeptikus Mićunović már 18-án azt jegyzi naplójába: „lehet, hogy a Jugoszláviába tett látogatás otthon megszilárdítja Gerő helyzetét, de a mi presz- tizsünknek csak kárára vállhat”,¹⁵ a belgrádi nagykövetségen tartott díszfoga- dásán megjelenik a teljes jugoszláv legfelsőbb vezetőség Titóval az élen (hivata- losan a küldöttség Ranković meghívására érkezett). A küldöttség október 22-én este végre hazaindul Eszékről, s Pesten a szó szoros értelmében „elébefut” az induló forradalomnak. Mićunović első feltételezése tehát nem vált be.

A továbbiakban az események színhelye Budapestre tevődik át, és onnan, illetve a telefonkapcsolatok megszakadásával a határ itteni oldaláról vagy Kecskemétről tudósítanak a Magyarországra küldött jugoszláv újságírók. Maga a Magyar Rádió nemcsak krónikása, hanem része és színtere is az eseményeknek az október 23–24-e éjszakájától a november 4-i drámai kormánykiáltvány közzétételéig. A Jugoszláviából érkező hírek közül elsősorban Titónak a JKSZ főtítkári minőségében írt október 29-i levele érdemel figyelmet, amelyben üdvözli az új vezetőséget, és támogatja Nagy Imre kormányának október 28-án közzétett nyilatkozatát.

Az Újvidéki Rádió egy hétre előre közzétett műsorából nem világlik ki, vannak-e rendkívüli változások a műsorrendben. Feltételezhető, hogy a Magyarországról érkező jelentések elsősorban a rendes hírműsorokban (reggeli hírek és sajtószemle, esti Hangos híradó, esetleg a délutáni Időszerű téma) jelentek meg.

Végül meg kell említenünk egy olyan körülményt is, amely 1977-ig, Mićunović idézett könyvének megjelenéséig a szakavatott történészek előtt sem ismert. Ez Hruscsovnak és Malenkovnak 1956. november 2–3-i titkos brioni látogatása Titónál, amely közvetlenül megelőzi a második szovjet intervenciót és a legitim Nagy-kormány erőszakos megdöntését. A drámai körülmények között légi út után (a teljes konspiráció miatt az oroszok egy kis AN–14-es gépen utaznak) azonnal megkezdődnek és hajnalig tartanak a hétórás tárgyalások. Ezek során Hruscsov ellenforradalminak nyilvánítja a felkelést, közli, hogy a Szovjetunió ezt nem engedheti meg, és fegyverrel fog közbelépni. A jugoszláv vezetőket inkább a dolog politikai oldala érdekli, s így részt vesznek a „káderezésben”. Ennek során az oroszok inkább Münnichet, a jugoszláv fél Kádár beiktatását támogatja. A küldöttség november 3-án kora reggel Pulából száll fel a viharos, veszt hozó délkelet-európai égbe.¹⁶

Egy héttel a november 4-i támadás után, 11-én (szintén vasárnap) Tito Pulán beszédet mond az isztriai pártaktívának, és bizonyos mértékben átértékeli a korábbi jugoszláv álláspontot: az első fegyveres beavatkozást továbbra is szükségtelennek minősíti, a másodikat viszont kihívottnak s ilyen értelemben szükségesnek. A hosszú beszéd szövegét, amelyben Magyarországon kívül a lengyel és a szuezi helyzetről is szó esett, a hazai média teljes ötnapos késéssel közölte. Feltételezhetően nem véletlenül.

JEGYZETEK

- ¹ Ádám Tibor visszaemlékezései a SEĆANJA c. szöveggyűjteményben, N. Sad, 1989, 9. oldal
- ² Branislav Dadić uo., 39. o. (Az idézett szerb nyelvű szövegek a továbbiakban M. M. A. fordításában)
- ³ A döntéshozó szerv korabeli elnevezése jóval bonyolultabb
- ⁴ Istorijat Radio Novog Sada. Redakcija: Magda Simin, N. Sad 1974. Kéziratban.
- ⁵ Az idézetek Popović szövegének egy későbbi, 2005-ben megjelent, rövidebb változata alapján, Mediji i istraživanja – zbornik radova, Novi Sad, 2005, 47–48. o.
- ⁶ Istorijat..., a kézirat 49. oldala
- ⁷ Alighanem ennek köszönhető az is, hogy, legalábbis e sorok szerzőjének tudomása, sőt feltevése szerint, Újvidék adásait Keletről műszakilag nem zavarták. Mire pedig az új adó működni kezdett, eltelt a Sztálin halála utáni első év, és a szovjet vezetés maga kezdte keresni a Jugoszláviával teremtendő modus vivendit, ami 1955 első felében Hruscsovék belgrádi látogatásával és az államközi viszonyokat normalizáló Belgrádi Nyilatkozattal végződött.
- ⁸ Gerold László: Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon, Forum, Újvidék, 2001, 117. old.
- ⁹ Mediji..., 48. o.
- ¹⁰ Veljko Mićunović: Moskvske godine 1956/58, Zagreb 1977, 21. o.
- ¹¹ Számos műve közül erről szólnak különösen az „Akik nem tudják mi fán terem a szemérem” (Zágráb, 1949), „Kísértet járja be Európát” (Újvidék, 1952) és „A mi második forradalmunk” (Újvidék 1053) c. publicisztikai kiadványai – Gerold, 227. o.
- ¹² Farkas Nándor, Sećanja, 136. o.
- ¹³ Mićunović, 141. o.
- ¹⁴ U., 151. o.
- ¹⁵ U. 146. o.
- ¹⁶ Mićunović részletes, riportnak is beillő leírást közöl a tárgyalás menetéről. Uo., 156–164 o.

Vicsek Károly

ĆOSIĆ ÉS A MITIKUS BÁTORSÁG

Dobrica Ćosić 1956. október 22-én érkezett Budapestre, a Magyar Írószövetség vendégeként. Élményeit naplójában jelentette meg, *Hét nap Budapesten* címmel. „Szerbek, ne kérkedjetek melldöngetve a hősiességetekkel, láttam én Budapest utcáin, mi az a mitikus bátorság” – írja Ćosić naplójában, amelyet a *Borba* és a *Magyar Szó* 1956-ban közölt folytatásokban. Negyven évvel később, 1996-ban portréfilmet forgattunk Ćosićról, ebben így emlékezik budapesti napjaira:

Egy leigázott nép igazi lázadásának voltam szemtanúja. Mondhatjuk, ősznépi forradalom tört ki akkor. Az események demokratikus, szociális okokra vezethetők vissza, de érezhető volt a külföldi hatalmak befolyása és némi nacionalizmus is. Akkor úgy éreztem, egyszerűen nem volt olyan magyar, akit hidegen hagyott volna a forradalom. Passzívan vagy aktívan mindenki kivette részét az eseményekből. Ez egyedülálló jelenség a modern európai történelemben.

A Petőfi Körbe tömörült fiatal magyar értelmiségiek szenvedélyesen, szabadságtól és demokráciától fűtve küzdöttek a nemzeti függetlenségért. Az volt a meggyőződés, hogy a forradalmat tulajdonképpen a Petőfi Kör és az Írószövetség szervezte, annak akkor Veres Péter volt az elnöke.

A belgrádi szerb és általában a jugoszláv értelmiség körében 1956-ban még nem kristályosodott ki kellőképpen az ideológiai tudat. Elszánt antisztálinista voltam, mégis hittem a demokratikus szocializmusban. Számomra a szocialista eszme szavatolta a demokráciát, a szabad szellemiséget. Ez a hit határozta meg a pesti eseményekhez való hozzáállásomat, az értelmiségiekkel való együttműködésemet. Úgy éreztem, hogy a magyarok is a demokratikus szocializmust szeretnék megvalósítani, természetesen a szabad Magyarországon, szovjet jelenlét nélkül. Mondom, hittem a demokratikus szocializmusban. Bevallom azt is, hogy időnként kételkedtem ugyan, vajon igaz úton haladnak-e a forradalmárok.

A tüntetők között ugyanis akadtak kommunisták, antikommunisták, szociáldemokraták... Meglehetősen heterogén volt a tömegek összetétele. Kínlódtam is, hogyan írjam meg az igazságot... ha a könyvemben olyasmit állítok, ami talán nem felel meg az igazságnak, annak nem ideológiai okai vannak...

ez inkább annak a következménye, hogy nem láttam mindent világosan, nem értettem meg a dolgokat, nem tudtam kellőképpen eligazodni az események sodrában...

Szerencsésnek tartom magam, hogy a magyarokkal karöltve, az első sorokban állhattam a Petőfi-szobornál és a többi jelentős esemény színhelyén. Emlékszem felfokozott izgatottságomra és felidultságomra, tudtam ugyanis, hogy történelmi pillanat részese vagyok. Kész voltam ott maradni, részt venni a történetekben... nem tudom magamnak megbocsátani, hogy nem vállaltam végig ezt a kockázatot. Nem tudom, túléltem volna-e az eseményeket?... Kint voltam az utcán, mindig ott, ahol valami történik, legalábbis az alatt az idő alatt, amíg Pesten tartózkodtam. Később hallottam, hogy amikor Hruscsov Jugoszláviában, Titónál vendégeskedett, ezt mondta neki: „Az Önök írója, Dorica Čosić a fellázadt fasiszta bandákkal kólót táncolt a szovjet hősök sírhalmán.”

Nyikita Hruscsov ilyen nagyra értékelte az én részvételemet a magyar forradalomban...

A forradalmak ideje lejárt. Vitathatatlan, hogy a forrongások és a lázadások forgatják a történelem kerekét, így mutatkoznak meg a történelmi, társadalmi ellentétek. A forradalomnak, így a francia forradalomnak, az orosz forradalomnak és a jugoszláv forradalomnak is olyan tragikusak voltak a következményei, hogy a mai fiatalok nem érznek semmiféle késztetést, forradalmi erőt egy esetleges forradalomhoz...

A forgatás után vádlón fordult felém: „Nektek nincs elképzelétek, eszmétek, ideálotok, nem tudjátok, kit akartok Milošević helyett, és hogy akartok élni Milošević után.”

VELJKO PETROVIĆ ÉS A RETTENETES TRAGÉDIA

Veljko Petrović 1956 novemberében levelet írt Herceg Jánosnak:

„Dragi moj Jani öcsém,

elképelem, milyen lelkiállapotban van ezekben a napokban, azért is vártam, hogy egy kicsit kiderüljön, hogy az ember legalább tisztább képet kaphasson a történelekről, s némileg igazságosabb és lelkiismeretesebb véleményt s ítéletet mondhasson róluk. De sajnos a »pandemónium« még tart, s nekem úgy rémlik, hogy az öreg barátoknak s író társnak épp ezekben a pillanatokban kell a megilletődött fiatalabbnak kezét szorítani.

Édes kislányától, akit minden látogatása után még jobban, még bensőbben megszeretünk, hallottuk: mily nagy szerencsénk volt ebben a rettenetes tragédiában, hogy kedves neje és a gyerek az utolsó pillanatban, de mégis hazaért. Hát János öcsém, csak erre gondoljon, ha lelkére nehezedik a búskomorság.

Különben higgye el, a magyarok az óriási anyagi veszteségek dacára csak nyertek ebben a kétségbeesett küzdelemben. Bár ha ilyesmit kockáztattak, lett

volna 1917 vagy 1918 tavaszán, ha már Kossuth keleti konföderációs tervét oly hetykén elvetették, s nem akarták megérteni Andrássy fatális Balkán-politikáját! De, mégis, mondom, megrázták az emberiséget!...”

Huszonöt évvel ezelőtt Herceg János a róla készült portréfilmben felolvasta ezt a levelet. A film televíziós bemutatása után megjelent a Szocialista Szövetség művelődési felelőse az Újvidéki Televízióban, még egyszer megnézte a portréfilmet, és elvtársi bírálatban részesített bennünket. Elmondta, hogy 56-ban ellenforradalom volt Magyarországon, bármit mond is az a Herceg és az a Petrović akadémikus. Azokban az időkben nagyon fontosak voltunk mi, filmesek, cenzúrázták műveinket, tanácsok ügyeltek a filmgyárakra, időnként betiltottak egy-egy filmet. De vajon miért nem inspirálta 1956 a vajdasági magyar írókat?

Dudás Károly erről ezt mondta: „Trianon lélekben is szétszabdalta a nemzetet, és úgy érezte, ez a megbolondított jugoszláviai magyarság és íróink többsége is ezt vallotta, igen, mi mások, különbözőek vagyunk, nem igazán a mi ügyünk 1956. Ezért nem születtek nagy regények 56-ról”.

ŽIVOJIN PAVLOVIĆ ÉS A MŰVÉSZET ÉRTELME

Živojin Pavlović filmrendező és író 2002-ben hat kötetben jelentette meg naplóját az újvidéki Prometheus kiadónál.

Az egyetemista Pavlović Belgrádból figyelte a budapesti eseményeket.

„Nem merek szembenézni magammal. Látok, szembogaram nem fedi hályog, látom a vöröslő eget... a rádióhullámok elhosszítják a halálhörgést, de mintha vak lennék. Nem tudok szembenézni magammal, mert Magyarország dübörög... Nem tehetek semmit, olvasom az újságokat, egész éjjel rádiót hallgatok, és a tenger mélyéről kihalászott rákokról készítek *szép és izléses* rajzokat.

Tengernyi kétségbeesés és félelmetes barátkozás a halállal...,

az olajos, szennyes emberi vér áradata... Petőfi, Kossuth és Kun elárult Magyarországa... mindez kretén érdektelenségben hagyhatja a embereket? A művészet most hazugság” – írja.

Igen, Auschwitz után nem lehet verset írni.

IVAN IVANJI ÉS A MAGYAR ŐSZ

Budapesten már tíz napja senki sem gondol arra, hogyan fogják megtisztítani a város utcáit és tereit. A lehulló októberi falevelek szőnyegként borították be az aszfaltot és a köves utat. Időnként esett az eső, a levél sárral keveredve különös, színes, csúsós réteget képezett. A kerékpározó könnyen megcsúszhatott volna, az autók csak nehezen tudtak megállni a nedves levéllel borított úton. A tankok hernyóalpjának azonban nem jelentett akadályt. A levél színe akkor a legszebb,

ha elszakad az ágtól. Halálában a legszebb. A történelem azonban a népekhez is olyan közömbös, mint ezekhez a levelekhez, amelyeket kecses női lábak szúrnak át, csizmák taposnak vagy orosz tankok hernyótalpai zúznak szét.

*

A hídon mentem át, amikor egy csapat lány összefogódzva, élő barikádöt alkotva megállt a híd közepén. Egy orosz tank közeledett.

A lányok előtt csikorogva megállt. Gépfegyverét rájuk irányította.

A lányok énekelni kezdtek. A tank megindult feléjük, a gépfegyver lassan pásztázott a lányokon. Tíz méternyire tőlük megállt a szörnnyeteg. Kinyílt a tank fedele, és az orosz parancsnok érthetetlen szavakkal ordítózni kezdett. Egy ballonkabátos, magas, sovány lány felkapaszkodott a tankra, megragadta az orosz parancsnok borsisakját és szájon csókolta. Az orosz kínosan kiszabadult a lány öleléséből, és kiabálni kezdett a tank vezetőjéhez: Fordulj vissza, nem látod, hogy ezek nem fasiszták, lányok!

Ivan Ivanji 1986-ban jelentette meg *Jedna mađarska jesen* (Magyar ősz) című regényét. Az 56-os eseményekről belgrádi lapokat tudósított, így ő is, Čosićhoz hasonlóan, kiváltságos helyzetből lehetett tanúja a budapesti és a vidéki eseményeknek.

Regénye németül is megjelent, magyar kiadóra még nem talált, talán nem is véletlenül. 1990-ig azzal utasították el kéziratát, hogy Nagy Imre túlságosan pozitív szerepet játszik a forradalomban, a rendszerváltás után meg Kádár János ábrázolását találták túl szimpatikusnak. A regényben a fiatal szerb diplomata fordítója, egy magyar lány segítségével igyekszik eligazodni a forradalmi történetekben.

– Az író jobban érti a történelmi eseményeket, mint a történész, aki csak a dokumentumokra hivatkozik. Az úgynevezett zsidó háború történetét Josefus Flavius írta meg, a kortárs szemszögéből. 1800 évvel később Lion Feuchtwanger ismét megírta ezt a történetet. Feuchtwanger regénye azért jobb, mert Flavius túl sokat foglalkozik saját jelentőségével. Tolsztoj is száz év távlatából írja meg a napóleoni háborúkat, szerintem pontosabb képet ad erről a korról, mint a történészek.

– Különbözik a kis és közepes képességű íróknak csak egyetlen céljuk van, úgy akarnak mesélni valamiről, hogy az érdekes legyen a tisztelt olvasónak.

RADOSLAV PETKOVIĆ ÉS A PÁRHUZAMOS TÖRTÉNELEM

Radoslav Petković 1993-ban jelentette meg a *Sudbina i komentari* (magyarul Sors és körvonal címen jelent meg) című regényét. A több évszázadot átfogó történelmi regény utolsó fejezetében az olvasó az 56-os események sodrában találja a regény főhősét. A fiatal szerb történész 1956. október 22-én érkezik

Budapestre egy titokzatos emlékirat és egy Dubrovnikban megismert magyar lány nyomában. Átéli a forradalom drámai napjait, fejlődéssel kerül kórházba.

Részlet a regényből:

– Figyelj csak – szakította félbe Márta –, nem úgy van mindig is, persze nem ennyire nyilvánvalóan, mint a te Brankovićodnál, hogy több párhuzamos történelem létezik? Az egyiket felvázolhatod történészként a dokumentumok alapján, a másikat meg az emberek visszaemlékezéseiből ismerheted. Úgy értem, azokéból, akik ott voltak, részt vettek, látták – és ez a két történelem többnyire mégsem egyezik teljesen.

– Az író tehát csak kommentárokat írhat a történelmi eseményekhez, regényem is ezzel foglalkozik. Az író nem tud hatni a társadalmi folyamatokra, szerepe korlátozott, csak része lehet egy mozgalomnak, akciónak. Az író kérdéseket tehet fel, tulajdonképpen ez a művészet lényege, nem kell feltétlenül értelmeznie az eseményeket. Segíthet, hogy megértsük azokat, vagy egyszerűen arról beszél, mennyire értelmetlenek...

– A történész nagyméretű képet fest, freskószerűen ábrázolja az eseményeket, az író viszont az érdekli, mit gondolhatott az egyik-másik szereplője azon a bizonyos történelmi napon. A klasszikus történetírás a nagy eseményekkel foglalkozik, a nagy folyamatokkal, az író az emberi sorsok érdeklik. Regényem azt próbálja ábrázolni, hogyan őrizheti meg az egyén saját integritását a történelem sodrásában, különösen ezeken a szerencsétlen tájakon. Mi az utóbbi tizenöt évben a bőrünkön éreztük az események szörnyűségét...

Gimnazista koromban értesültem az ötvenhatos eseményekről, eléggé homályosan beszéltek a dolgokról. Nem tartozom azok közé az írók közé, aki nagyon pontosan kívánja ábrázolni az eseményeket, én nem hiszek a dokumentarista irodalomban, az írók megleégszenek a hiányos információkkal is, őket más dolgok érdeklik. Radić, a kitűnő történész mondta egyszer, hogy őt jobban érdekelné, miről beszélgettek a konstantinápolyi dokkmunkások, mint az, ami a palotákban történt. Nem sok történelmi dokumentumot tudtam felhasználni, mintha a történészek még nem dolgozták volna fel ötvenhatot. Magyarországon kívül kimondottan érezhető a rossz lelkiismeret az ötvenhatos események miatt.

A Nyugat csak udvariasan tiltakozott a megtorlások ellen. Regényem megírásához a napilapok jelentéseit használtam fel, de merítettem néhány könyvből is. A tüntetéseket, a tömeges megmozdulások hangulatát volt szerencsém nekem is megtapasztalni, bár azok nem voltak olyan véresek...

Az ötvenhatos forradalom kompromittálta a kommunizmus eszményét és a Szovjetuniót, hiszen a nagyhatalom a béke harcosának a szerepében tetszelgett. Mi hasonló rendszerben éltünk, de nálunk nem volt ilyen erőteljes ellenállás a szovjet rendszerrel szemben.

A magyarok hősiiesen fellázdak, nálunk csak néhány értelmiségi csoport tiltakozott, de őket inkább nacionalista eszmék vezérelték.

Ez az írás a nem régen leforgatott dokumentumfilmem interjúból és a megszólaltatott írók műveiből közöl részleteket. A film címe *Értünk haltak meg*, alcíme az 56-os forradalom és a szerb irodalom. A következő dokumentumfilmem az 56-os forradalom és a vajdasági magyar irodalom kapcsolatáról próbál meg mozgóképben értekezni. Deák Ferenc 1996-ban *Fojtás* címmel írt drámát 1956-ról.

A Kaposvári Színház 1998-ban nagy sikerrel mutatta be a művet. Ebből a színpadi műből készült 2002-ben a *Bolygótűz* című filmem. Ras Éva, a Belgrádban élő magyar színésznő az idén jelenteti meg legújabb, 23. regényét, amely elmeséli apja kalandos történetét Szabadkától Auschwitzten, Szibérián át egészen Budapestig, 1956-ig, a Sztálin-szobor ledöntéséig.

Ćosić írja 56-os naplójában: Magyarországnak ezen az őszön századunk emlékezetévé kell válnia, hogy drámája ne ismétlődhessen meg. Író vagyok. Naplót vezetek, pusztán hivatásból, ami egyebek között azt is jelenti: tanú. Mégiscsak baj, ha érzéseinket elfeledjük.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

008 (05)

LÉTÜNK : társadalom, tudomány, kultúra / Fő- és felelős szerkesztő Németh Ferenc. –
1. évf., 1. sz. (1971)–.–
Újvidék : Forum Könyvkiadó Közvéallalat, 1971 –.– 23 cm.

Évente négy szám
ISSN 0350-4158

COBISS.SR-ID 4664578

LÉTÜNK – társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. – Megjelenik negyedévenként. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéallalat. Igazgató: Bordás Győző. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu. – Szerkesztőségi fogadóóra pénteken 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a JP Forum – Izdavačka delatnost 840–848668–83-as zsírószámlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 26–09914–742131–00–04–820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Létünk nevét. – Előfizetési díj 2006-ra belföldön 440 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 20 EUR – Készült a Verzál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350–4158